

CORPUS THOMISTICUM
Sancti Thomae de Aquino
Expositio super Isaiam ad litteram
prooemium

Textum Leoninum Romae 1974 editum
ac automato translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas
denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit

Prooemium

[84941] Super Is., pr. 1 *Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum: quia adhuc visus procul, et apparebit in finem.* Habac. 2. Ex verbis istis tria possunt accipi circa librum Isaiae prophetae, quem prae manibus habemus; scilicet auctor, modus et materia. Circa primum tria ponuntur: scilicet auctor, auctoris minister, et ministri officium, sive donum. Auctor ostenditur in dicentis imperio: unde praemittitur: *respondit mihi dominus, et dixit: scribe visum* et cetera. Auctor enim Scripturae sacrae spiritus sanctus est. Infra 48: *nunc misit me dominus* etc., 2 Petri I 21: *non enim voluntate humana* et cetera. Spiritus enim *loquitur mysteria*, sicut dicitur 1 Cor. 14. Minister ostenditur in scribentis actu: dicit enim, *scribe*. Fuit autem lingua prophetae organum spiritus sancti, sicut in Psal. 44. Dicitur: *lingua mea calamus Scribae, velociter scribentis.* Et 1 Cor. 3: *quid igitur est Apollo? Quid vero Paulus? Ministri ejus cui credidistis.* Officium vero ministri ostenditur in visionis privilegio: dicit enim, *visum. Qui enim hodie dicitur propheta, olim vocabatur videns*, sicut 1 Reg. 9 dicitur. Et Numer. 12: *si quis fuerit inter vos propheta domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Sic igitur patet auctor; sed modus ostenditur in hoc quod sequitur, *et explana*: modus enim istius prophetiae planus est et apertus. Unde, ut dicitur in prologo *non videtur vaticinari de futuris, sed magis de praeteritis historiam texere.* Et circa hoc tria ponuntur: visionis explanatio, explanationis ratio et utilitas consequens. Primum ostenditur in hoc quod dicit, *explana eum*. Explanatur autem ab eo visus, sive visio, tribus modis. Primo per similitudinis adaptationem; secundo per sententiae expressionem; tertio per verborum venustatem. Et in his tribus iste propheta alios excellit prophetas. Ponit enim pulchras et curiales similitudines, quae quidem sunt necessariae nobis, propter connaturalitatem sensus ad rationem: est enim naturale rationi nostrae accipere a sensibilibus: unde perspicacius capit ea quorum similia ad sensum videt. Unde Dionysius in epistola ad Titum secunda demonstrat hoc, scilicet quod necessariae sint sensibiles figurae in Scripturis: *quicumque plana cum audierint, in seipsis componunt figuram quamdam ad intellectum theologiae ipsos manucentem.* Et Osee 12: *in manibus prophetarum assimilatus sum.* Excellit etiam in expressione sententiae, *ut videatur non prophetiam, sed Evangelium texere*, ut dicitur in prologo galeato. Unde dictum est sibi, infra 40: *exalta vocem tuam, noli timere, dic civitatibus Iudae* et cetera. Excellit etiam in verborum venustate sicut *vir nobilis et urbanae eloquentiae*, ut dicitur in prologo et Prov. 15: *lingua sapientium ornat scientiam.* Sed huius explanationis tangitur consequenter ratio, cum dicit, *super tabulas*. Sunt enim tabulae legis, sunt tabulae lapidei cordis et sunt tabulae mollis et carnei cordis. 2 Cor. 3: *epistola nostra vos estis (...) scripta non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Primae tabulae (scilicet) legis scriptae fuerunt digito Dei, sicut dicitur Exo. 31. Et ideo Scriptura profunda et obscura, et plena multis mysteriis. Unde oportuit superscribi illis tabulis digito hominis planam prophetiam, ad explanandum, infra 8: *sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo*

hominis. Sed secundis tabulis, scilicet cordibus lapideis, superscribi oportuit plane ad confutandum. Matth. 15. Bene prophetavit de vobis Isaias dicens: populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Sed tertiis tabulis, scilicet cordibus carnalibus, oportuit plane superscribi ad instruendum. 2 Esdrae 8: signate in libro legis Dei distincte et aperte ad intelligendum. Et sequitur: et intellexerunt cum legeretur. Utilitas autem explanationis ostenditur in hoc quod sequitur, ut percurrat. Percurrere enim est expedite in finem currendo devenire. Est autem finis triplex; scilicet finis legis, finis praecepti et finis vitae. Finis legis Christus est ad justitiam omni credenti; sicut dicitur ad Rom. 10. Finis praecepti caritas est: 1 ad Tim. I. Finis vitae mors est, Matth. 21: qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit. Dicit ergo: ut percurrat qui legerit; ac si dicat: ut qui legerit, sine impedimento dubitationis percurrat credendo in Christum, credens amet, et in amore perseveret. Materia tangitur in hoc quod sequitur: quia adhuc visus procul. Et est principaliter materia hujus libri apparitio filii Dei: unde in Ecclesia tempore adventus legitur. Est autem triplex apparitio filii Dei. Prima qua apparuit in carne homo factus. Ad Titum 3: apparuit benignitas et humanitas salvatoris nostri Dei. Secunda qua apparuit per fidem a mundo creditus. Ad Titum 2: apparuit gratia salvatoris nostri Dei erudiens nos. Tertia qua apparebit per speciem in glorificatione. 1 Joan. 3: scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Et istae apparitiones sunt materia istius libri. Unde in prologo dicitur, quod omnis cura ejus est de adventu Christi, et vocatione gentium. Sed certe iste qui postea sic visus est, adhuc suis temporibus procul erat. Siquidem procul, quia excelsum in majestatis aequalitate. Job 36. Unusquisque intuetur procul. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram. Erat etiam procul, quia absconditus in praefinitione patris. Eph. 3: quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo. Erat etiam procul, quia dilatatum in expectatione patrum. Hebr. 11. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes. Sed certe modo quod erat longe, factum est prope, quia excelsum factum est infimum. Verbum enim caro factum est: Joan. 1. Quod erat absconditum, factum est publicum, quia unigenitus qui est in sinu patris, ipse enarravit: (ibidem). Quod erat dilatatum, incepit esse jam a sanctis possessum in gloria. Matth. 25: venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Sic igitur poterat dicere: adhuc visus procul apparebit in finem. Fuit enim prima apparitio in fine legis: quia ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege: ad Galat. 4. Secunda autem fuit in fine idolatriae. Infra 19: ecce dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et movebuntur simulacra Aegypti a facie ejus. Sed tertia erit in fine omnium miseriae, quam absterget Deus ab oculis sanctorum, et non erit amplius neque luctus, neque labor, sed nec ullus dolor, quoniam priora transierunt: Apoc. 21. Et haec sunt ultima de quibus Eccli. 48, dicitur de Isaia: spiritu magno vidit ultima, et consolatus est lugentes Sion usque in sempiternum: et ostendit futura et abscondita antequam evenirent.

[84942] Super Is., pr. 2 Huic autem operi praemittit Hieronymus prologum, in quo tria facit. Primo ostendit modum dicendi; secundo modum prophetandi, ibi, *deinde etiam hoc adjiciendum*; tertio modum tractandi, ibi, *prophetavit autem*. Modum dicendi ostendit circa ornatum prolocutionis ex duobus. Primo ex ordine verborum; secundo ex elegantia verborum, ibi, *ac primum de Isaia*. Circa primum tria facit. Primo removet ordinem a quibusdam aestimatum, scilicet metricum; secundo demonstrat ordinem a propheta servatum, ibi, *sed quod in Demosthene*; tertio ostendit eundem modum se esse in sua translatione imitatum, ibi, *nos quoque. Versibus*, idest brevibus clausulis, *descriptos*, idest distinctos, *metro ligari*. Metrum Graece, mensura dicitur: unde illud dicitur metrica describi ubi servatur certa mensura pedum, syllabarum, et temporum; a qua lege prophetae soluti sunt. *Et aliquid habere de Psalmis*, idest eis simile, *vel operibus Salomonis*, quantum ad finem proverbiorum, et in canticis canticorum; in *Demosthene*, Graeco, *Tullio*, Latino oratoribus, *qui prosa scripserunt per cola et comata*. Tres sunt distinctiones in Scripturis: coma, colus et periodus, ad similitudinem corporis humani, in quo sunt distinctiones quaedam in partibus unius membri; sicut sunt articuli, et distincta membra, sicut manus et pedes et iterum totum corpus. Primae distinctioni respondet distinctio quae sit per comata, quia coma, idem est quod incisio vel divisio; secundae respondet illa quae est per cola, quia colon interpretatur membrum; sed toti respondet periodus: periodus enim dicitur circulatio a peri, quod est circum, et odos, quod est via. Sola autem linea circuli completa est, sicut probat philosophus. Sumuntur autem istae distinctiones in Scripturis tripliciter. Primo, secundum Isidorum, in versibus, coma est quando post duos pedes sequitur una syllaba, quae est pars alterius pedis, quia tunc deciditur pes unus, sicut ibi: *gloria, laus, et honor*. Cola autem quando accipiuntur duo pedes sine syllaba sequente, ut *carmina dulcia*. Sed periodus, quando tota sententia metrica tradita completur.

Secundo modo, in prosa, secundum Isidorum et Tullium, coma est, quando imperfectae orationes pausatim proferuntur, ut infra 1: *vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, filiis sceleratis*; et dicitur subdistinctio. Cola, quando perfectae orationes cum pausa proferuntur, quamvis perfecta non sit sententia, et dicitur distinctio, ut illud eodem: *dereliquerunt dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, alienati sunt retrorsum*. Periodus, quando ex pluribus orationibus constat perfecta sententia. Tertio modo sumitur coma a Rabano pro capitulo uno, super illud Jer. 48: *audivimus superbiam Moab*; ubi dicit: *in superiori (commate) provocavit ad poenitentiam*; idest in superiori capitulo. Sed secundo modo accipitur hic. *Novam*, a nobis primo editam de Hebraeo in Latinum, novo genere, servato modo qui apud Hebraeos est, per cola et comata, qui in aliis translationibus non servabatur. *Ac primum de Isaia*. Hic ostendit modum dicendi quantum ad elegantiam verborum; et circa hoc tria facit. Primo ponit modum; secundo assignat rationem ex conditione dicentis, ibi, *quippe ut vir nobilis*, tertio concludit excusationem defectus in sua translatione a tali modo, ibi, *unde accidit et cetera*. *Disertus*, idest eruditus in eloquentia appareat, *nobilis*, genere, quia fuit avus maternus vel affinis Manasse regi Juda, sicut dicitur in historia. *Unde accidit*. Quae pulchre dicuntur in una lingua, non sonant pulchre translata in aliam; et ideo quanto ipse prae ceteris prophetis pulchriori eloquio usus est, tanto magis translatio a pulchritudine ipsius deficit. *Florem*, idest dulcedinem et ornatum. *Deinde etiam hoc adjiciendum*. Hic ostendit modum prophetandi apertum et expressum: et circa hoc tria facit. Primo ostendit modum prophetandi qui dictus est; secundo ex modo concludit rationem defectus in antiqua translatione Septuaginta, ibi, *unde conjicio*: tertio excludit contradictionem aemulorum, ibi, *nec ignoro et cetera*. *Non propheta*, quasi veritatem sub aenigmate obscurans, *mysteria*; idest secreta, a *mystim*, quod est secretum, ut incarnationem: infra 10: *filius datus est nobis*; passionem: infra 53. *Tamquam ovis ad occisionem ducetur, et sicut agnus coram tondente se obmutescet*. et multa alia. *Ad liquidum*, expresse. *Putes*, putare possis propter expressionem facti, non quantum ad modum qui magis exprimi potest de praeteritis quam de futuris: unde in hoc superat Evangelista prophetam. *Conjicio*, sub quadam conjecturatione existimo, *ethnicis* idest gentilibus, ab *ethnon*, quod est gens. *Margaritas*. Matth. 7: *inventa una pretiosa margarita*. *Abscondita*, occultata. Unde tria facit. Primo ponit defectum; secundo rationem defectus, ibi, *ne sanctum*; tertio probat per suam editionem, ibi, *quae cum hanc*. *Abscondita*, idest sacramenta. *Nec ignoro*. Hic refellit contradicentium falsum iudicium, et circa hoc tria facit. Primo ostendit per causam falsum esse eorum iudicium; secundo convincit eos per exemplum, ibi, *et nihilominus*; tertio ostendit eis ordinem rectum, ibi, *legant*. Circa primum tria facit. Primo ostendit causam falsi iudicii ex parte intellectus, ignorantiam; secundo ex parte affectus, invidiam, ibi, *nos quoque*; tertio concludit suam inter contradictiones constantiam, ibi, *sciens ergo quanti laboris*. Psal. 17: *tenebrosa aqua in nubibus aeris*. Contra. Supra dixit, *ad liquidum*, idest expresse, hunc dicere Christi mysteria. Respondeo. Verum est quantum ad quaedam principaliora. *Morsibus*, idest detractionibus. *In flammam mitto manum*, idest expono me periculo. Et alludit proverbio vulgari, quod habet ortum ex hoc quod scaevola manum qua Cillium interfecit, credens Sillam interficere, misit in ignem, dicens: *pereat manus quae hoc scelus operata est*. *Ob studium*, idest exercitium scientiae. *Prophetavit*. Hic ponit modum tractandi: et circa hoc tria facit. Primo tangit tractatus ordinem, quantum ad tempus et materiam et modum simul; secundo tangit intentionem, ibi, *cum interdum*; tertio ex intentione concludit orationis petitionem, ibi, *quem quanto*.

CORPUS THOMISTICUM

Sancti Thomae de Aquino

Expositio super Isaiam ad litteram

a capite XXXIV ad caput XXXIX

exacta ad autographum

Textum Leoninum Romae 1974 editum

ac automato translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas

denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit

Caput 34

[84994] Super Is., cap. 34 *Accedite gentes* et cetera. In parte ista comminatur his qui fuerunt Assyriis coadjutores: et primo communiter omnibus; secundo specialiter Idumaeis, ibi, *ecce super Idumaeam* et cetera. Circa primum duo. Primo excitat attentionem, (ponens) attentionis ordinem, ut accedentes appropinquent, propinqui audiant, et audientes attendant. Infra 49: *audite insulae* et cetera. Et ponit convocatorum universalitatem: *audiat terra. Et orbis*, quantum ad mediocres: continens pro contento; *plenitudo*, quantum ad majores; *germen*, quantum ad minores: omnibus se paratum ad annuntiandum, non quod omnes possint audire ostendit. Psal. 23: *domini est terra* et cetera. Secundo ponit comminationem: *quia indignatio*. Quantum ad tria. Primo quantum ad destructionem populorum, ponens iudicis, scilicet Dei, indignationem: *indignatio domini* etc., supra 14: *haec est manus eius* etc., supra 30: *ad perdendas gentes* et cetera. Hominum necem, *interfecit* per auctoritatem, *dedit*, quasi aliis ad interficiendum, sicut executoribus. Zach. 11: *ego tradam homines, unumquemque* etc.; et cadaverum abjectionem, *interfecti projicientur, sine sepultura*, Joel. 2: *ascendet foetor ejus* et cetera. Secundo quantum ad tyrannorum cessationem: *tabescent montes*, tyranni, *a sanguine*, idest propter culpam effusi sanguinis. Infra 64: *a facie tua montes* et cetera. Tertio quantum ad destructionem idolorum: et circa hoc tria. Et primo ostendit cessaturum idolorum auxilium in bellis: *tabescet. Caelorum*, scilicet aereorum, idest Daemones; vel, ad litteram, spiritus qui praesidebant sideribus secundum opinionem gentilium. Supra 19: *movebuntur simulacra* etc.; et in consiliis in quantum scilicet divinabant in astris, *et complicabuntur* et cetera. Idest: sicut in libro plicato non potest aliquid legi, ita nec in caelo poterunt mala eis futura praevidere. Apoc. 6: *caelum recessit* et cetera. Secundo ostendit cessaturum idolatriae cultum, *et omnis militia* etc., vel facilitatem impletionis praedictorum. Apoc. eodem: *stellae caeli ceciderunt* et cetera. Tertio ostendit utriusque effectivum: *quoniam gladius*, idest ultio, *inebriatus in caelo*, idest abundanter in Daemonibus ultionem exercui, qui idolis praesidebant. Deut. 32: *inebriabo sagittas et cetera. Ecce super Idumaeam*. Hic comminatur specialiter Idumaeis, qui cum hostibus contra Jerusalem venerunt, sicut dicitur in Abdia, *quando capiebant alieni exercitum* etc., et circa hoc tria facit. Primo comminatur hominum interfectionem; secundo terrae destructionem, *et convertentur*, tertio ponit utriusque confirmationem, ibi, *respicite diligenter* et cetera. Circa primum tria. Primo describit poenae aequitatem, *ecce super Idumaeam*, ad opprimendam. *Interfectionis meae*, dignum a me interfici. Jer. 49: *perditionem Esau* et cetera. Secundo describit interfectionem quantum ad mediocres, ponens interfectorum diversitatem, *gladius enim* etc., *agnorum* etc., per quae omnia intelliguntur diversi gradus interfectorum. Ezech. 21: *hic est gladius occisionis* etc.; et necis magnitudinem, *victima*, idest quasi sicut in convivio magni regis, multa animalia interficiuntur. Ezech. 39: *ego immolo vobis victimam* etc.; et

quantum ad majores, ponens eorum occisionem: *et descendent*, in mortem, *Unicornes*: animal in quantitate catti, atrocissimum, habens cornu unum: unde significat potentes et monarchas. Supra 5: *descendent fortes ejus* etc.; et occisionis magnitudinem, *inebriabitur* et cetera. Psalm. 105: *interfecta est terra in sanguinibus* et cetera. Tertio ponit poenae rationem: *quia dies iudicii Sion*, ut scilicet vindicetur Sion de Idumaeis. Infra 63: *dies ultionis in corde* etc.; tamen secundum Glossam, *Sion*, idest contra Sion. Unde omnia sequentia exponit de destructione Jerusalem facta per Romanos. *Et convertentur*. Hic ponit comminationem quantum ad terrae destructionem: et circa hoc tria facit. Primo praedicat destructionem; secundo terrae destructae solitudinem, *et desolabitur* etc., tertio solitudinis horrorem, *et erit cubile* et cetera. Circa primum duo ponit. Primo destructionem, *convertentur*; idest, ita tota terra comburetur ab hostibus, ac si aquae essent pix et terra sulphur. Psalm. 10: *ignis, sulphur et spiritus* et cetera. Secundo ponit destructionis durationem, *non extinguetur*; idest, effectus illius incendii manebit semper. *Fumus*, signum et memoria praecedentis incendii. Apoc. 19: *fumus ejus ascendet* etc.; et hoc intelligendum est manente causa comminationis, scilicet peccato: sic enim conditionaliter exponendae sunt omnes hujusmodi prophetiae secundum quod ipsemet dominus exponit se. Jer. 18: *repente loquar et cetera. Et desolabitur*. Hic ponit solitudinem: et primo praedicat ipsam solitudinem quantum ad habitatores. *Desolabitur*. Thren. 1: *posuit me desolatam* etc., quantum ad viatores, *non erit transiens*. Jerem. 49: *non manebit ibi vir* etc., quantum ad bestiarum liberam habitationem: *et possidebunt*, quasi sine timore, *onocrotalus*, idem quod pellicanus; *ibis*, avis serpentibus inimica. Est ibex ibicis quadrupes: ibis ibidis avis. Et invidus ibis. Psalm. 103: *herodii domus* et cetera. Secundo ponit solitudinis aequitatem: et primo aequitatis iudicium, *et extendetur; mensura*, poenae contra mensuram culpae. *Perpendiculum*, regula caementarii. Supra 27: *in mensura contra mensuram* et cetera. Secundo ponit iudicii modum, *nobiles ejus*, in quibus gloriabantur. Soph. 3: *auferam de medio tui et cetera. Orientur in domibus*, quas nimis curiosas aedificabant. *Et paliurus*, quaedam herba multarum spinarum, quae palliis adhaeret, lata habens folia. Oseae 9: *desiderabile argenti* etc., ut sic *quantum glorificavit se* et cetera. Apocal. 18: *et erit cubile*. Hic ostendit horrorem solitudinis ex monstris quae ibi habitabant, *Daemonia*, Daemonum monstra, quae in desertis plurimum apparent: *Onocentaurus*, quod est medius asinus, et medius bos, vel illusio est Daemonis potius quam naturale animal. *Pilosus*, simia, vel homo sylvestris, vel Daemon incubus: *lamia*, habens cetera membra feminea, pedes equinos: *alter ad alterum* clamavit. Supra 13: *requiescent ibi bestiae et cetera. Requirit*. Hic confirmat omnia quae dicta sunt ex auctoritate divinae inspirationis. *Requirit*, vos qui futuri estis, *in libro domini*, idest in hoc libro, quem ego a domino didici, *unum ex eis non defuit*; idest omnia monstra quae dixi erunt ibi, *alter alterum*, idest mas feminam. *Ea*, scilicet monstra, marem et feminam. *Sortem*, distribuens singulis loca apta ad manendum. Luc. 21: *caelum et terra transibunt*, vel si exponatur de Judaea, intelliguntur per haec diversa monstra, diversi gentilium errores, qui ibi coloni a Romanis positi sunt. (Collatio in cap. 34). Accedit homo ad Deum: per susceptionem gratiae, Rom. 5: *accessum habemus per ipsum* et cetera. Per contemplationem divinae sapientiae, Ps.: *accedite ad eum* et cetera. Per ministerium oboedientiae, Ez. 40: *filii Sadoc qui accedunt*, et cetera. Per expectationem firmae fiduciae, Eccli. 7: *quasi qui arat et seminat* et cetera. Per spiritum concordiae, Eph. 2: *habetis accessum in uno spiritu* etc.

Caput 35

[84995] Super Is., cap. 35 *Laetabitur deserta* et cetera. In parte ista ponit effectum prosperitatis consequentis in Judaeis ex destructione hostium: et dividitur in duas. In prima ponitur promissio consolans; in secunda exhortatio confortans, *confortate manus* et cetera. Circa primum tria. Primo ponit hominum jucunditatem, quam comparat prato florenti, quod etiam ridens dicitur, quod quidem habet pulchritudinem in flore: unde dicit: *deserta*, idest terra Judaeorum quae prius, vastantibus Assyriis, erat hujusmodi, metonimice, idest ipsi homines, *quasi lilium*, quod est pulcherrimus flos, et diu durat. Eccl. 39: *florete flores* etc.; habet etiam pulchritudinem in germine: unde dicit, *germinans* etc., Prov. 11: *justi quasi virens* etc.: sicut enim germen ex flore, ita exterior jucunditas ex cordis laetitia. Secundo promittit terrae fertilitatem: *gloria Libani* etc., idest fertilitas diversarum rerum, quae est gloria horum locorum, erit in terra promissionis. Oseae ult.: *erit quasi oliva* et cetera. Tertio utriusque propinquitatem, *ipsimet*, idest non differetur ad tempora filiorum. Supra 33: *regem in decore suo et cetera. Confortate*. Hic ponitur exhortatio confortans: et circa hoc tria. Et primo ponitur officii ad exhortandum injunctio: *confortate manus*, in quo debilitas ad operandum: *genua tremantia*, in quo debilitas ad sustinendum.

Hebr. 12: *remissas manus* et cetera. Secundo ponitur ipsa confortatio: *dicite pusillanimes* et cetera. Luc. 12: *nolite timere, pusillus* et cetera. Tertio assignatur confortationis ratio: et primo quantum ad remotionem malorum, liberando ab hostibus, *ecce Deus vester*; Deut. 32: *sanguinem servorum* etc., et sanando a languoribus, *tunc aperientur*. Et sunt metaphoricæ locutiones, si referantur ad tempus post destructionem Assyriorum, ut intelligantur spirituales defectus, ut supra. Vel ad litteram, si referantur ad Christi adventum in carnem, sicut dicitur Matth. 11: *caeci vident*, et cetera. Secundo quantum ad collationem bonorum quatuor. Primo quantum ad abundantiam aquarum, *quia scissae sunt* (metaphorice) aquae pro consolationibus. Vel quia multum pluet, ut sit magna fertilitas. Psal. 106: *posuit desertum in stagna* et cetera. Secundo pulchritudinem camporum, *in cubilibus*, idest terra, quae prius erat deserta, ut haec animalia inhabitarent, erit culta. *Viror calami et iunci*, quae in locis virentibus orientur. Job 40: *sub umbra dormit* et cetera. Tertio quantum ad restaurationem viarum, ponens viae sanctitatem: *et erit ibi*, in terra Juda, *semita*, ducens ad templum. *Pollutus*, gentilis, sicut ante. Vel mystice de Ecclesia militante vel triumphante. Apoc. 21: *non ingreditur in eam* etc.; ponit etiam rectitudinem, *et haec erit; stulti*, idest quantumcumque simplices, non errent, propter multitudinem transeuntium. Jerem. 31: *adducam eos per torrentes* etc.; ponit etiam viae securitatem, *non erit ibi* et cetera. Supra 11: *non nocebunt et non occident* etc.; et ponit viarum frequentationem, *et redempti*, etc., a praecedentibus periculis. Baruch 4: *ecce veniunt filii tui* et cetera. Quarto promittit eis laetitiam cordium, *laetitia sempiterna*. Supra 25: *auferet lacrymam* etc.; ostenditur etiam condicio laetitiae sanctorum in patria, quia *sempiterna*, quia plena, *obtinebunt*, quia pura, *fugiet dolor*, Apocal. 21: *absterget Deus omnem lacrymam* et cetera. Sancti comparantur liliis: propter stipitis altitudinem, ex quo constantia in adversis. Can. 2: *sicut lilium inter spinas* etc.; propter odoris suavitatem, ex quo bona fama. Eccl. 39: *florete flores quasi lilium* etc.; propter humoris virorem, ex quo virtus mentis. Eccl. 50: *quasi lilia in transitu aquae*. Propter connexionem, ex quo sanctorum caritas. Can. 7: *venter tuus quasi* et cetera. Haec lilia Christus: vestit quantum ad virtutum dona. Matth. 6: *considerate lilia agri* etc.; colligit ad aeterna praemia. Can. 6: *dilectus meus descendit in hortum* etc.; in eis requiescit per complacentiam. Cant. 2: *dilectus meus mihi* etc.; et ideo ipse lilium. Cant. 2: *ego flos campi* etc.

Caput 36

[84996] Super Is., cap. 36 *Et factum est in anno* et cetera. Hic narrat per modum historiae destructionem Assyriorum: et primo ponit historiae gesta; secundo quaedam ex historia occasionata: cap. 38: *in diebus illis* et cetera. Prima dividitur in duas. Primo ponitur culpa quam in Judaeos commisit; secundo poena quam a Deo sustinuit, ibi, *egressus autem* et cetera. Offendit autem eos tripliciter. Primo bellis; secundo nuntiis, *et misit rex* etc., tertio epistolis, ibi 37: *et audivit de Therancha et cetera. Super omnes* et cetera. Habac. 1: *super omnem munitionem et cetera. Et misit*. Hic ostendit qualiter offendit Judaeos comminando per nuntios: et primo ponitur nuntiorum congregatio, secundo ipsorum collocutio, *et dixit ad eos* etc., tertio eorum ab invicem discessio: *et ingressus est* et cetera. Circa primum duo. Primo describitur nuntius Assyriorum, *Rapsacem*, quem dicunt quidam fuisse filium Isaiae, alii Samaritanum. *In aquae ductu*: de hoc supra 7. Secundo describuntur nuntii Judaeorum, *et egressus Eliacim* qui successit Sobnae, qui tradidit inferiorem partem civitatis Assyrii; ut supra 22. *Sobna*, non ille de quo supra; *a commentariis*, cancellarius regis, qui gesta in scriptum redigebat, ad memorandum regi. Unde commentor a comminiscor. *Et dixit ad eos*: hic ponitur nuntiorum collocutio: et circa hoc duo. Primo prolocutio Rapsacis ad nuntios: secundo ad alios, ibi, *et stetit Rapsaces*, et cetera. Circa primum tria. Primo ponitur ipsius Rapsacis allocutio, in qua intendit astruere Ezechiae infirmitatem ad resistendum, excludendo defensionem Aegyptiorum. *Ecce confidis, arundineum*, irrisorie, quia in Aegypto multae arundines, verum dicit, quod Aegyptii tales erant. Ezech. 29: *fuisti baculus arundineus* etc., sed falsum quod Ezechias in eis confiderat, excludendo etiam auxilium divinum: *quod si responderis. Cui abstulit*. Quod fecit pro religione, pervertit in sacrilegium. Deuter. 12: *cave ne offeras* etc.; excludendo etiam robur proprium, *et nunc trade te*; quasi: nec equos habes, nec equites, ut uni principi exercitus resistere possis. Supra 33: *projecit civitates* et cetera. Astruit etiam Senacherib potestatem ad impugnandum, ex praecepto divino: *quia si confidis* et cetera. Supra 10: *contra populum furoris mei et cetera. Secundo ponitur aliorum responsio, et dixit Eliacim. In aure populi*, ne perturbetur, scientes quod dicitur. Prov. 11: *benedictione justorum* et cetera. Tertio ponitur responsionis irrisio: *et dixit ad eos. Urinam pedum*, quae fluit ad pedes. Thren. 4: *qui nutriebantur et cetera. Et stetit Rapsaces* et cetera. Hic ponitur allocutio ipsius ad populum. Et primo ponitur stultum ipsius verbum, in

quo terret minis, *non poterit eruere vos* et cetera. Judith 5: *quis est iste qui filios Israel* etc.; allicit promissis. *Haec dicit rex. Benedictionem*, idest pactum, quod vertetur in vestram benedictionem. Vel benedicite me sicut dominum vestrum. *Veniam*, de Aegypto, *ad terram*, scilicet Medorum. Gen. 27: *det tibi Deus de rore caeli* etc.; provocat etiam exemplis: *ne conturbet vos* et cetera. Dan. 11: *elevabitur et magnificabitur* et cetera. Secundo ponit discretivi populi silentium. *Et siluerunt*. Prov. 11: *qui decipit amicum suum* etc., Prov. 26: *ne respondeas stulto* etc.; *praeceperat*, ne verba blasphemiae multiplicaret, aut populum deciperet. *Et ingressus* et cetera. Hic ponitur discessio nuntiorum ab invicem: et primo reditus Judaeorum ad Ezechiam; secundo reditus Rapsacis ad Senacherib, ibi *reversus est autem* et cetera. Circa primum duo. Primo ponitur reditus nuntiorum et blasphemiae renuntiatio; secundo ponitur Ezechiae oratio, *et factum est cum audisset* etc., *scissis vestibibus*, pro audita blasphemia; quod erat mos Judaeorum, ut patet Matth. 26.

Caput 37

[84997] Super Is., cap. 37 *Et factum est cum audisset* et cetera. In parte ista ostendit quomodo Ezechias contra blasphemias humilitate et orationibus pugnavit: et circa hoc tria facit. Primo recitat quomodo adiit orationis locum, assumens humilitatis habitum, *obvolutus est* et cetera. Jonae 3: *surrexit de solio suo* et cetera. Secundo non praesumens per se orationem Deo effundere, petit orationis suffragium per nuntios a propheta; ubi recitat nuntiorum missionem, *et misit Eliacim* et cetera. Supra 8: *numquid non populus a Deo suo* et cetera. Exponunt nuntii tribulationem. Et debet sic legi: *et venerunt* etc., *et dixerunt ad eum: dies tribulationis*, quam patimur in exterioribus persecutionibus, *angustiae*, quantum ad cordis dolores, *correctionis*, divinae, *blasphemiae*, hostium. *Venerunt filii*, idest conceptiones consiliorum, *pariendi*, explendi. Vel, ita dolemus sicut parturientes. Sophoniae 1: *dies irae dies ista* etc.; porrigunt petitionem, ut sic ordinetur: *leva ergo orationem* etc., *si quomodo* et cetera. Jer. 42: *ora pro nobis ad dominum Deum* et cetera. Tertio ponit prophetae responsum: *et dixit ad eos*: in quo excludit regis timorem: *ne timeas*. Jer. 1: *ne timeas a facie* etc., et praedicit regis Senacherib mortem, *ecce ego* et cetera. Apoc. 13: *qui in gladio occiderit, in gladio* et cetera. *Reversus est* et cetera. Hic ponit reditum Rapsacis ad Senacherib. Et planum est. *Et audivit de Terancha*. Hic recitat quomodo offendit eos comminando per epistolas; et circa hoc tria facit. Primo ponit superbam illius comminationem, *et audivit de Terancha*, qui egressus in auxilium Aegyptiorum, quod cum audisset, occurrit ei obviam, dimittens Judaeam; et antequam recederet, scripsit verba haec. Postmodum vadens, et obsidens Pelusium in Aegypto, veniente rege Aethiopiae, noluit cum eo pugnare, dicens eum esse sacerdotem Plutonis, derisorie propter nigredinem: vel quia mures cordas arcuum corrodentes exercitum ejus inermem dimiserunt. Supra 10: *quomodo invenit manus* et cetera. Secundo ponit Ezechiae orationem, praemittens receptionem epistolae: in qua oratione confitetur Dei potentiam, per subjectionem Angelorum: *domine Deus exercituum*. Job 25: *numquid est numerus* etc., per cultum Judaeorum; *Deus Israel, qui sedes super Cherubim*: quia propitiatorium, quod erat quasi sedes Dei, et etiam dabat responsa, erat super alas Cherubim. Ps. 79: *qui sedes super Cherubim* et cetera. Sed cum tabernaculum sit dispositum secundum exemplar caelestis Ecclesiae, ut sumitur Exod. 25; videtur quod male dicatur sedere super Cherubim, sed magis super thronos. Et ad hoc dicendum, quod sedet super Cherubim idest trans, quia super Seraphim, qui sunt ultra eos. Vel secundum Gregorium et Dionysium, nihil possidetur ibi singulariter; sed quod est inferiorem, attribuitur etiam superioribus eminenter. Unde proprietatem thronorum etiam eminentius habent Cherubim. Vel dicendum, quod sedet super thronos, sicut super sedem iudicii; super Cherubim, sicut supra cathedram magistri: quia interpretantur fusio scientiae. Et ideo congrue inde dicebantur dare responsa. Etiam ostendit Dei potentiam per dispositionem regnorum: *tu es Deus solus* etc., Dan. 5: *donec cognosceret quod potestatem habet* etc.; probat etiam per productionem creaturarum, *tu fecisti* et cetera. Ps. 145: *qui fecit caelum* etc.; accusat etiam Senacherib blasphemiam, *inclina domine* etc.; Judith 6: *domine Deus caeli* etc., probans cum hoc blasphemiae stultitiam: *vere enim domine* etc., Ps. 113: *simulacra gentium* et cetera. Petit etiam tertio in hac oratione salutis misericordiam, *et nunc domine* et cetera. Judith 9: *omnes gentes cognoscant* et cetera. Tertio propheta promittit orationis exauditionem per nuntios: *et misit Isaias* etc., et circa hoc duo facit. Primo promittit hostium destructionem; secundo civitatis liberationem, *propterea haec dicit* et cetera. Circa primum tria. Primo comminatur ei destructionis interitum; secundo ponit signum, *tibi autem hoc erit* etc., tertio ostendit destructionis fructum, *et emittet id quod salvatum* et cetera. Circa primum duo. Primo comminatur poenam confusionis contra contemptum Judaeorum, *despexit*, etc., quando tibi noluit respondere; *movebit*, in futuro, quando aliis occisis,

cum paucis fugies. Supra 33: *qui spernis alias* etc., Job 22: *videbunt justi et cetera*. Secundo comminatur poenam destructionis contra culpam quam in Deum commiserat: et circa hoc tria facit. Primo proponit culpam; secundo assumit divinam potentiam, *numquid non audisti* etc., tertio concludit poenam: *ponam ergo* et cetera. Circa primum arguit ipsum de duobus peccatis. Primo de blasphemia: *cui exprobrasti?* Verba Ezechiae ad Senacherib; quasi: non mihi, sed Deo. Infra 57: *super quem lusistis*, etc., secundo arguit ipsum de superbia, quam conceperat ex magnitudine rerum factarum. *Et dixisti. In multitudine*, quasi mea, et non Dei virtute. *Juga Libani*, summitates montium, idest potentum. Deut. 32: *manus nostra excelsa*, etc.; ex magnitudine propositorum: *et succidam excelsa*, potentes in Judaeis, *altitudinem*, domum domini; *saltum*, populum. Zachar. 11: *aperi Libane portas* etc.; ex multitudine pugnatorum, *ego fodi*; quasi: tantum habeo exercitum quod non sufficit mihi aqua quam invenio, nisi puteos fodiam. Vel metaphorice: consolationes omnium gentium ego siccavi. Joel. 2: *quasi hortus voluptatis et cetera. Numquid non audistis* et cetera. Hic assumit divinam potentiam, loquens in persona ipsius Dei. Et primo quantum ad aeternam praeordinationem: *quae olim*, ab aeterno, *fecerim*, proposuerim facere et de exaltatione et de destructione, *illud*, malum poenae, quod per ipsum infertur praevidi et praeordinavi, Eccli. 23: *domino Deo nostro antequam* et cetera. Secundo quantum ad aeterni propositi temporalem executionem, *et nunc adduxi. Collium*, principum, *compugnantium*, ad invicem. *Breviata*, idest retracta, *manu* mea ab auxilio eorum; vel diminuta manu ipsorum a sui auxilio. Ps. 128: *fiant sicut fenum tectorum* et cetera. Tertio quantum ad omnium factorum cognitionem, *habitationem*, idest sedem regni. *Introitum*, in terram Judaeorum. Job 34: *oculi ejus super vias et cetera. Ponam ergo*. Hic concludit poenam. *Circulum* sicut bubalo, *frenum* sicut equo, idest potentia divinitatis meae refrenando. Job 30: *pharetram suam aperuit et cetera. Tibi autem*. Hic ponit signum. Venerat autem exercitus Assyriorum imminente messe. Unde fructus non potuerunt tunc recolligere, et fuerunt in terra usque post tempus seminationis: unde nec seminare potuerunt. Sic ergo eis dicitur, quod illa anni parte residua, eunte Senacherib in Aegyptum, comedant: comedant *quae sponte nascuntur*, scilicet ex granis conculcatis ungulis equorum et quadrigis. Vel quaecumque repereris, ut 4 Reg. 20, in horreis prius ad obsidionem congregata. Vel *quae severas*, secundum Septuaginta, idest quae remanserunt conculcata in agris. *Et in secundo anno*, adhuc existente eo in Aegypto, quia per annum stetit, quia nihil recolliges, cum nihil seminaveris, *pomis vescere*, vel quae sponte nascuntur, ut in Libr. 4 Reg. 20. Et in illo secundo anno destruetur Assyrius; et sic in tertio anno habebis liberam potestatem seminandi et congregandi. Vel, secundum Andream, hoc est consilium: *et hoc erit signum*: refertur ad praecedentia. *Et emittet*. Hic ponit destructionis fructum: primo ponens similitudinem arboris, quae multos fructus affert, si in terra profundat radices. Jer. 17: *erit quasi lignum* etc.; secundo ponit expositionem: *quia de Jerusalem*. Infra 46: *dabo in Sion* etc.; tertio assignat rationem: *zelus enim* etc., supra 9 idem. *Propterea haec dicit*. Hic promittit liberationem. *Non intrabit* sicut proposuit. Supra 8: *inite consilium*, etc., et assignat rationem: *et protegam. Propter me*. Infra 48: *propter me faciam* etc., *et propter David*. Psal. 131: *propter David servum tuum et cetera. Egressus est autem* et cetera. Hic ponit poenam quam a Deo sustinuit. Et primo quantum ad exercitus occisionem, *et percussit*. Supra 33: *a voce Angeli* etc.; secundo quantum ad residuorum perturbationem et fugam, *et surrexerunt*. Supra 17: *ecce turbatio* etc.; tertio quantum ad ipsius occisionem: *et factum est cum adoraret (...). Adramelech, et Sarasar*, primogeniti, invidentes fratri minori, quem substituere volebant, ex alia matre natum. Et sic *justus de angustia* etc. (Collationes cap. 37). Levatur oratio: per eminentiam contemplationis, Ps.: *levavi oculos meos* etc.; per fervorem affectionis, Thren. 3: *levemus corda nostra* etc. per lacrimas compunctionis, Ps.: *levabo per singulas noctes*, Joel. 1: *levate fletum* etc.; per studium bonae operationis, Ps.: *elevatio manuum mearum* et cetera. Frenum: humanae discretionis, Iac. 3: *si quis in verbo non offendit* etc.; divinae gubernationis, infra 48: *infrenabo te laude mea* etc.; diabolicae deceptionis, supra 30: *frenum erroris* etc.; temporalis afflictionis, Iob 30: *pharetram suam* etc.; aeternae damnationis, Ps.: *in freno et camo maxillas* et cetera.

Caput 38

[84998] Super Is., cap. 38 *In diebus illis* et cetera. In parte ista ponit quaedam ex praedicta historia occasionata: scilicet infirmitatem Ezechiae, quam incurrit propter ingratitudinem, quia post tantam victoriam canticum gratiarum actionis non composuit, sicut moris erat. Et dividitur in duas. In prima ponit ipsius aegritudinem et sanationem, in secunda ponit amicorum congratulationem, 39 cap.: *in tempore illo*, et cetera. Circa primum tria: primo ponit aegritudinem; secundo liberationem, *et convertit Ezechias* etc., tertio liberationis ordinem, *et jussit*

Isaias et cetera. Circa primum duo. Primo ponit morbum, *aegrotavit* et cetera. Eccl. 31: *infirmitas gravis* etc.; secundo ponit mortis nuntium, *et introivit. Dispone*, ordinando quis tibi succedere debeat, Eccl. 33. *In die consummationis* et cetera. Sed contra hoc objicitur, quia postmodum vixit, et non mortuus est: ergo huic prophetiae, *morieris* etc., subfuit falsum, nec fuit immobili veritate annuntians rerum eventus. Ad quod dicendum, quod cum omnium quae fiunt in toto cursu temporis, rationes ab aeterno in Deo fuerint, quaedam fuerunt inditae rebus quae explicantur per opus naturae et voluntatis; quasdam apud se tantum retinuit, ut eas quando vellet, in actum educeret. Videntes igitur prophetae in speculo aeternitatis, vident de utrisque quantum eis Deus vult revelare. Fuerant igitur *Isaiae* revelatae illae rationes quae rebus inditae erant, quae (per) causas inferiores fiunt, scilicet naturales et meritorias, secundum quas infirmitas regis ad mortem ordinata erat. Unde quantum ad sensum quem in verbis propheta habuit, verum dixit: quia secundum causas inferiores ita erat. Similiter etiam quantum ad alium sensum, quem spiritus sanctus intellexit, verum dixit: quia mortuus fuit illi ingratitude, dum postmodum Deo debitas gratias egit; sicut et Ninive subversa est quantum ad statum iniquitatis, ut dicit Augustinus. *Et convertit*. Hic ponit liberationem: et circa hoc tria: primo ponitur *Ezechiae* oratio; secundo salutis promissio, *et factum est verbum* etc., tertio gratiarum actio, *Scriptura Ezechiae* et cetera. Circa primum tria ponit. Primo orationis praeparationem, *ad parietem*, templi, vel domus suae, ut devotius et secretius oraret. Ps. 85: *in die tribulationis meae* et cetera. Secundo ponit ipsam orationem, *et oravit. Memento*, ut pro bonis quae feci vitam mihi concedas. Dicitur enim Deus oblitus, quando non retribuit. *In veritate*, cultus tui, *corde perfecto*, quantum ad amorem. Sed contra. Prov. 20: *quis potest dicere* etc., et dicendum, quod non dixit se habere cor perfectum simpliciter, sed quoad hoc quod post idola non claudicabat, ut dicitur 3 Reg. 18. Eccl. 11. *In die malorum* et cetera. Tertio ponit orantis compunctionem. *Et flevit* et cetera. Matth. 5: *beati qui lugent* etc., Judith 9: *humilium et mansuetorum et cetera. Est verbum* et cetera. Hic ponitur salutis promissio: et primo ponit orationis exauditionem, *factum est*, priusquam exiret mediam partem atrii. 4 Reg. 20: *audivi orationem* et cetera. Supra 30. *Ad vocem clamoris* et cetera. Secundo ponit promissionem: *ecce ego adjiciam*. Ps. 60: *dies super dies regis* et cetera. Tertio ponit confirmationem per signum. *Hoc autem erit etc., in sole*, idest per motum solis, *decem lineis*, quibus secundum motum umbrae computabantur 10 horae. *Et reversus*, si subito, sic dies ille artificialis habuit 22 horas, fere duplicatus secundum Glossam. Si autem successive, sic venerat per 10 et rediit per 10 et iterum per 10 venit; et sic dies ille habuit 32 horas, fere triplicatus, secundum Dionysium. Hoc autem factum est, vel omnibus aliis caelestibus corporibus redeuntibus: vel sole brevioram viam aut velociorem motum habente, ut ad situm suum simul cum aliis perveniret. Eccl. 48: *in diebus eius retro* et cetera. Et hoc signum competit signato, unde Job 11: *cum te consumptum et cetera. Scriptura Ezechiae* et cetera. Hic ponitur gratiarum actio pro salute promissa: et primo ponit titulum, *Scriptura*, scilicet haec est; secundo ponit canticum, *ego dixi*: in quo tria facit. Primo plangit periculum quod evasit; secundo commemorat beneficium quod percepit, *domine si sic* etc., tertio petit complementum quod Deus promisit, *domine, salvum* et cetera. Plangit autem tria. Primo mortis horrorem. *In dimidio*, idest in juventute mea, *ad portas Inferi*, idest Limbum, vel mortem, vel sepulcrum Eccl. ult.: *vita mea appropinquans* et cetera. Secundo plangit bonorum amissionem, quantum ad Dei visionem: *quaesivi*, a domino, quod suppleret, *residuum*, mihi ablatum; vel inquisivi apud me quantum restaret mihi de vita. *Dixi*, apud me: *non videbo*, per speciem modo, adhuc *in terra viventium*, in caelesti beatitudine. Ps. 26: *credo videre* etc.; vel *non videbo*, ulterius videndo templum et cultum ejus, *in terra viventium*, scilicet Judaeorum. Matth. 22: *non est Deus mortuorum* et cetera. Etiam quantum ad hominum societatem, *non aspiciam hominem*, in hac vita viventem. Jerem. 49: *non habitabit ibi vir* etc.; vel *hominem* Christum nobis promissum. Etiam quantum ad filiorum posteritatem, *generatio*, scilicet filiorum, quia nondum filios habebat, *convoluta*, plicata, ne ad posteros extendatur. Supra 24: *auferetur quasi tabernaculum* et cetera. Etiam quantum ad vitae brevitatem: *praecisa est velut a texente*, dum adhuc, textit, tela imperfecta, *ordire* in juventute. Job 7: *dies mei velocius* et cetera. Tertio plangit cordis anxietatem: et primo quantum ad mortis continuam expectationem. *De mane*, scilicet dicebam, *usque ad vesperam finies me*, morte. Et tunc non moriens, *sperabam*, iterum *usque mane*: ut simul cum morte dolor aegritudinis finiretur. *Nihilominus quasi leo sic contrivit*, languor vel ipse Deus per dolorem aegritudinis. Job 7: *si dormiero* et cetera. Secundo quantum ad spei dilationem; ubi ponit tria sperantis: compunctionem: *sicut pullus hirundinis*, expectat matrem, quia non videt. *Ut columba*, cum gemitu scilicet, Nahum 2: *gementes ut columbae* et cetera. Ponit etiam spei dilationem, *attenuati*, quasi fatigati, *suspicientes*, per spem. Proverbiorum 13: *spes quae differtur* etc., Psalm. 120: *levavi oculos meos* et cetera. Ponit etiam quamdam cum Deo disceptationem: *domine, vim patior*; quasi: violentia fit mihi, ultra

merita affligor. *Responde*, idest fideiubeas, pro me. *Quid dicam?* Quasi in se reversus: quid possem contra Deum proponere? *Aut quid respondebit?* Quando debet ad interrogatoria respondere, *cum ipse fecerit*, me, vel poenam meam, Job 9: *si voluerit contendere cum eo* etc., infra 45: *numquid contradicit factori* et cetera. Tertio quantum ad praeteritorum recordationem, *recogitabo annos*, in quibus bona passus sum, vel etiam in quibus tibi peccavi. Job 7: *loquar in tribulatione spiritus et cetera. Domine, si sic*. Hic commemorat beneficium quod suscepit. Et primo correctionem: *si sic vivitur*; idest, si tam misera est vita hominum, vel si per tribulationes acquiritur vita. Prover. 6: *via vitae increpatio disciplinae*. Et ponit: *ecce in pace*, quasi populo (pacem) habente ab Assyriis, *amaritudo*, mihi imminet. Proverb. 14: *risus dolori* et cetera. Secundo commemorat liberationem a poena: *tu autem eruisti animam*, vitam, et a culpa, *projecisti post tergum tuum*, vel, meum, quasi obliviscens, *omnia peccata mea*. Sapient. 11: *misereris omnium, domine* et cetera. Tertio assignat liberationis rationem: et primo quantum ad mortis inutilitatem: *quia non Infernus*, idest damnati, vel sepulti, *mors*, Diabolus, vel mortui, *veritatem*, promissionum, vel filium. Psalm. 6: *non est in morte* etc.; secundo quantum ad vivorum laudem, *vivens vivens*, ad majorem affirmationem, vel propter duplicem vitam. Psalm. 113: *nos qui vivimus* et cetera. Tertio quantum ad divinae laudis propagationem, *pater filiis* etc., Psal. 77: *mandavit patribus nostris nota facere et cetera. Domine, salvum*. Hic petit expleri promissum. *Salvum me fac*, ab Assyriis, et a languore. Psalm. 33: *benedicam dominum in omni tempore et cetera. Et jussit* et cetera. Hic ponit sanationis ordinem: et hoc transpositum est, et debet esse ante signi dationem, ut patet ex 4 Reg. 20. Sed quia non intendit historiam, sed prophetiam, quae ad prophetiam pertinent primo posuit: et primo ponit curationis modum. *Cataplasmarent*, emplastrum apponerent, *vulnus* a Deo inflictum, vel ulcus ex humorum corruptione, caro aperta. Dicunt enim, quod laborabat morbo regio, qui dicitur lupus, cui nocent ficus et omnia dulcia, ut curatio tota divinae potentiae attribueretur. Alii dicunt, quod erat apostema, quod est ex humoribus intus collectis nondum carne scissa; ad cujus maturationem ficus prosunt, ut ostenderetur non esse spernendam medicinam. Eccl. 38: *faciet pigmenta suavitatis* et cetera. Secundo Ezechias petit signum. *Et dixit Ezechias: quod erit signum* etc., I Cor. 1: *Judaei signa quaerunt* etc. (Collationes cap. 38). In morte confidam domus conscientiae: si pura a peccati contagione, supra 50: *angustus est mihi locus* etc., Ez. 8: *ut recedam a sanctuario*; si firma in bono opere, Matt. 7: *descendit pluvia* etc.; si ampla dilectione, infra 49: *angustus est mihi* etc., 54: *dilata locum*. Oculi excelsi: per cordis elationem, Ps.: *domine non est exaltatum*, attenuantur a Deo per depressionem, supra 2: *oculi sublimis* etc.; per inquisitionis curiositatem, Iob 15: *quasi magna cogitans* etc., attenuantur per luminis oppressionem, Prov. 25: *qui scrutator est maiestatis* etc. per contemplationem, infra 40: *leva in excelsum* etc., attenuantur propter cognitionis parvitatem, Iob 36: *omnes homines vident* et cetera.

Caput 39

[84999] Super Is., cap. 39 *In tempore illo* et cetera. Hic ponit amicorum congratulationem, ostensam in missione nuntiorum et munerum: et circa hoc tria facit. Primo ponit nuntiorum missionem: *rex Babylonis* qui tunc suberat Assyriis. *Libros*, epistolas. *Audierat*, sed maxime propter signum quod in solis reversione viderant. Ps. 71: *vivet, et dabitur ei* et cetera. Secundo ponit ipsius Ezechiae elationem inde conceptam, ponens elationis laetitiam, *laetatus*; contra hoc quod Job 31: *si laetatus sum* etc., et elationis in opere manifestationem, in ostentatione divitiarum suarum: *et ostendit cellam aromatum*, quae dicuntur species odoriferae. Vel locum ubi sepeliebantur reges, vel inferiorem partem domus saltus, quae erat ex alabastro, ubi optime hujusmodi conservantur. *Apothecas*, cellaria: *verbum*, res digna verbo, *in omni potestate sua*, quantum ad ea quae erant in templo, quod quidem erat in potestate regis usurpata. Eccl. 11: *non omnem hominem inducas* et cetera. Tertio ponit elationis reprehensionem, *introivit*: et primo ponit culpae inquisitionem et manifestationem, *non fuit res* et cetera. Prov. 20: *sicut aqua profunda* etc.; secundo comminatur poenam, *et dixit Isaias*. Quantum ad amissionem rerum: *omnia quae in domo* et cetera. Jer. 27: *haec dicit dominus ad vasa*: et quantum ad filiorum servitutem, *et de filiis*; quod dicunt impletum in Daniele et sociis eius, non quia corpore, sed mente et officio tales fuerunt. Deut. 28: *filiis tui et filiae tuae* et cetera. Tertio ponit poenae acceptationem: *et dixit Ezechias. Bonum, iustum, pax*, ab Assyriis, *veritas*, religionis, supra 26: *domine, dabis pacem* et cetera.

© 2006 *Fundación Tomás de Aquino quoad hanc editionem*
Iura omnia asservantur
OCLC nr. [49644264](#)

CORPUS THOMISTICUM

Sancti Thomae de Aquino

Expositio super Isaiam ad litteram

a capite XL ad caput XLIX

exacta ad autographum

Textum Leoninum Romae 1974 editum

ac automato translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas

denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit

Caput 40

[85000] Super Is., cap. 40 *Consolamini, consolamini* et cetera. Haec est secunda pars principalis istius libri, in qua principaliter consolationem populi intendit per multa beneficia repromissa. Dividitur autem in duas partes. In prima inducit eos ad promissorum expectationem; in secunda exequitur divinorum beneficiorum promissionem, infra 45: *haec dicit dominus Christo meo* et cetera. Prima dividitur in tres: in prima confortat eos per promittentis potestatem; in secunda per ipsius dilectionem, 41: *taceant ad me* etc., in tertia per idolorum quae resistere credi possent, debilitatem, 44 cap.: *et nunc audi Jacob* et cetera. Circa primum tria facit. Primo inducit ad consolationem; secundo promittit consolatorem, *vox clamantis* etc., in tertia ostendit Dei consolantis potestatem, *quis mensus est pugillo* et cetera. Circa primum tria. Primo inducit populum in consolationem: *consolamini*, in spiritualibus, *consolamini*, in bonis temporalibus concessis. Eccli. 48: *consolatus est* etc., Zach. 1: *respondit dominus Angelo* et cetera. Secundo indicit prophetis et sacerdotibus consolationis Annuntiationem: *loquimini ad cor*, scilicet consolando; *advocate*, a tristitia, ab idolatria. Oseae 2: *ducam eam in solitudinem*. Tertio assignat rationem quantum ad culpae dimissionem, *quoniam completa est* etc., supra 27: *et hic omnis fructus* etc.; quantum ad poenarum finitionem, *suscepit* etc., loquitur secundum tempus post captivitatem. Jerem. 17: *duplici contritione* etc., sed contra. Nahum 1: *non consurget duplex tribulatio*. Et dicendum, quod duplicia dicuntur quantum ad poenam corporis et animae, sicut et culpa in utroque est. *Vox clamantis* et cetera. Hic promittit consolatorem: et circa hoc tria facit. Primo praemittit praeparationem; secundo ostendit prophetiae firmitatem, *vox dicentis* etc., tertio praenuntiat consolatorem venientem, *super montem* et cetera. Circa primum tria. Primo indicit praeparationem: *vox clamantis in deserto*, scilicet Joannis Baptistae: haec erit, *parate*, per conversionem a malis, *in solitudine*, vitiorum. Amos 4: *praeparare in occursum Dei tui* et cetera. Secundo praedicat expletionem, *omnis vallis*, sequens metaphoram viae malae: si est montuosa, facit laborem: unde dicit, *vallis exaltabitur*, ut adaequetur montibus, et totum fiat planum: si est distorta facit errorem; et quantum ad hoc dicit, *erunt prava*: etc.; si est lapidosa, facit pedum dolorem; et quantum ad hoc: *aspera in vias*, per quod significatur quod pusillanimitas vertetur in securitatem, superbia in humilitatem, nequitia in rectitudinem, et crudelitas in mansuetudinem. Jerem. 31: *dirige cor tuum in viam* et cetera. Tertio ostendit praeparationis utilitatem, *et revelabitur gloria*, idest filius. Jerem. 33: *curabo eos* etc.; *videbit*; idest, omnibus visibilem se praebebit. Vel loquitur de die iudicii. Apocal. 1: *videbit eum omnis oculus, et qui eum* et cetera. Quidam sic exponunt. *Vox, Dei, clamantis*, haec est, *parate in deserto*, idest in terra Juda olim deserta, *viam domini*, scilicet ad eundem ad templum, vel in deserto quod est inter Babylonem et Iudam. *Omnis vallis*. Per haec ostenduntur omnia impedimenta removeri, ut libere populus revertatur. *Gloria*, in destructione Chaldaeorum, per quam gloriosus

apparebit. *Vox dicentis*. In parte ista ostendit prophetiae firmitatem, per comparationem ad hominum fragilitatem: unde dominus primo indicit clamorem, qui significat expressam et planam Annuntiationem. *Clama*. Infra 58: *clama, ne cesses* etc.; secundo indicit clamandam humanam fragilitatem, interrogante propheta: *et dixi, quid clamabo?* Timens ne contra populum suum aliquid clamare praecipiat; ut supra 6, et domino respondente, *omnis caro* et cetera. Jacobi 1: *exortus est enim sol* etc.; tertio ostendit divini verbi firmitatem, *vere fenum* etc., Luc. 21: *caelum et terra et cetera. Super montem excelsum* et cetera. Hic praedicat consolatorem venientem; et circa hoc tria facit. Primo dominus indicit prophetae Annuntiationem; in secunda determinat adventus promissionem, *ecce Deus*, in tertia ostendit venientis condicionem: *ecce dominus*. Circa primum determinat, quis, cui, et qualiter annuntiet. Quis, quia qui habet officium, *qui evangelizas*. Rom. 10: *quomodo praedicabunt, nisi* et cetera. Modum designat per tria. Per loci altitudinem, ut bona nuntians de longe audiatur, *super montem*, etc., mystice Christum, vel caelestem conversationem et contemplationem. Supra 2: *venite, ascendamus* etc., infra 42: *de vertice montium* etc., per vocis clamorem, *exalta in fortitudine*, ut multi audiant, plane et constanter praedicando. Infra 58: *clama, ne cesses* etc.; per cordis securitatem, *exalta, noli* et cetera. Jer. 1: *ne timeas a facie* et cetera. Cui sit annuntiandum determinat quantum ad tria: quantum ad regni provinciam, *dic civitatibus*; etc., quantum ad provinciae metropolim, *qui evangelizas Jerusalem*; quantum ad civitatis rectores, *Sion*, ubi templum et domus regia. Infra 41: *primus ad Sion dicet* et cetera. Act. 13: *vobis oportebat et cetera. Ecce*. Hic ponit adventus Dei promissionem, *ecce*, in promptu, *Deus vester*, veniet. Supra 35: *Deus ipse veniet et cetera. Ecce dominus*. Hic ostendit venientis conditionem: et primo ostendit quod veniet fortis ad liberandum, *in fortitudine. Brachium*, fortitudo in die iudicii. Vel in primo Christi adventu in potestate miraculorum, vel in destructione Babylonis. Job 40: *si habes brachium sicut Deus* et cetera; secundo quod veniet justus ad remunerandum, *ecce merces. Opus coram illo*, quia in facilitate voluntatis. Sap. 5: *justi autem in perpetuum* etc.; tertio ostendit quod veniet pius ad consolandum, *sicut pastor*. Ad pascendum esurientes, *gregem suum pascet*. Ezech. 34: *in pascuis uberrimis* etc., Jerem. 3: *dabo vobis pastores* etc.; ad congregandum dissentientes, *in brachio* etc., Joan. 10: *alias oves habeo* etc.; ad portandum deficientes, *in sinu suo* etc., Luc. 15: *cum invenerit eam, et cetera. Quis mensus est* et cetera. Hic ostendit divinam potestatem: et primo astruit eam contra idolatrarum errores, qui divinae potentiae derogabant, creaturam creatori aequando. Rom. 1: *servierunt creaturae* etc.; secundo contra desperationem Judaeorum, qui divinae potentiae derogabant diffidendo, *levate in excelsum* et cetera. Circa primum duo: primo ostendit Dei potestatem; secundo excludit errorem, *cui ergo similem* et cetera. Circa primum tria. Primo ostendit divinam potentiam, simul et sapientiam in commensuratione facili, et creatione omnium rerum: fecit enim omnia in numero, quantum ad multitudinem principiorum; in mensura, quantum ad determinationem sub proprio esse, in pondere, quantum ad inclinationem ad finem. Sapient. 11: *pugillo*, idest faciliter, sicut quae pugillo, mensurantur qui est manus clausa; *palmis*, idest faciliter, qui est manus extensa: *appendit super nihil*, Job 26: quia nullo exteriori fulcitur: alias esset quies terrae violenta. *Super aquas*, in Ps. 28, quantum ad situm, quia aquis circumdatur. Psalm. 103: *super stabilitatem suam*, quantum ad propriam causam quietis, quae est natura propria: *tribus digitis*, faciliter: vel tribus proprietatibus, gravitate, siccitate et immobilitate, *libravit*, libratos fecit proprio pondere. Secundo ostendit sufficientiam potentiae, quia non indiget adjuvante: *quis adjuvit*; contra philosophos ponentes, mediantibus primis causatis, ultima creata esse: sapientiae, quia non indiget consilio: *aut quis*, ut sibi daret consilium; *cum quo*, ut ab ipso peteret; *instruxit eum*; formam operis; *semitam justitiae*; naturalis, quam omnibus rebus praefixit, ut nulla res suae naturae metas excederet; *scientiam*, de cognitione rerum creaturarum et universalium et particularium, contra philosophos; *viam prudentiae*, quantum ad mundi gubernationem. Job 26: *cujus adjutor es, numquid* et cetera. Tertio ostendit ipsius excellentiam: quia excedit omnem gentium multitudinem: *ecce gentes. Quasi stilla*, parva gutta, *situlae*, cadens de situla, quae est vas aquaticum sitientibus aptum, quae pro nihilo reputatur, *momentum* quod inter brachia staterae est, quod de facili in utrumque inclinatur. Job 26: *cum vix parvam stillam* etc.; ostendit etiam quod excedit omnem condignum honorem, et praecipue quantum ad oblationem. *Et Libanus*, idest ligna Libani, quibus abundat, quia nemorosus, *et animalia*, quibus abundat, quia pascuosus. Mich. 6: *quid dignum offeram domino* etc.; ostendit etiam quod excedit omnem creaturae perfectionem: et naturalem, quia esse ipsarum respectu Dei est non esse: dicit enim Dionysius in Lib. de divinis nominibus, cap. 12, quod *quantum participantia excedunt non participantia, et quantum participationes participantia, tantum qui est principium participationum, excedit et participationes et participantia. Omnes gentes quasi non sint* etc.; et quantum ad perfectiones superadditas, quae quodammodo sunt implentes, *et quasi nihilum* etc., Jerem. 4: *aspexi terram et cetera. Cui ergo* et cetera. Hic

excludit errorem: et primo irridet errorem quantum ad operantis intentionem, quia volebant Deum facere. *Ergo ex quo tam potens est: cui similem?* Loquitur secundum errorem illorum qui ipsas similitudines deos putabant. *Aut quam imaginem?* Quantum ad illos qui putabant ea quorum sunt similitudines, ut solem vel lunam, etc., Exod. 15: *quis similis tui in fortibus* etc.; et quantum ad stultam operationem, quia in vili materia nobilissimam formam inducere volebant: *numquid sculptile* etc., Sapien. 14: *incommunicabile nomen* et cetera. Secundo convincit errantem: et primo ex lege naturali dictante: *numquid non scietis*, naturali ratione, idola non esse deos? Et lege scripta prohibente: *numquid non annuntiatum*, Roman. 10: *numquid non audierunt* et cetera. Convincit etiam ex creaturarum consideratione; terrestrium, quantum ad creationem: *numquid non intellexistis fundamenta terrae*, ab ipso esse fundata? Idest illud terrae quod est juxta centrum. Proverb. 8: *quando appendebat fundamenta* etc.; et quantum ad creatorem, *qui sedet super gyrum*, quia sphaerica, sicut gubernans, *et habitatores quasi locustae*, respectu magnitudinis terrae, vel ipsius Dei. Ex creatione etiam creaturarum caelestium: *qui extendit*, quantum ad caeli magnitudinem, *velut nihilum*, quantum ad substantiae subtilitatem; *quasi tabernaculum*, sibi: ut in quo primo virtus ejus relucet inter corporalia, quantum ad virtutem. Vel quasi in habitationem Angelorum et sanctorum, quantum ad dignitatem. Vel etiam totius creaturae inferioris, quantum ad ipsarum claritatem. Jerem. 10: *praeparat orbem in sapientia* et cetera. Convincit tertio eos quantum ad magnorum subjugationem, ponens illorum destructionem qui sunt magni. Vel secundum scientiam, *qui dat secretorum*, scilicet philosophos. Vel secundum potentiam, *judices*, idest principes. Ps. 63: *defecerunt scrutantes* etc.; et ostendit destructionis facilitatem per similitudinem herbae, vel arboris, quae non habet radices firmas in terra. *Et quidem neque* etc., Job 13: *contra folium quod vento rapitur* et cetera. Tertio ponit conclusionem, *et cui assimilastis* etc., Psalm. 88: *quis in nubibus aequabitur et cetera. Levate* et cetera. Hic astruit idem contra desperantes: et primo astruit divinam majestatem ex rerum creatione: *quis creavit haec*, scilicet caelestia. Ps. 32: *ipse dixit, et facta sunt* etc.; ex scientiae perfectione: *qui educit*, ad implendam suam voluntatem, *in numero*, determinato in sua scientia, *militiam eorum*, scilicet caelorum, stellas vel Angelos, *ex nomine*, unicuique propriam naturam, unde nominari possit determinans. Psalm. 146: *qui numerat multitudinem* etc.; ex domini plenitudine: *prae multitudine fortitudinis*, ad impugnandum, *roboris*, ad resistendum, *virtutis*, ad operandum: *fuit*, ab ejus dominio. Job 25: *numquid est numerus* et cetera. Secundo excludit errorem. Et primo ponit errorem: *quare dicis. Abscondita*; non videt quae mala patior, alias defenderet me. *Judicium*, idest potestas judicandi, quam olim habuit. Eccl. 16: *ne dicas, a Deo abscondar* etc., Ez. 9 *dixerunt dereliquit* et cetera. Secundo ponit erroris reprobationem: et primo probationis confirmationem ex lege: *numquid nescis*, lege naturali, *aut non audisti*, lege scripta, haec quae sequuntur? Secundo ponit reprobationem, primo ostendens Dei magnitudinem ex his quae in se habet, scilicet domini aeternitatem, *Deus sempiternus* etc., Exod. 15: *dominus regnavit in aeternum* etc.; potentiam indeficientem, *non deficiet*, ut omnia non possit, *neque laborabit* ut difficulter possit, Daniel. 7: *potestas ejus* etc.; scientiae incomprehensibilitatem, *neque est investigatio*. Roman. 11: *quam incomprehensibilia sunt* et cetera. Secundo per magna quae in aliis facit: et primo in his quos confortat, pristinam debilitatem, *qui dat lasso*, quantum ad illum qui prius fortis fuerat et defecit; *et his qui non sunt*, quantum ad eos qui non fuerunt fortes, supra 25: *factus fortitudo pauperi* etc., Roman. 4: *vocat ea quae non sunt*, 1 Cor. 1: *quae infirma sunt elegit*. Secundo ostendit fortitudinis magnitudinem per comparisonem ad fortitudinem naturalem, quam ostendit prius deficientem: *deficient pueri*, qui sunt in statu proficiendi, *juvenes* qui videntur robusti. 1 Reg. 2: *non in fortitudine sua* et cetera. Secundo roboris a Deo dati magnitudinem: *qui autem sperant mutabunt fortitudinem*, scilicet naturalem in divinam, ut non fatigentur ascensu, *assument pennas*, Prov. 23: *facient sibi pennas* etc., nec etiam veloci cursu: *current*, nec etiam continuo incessu, *ambulabunt* etc., supra 5: *non est deficiens neque laborans* etc. (Collationes cap. 40). Adjuvatur spiritus domini (non in creatione sed in iustificatione, Augustinus: *qui creavit te sine te* etc.); per praedicationem, I Cor. 3: *Dei adiutores* etc., per praeparationem, Iac. 4: *appropinquate domino* etc., per cooperationem, Hebr. 12: *contemplantes, ne quis desit* et cetera. Sancti comparantur aquilis: propter volatus altitudinem, Iob 39: *numquid ad praeceptum tuum* etc., in quo eminentia contemplationis, supra 33: *regem in decore suo* etc.; propter odoris subtilitatem, Luc. 16: *ubicumque fuerit corpus* etc., in quo fervor dilectionis, Cant. 1: *trahe me post te* etc.; propter loci sublimitatem, Prov. 30: *tria sunt mihi* etc., in quo studium caelestis conversationis, Phil. 3: *nostra conversatio* etc.; propter motus velocitatem, Thren. 4: *velociores fuerunt* etc., in quo promptitudo bonae operationis, Prov. 22: *vidisti hominem* etc.; propter renovationem, Ps.: *renovabitur ut aquilae* etc., in quo studium emendationis et profectus, II Cor. 4: *licet is qui foris* etc.; propter membrorum pulcritudinem, Ez. 17: *aquila grandis* etc., in quo decor

virtutum, Cant. 4: *tota pulchra es* etc.; propter filiorum sollicitudinem, Deut. 32: *sicut aquila provocans* etc., in quo sollicitudo sanctorum, II Cor. 11: *quis infirmatur* et cetera.

Caput 41

[85001] Super Is., cap. 41 *Taceant ad me* et cetera. Hic incipit eos confortare ad firmam expectationem ex Dei promittentis dilectione. Et dividitur in tres. In prima ostendit divinam dilectionem ex beneficiis quae patribus exhibuit; in secunda ex filio quem eis promisit, 42 cap.: *ecce servus meus* etc. in tertia per consolationes quas inter diversas angustias praedicit, 43 capit.: *et nunc haec dicit dominus* et cetera. Intendit autem per beneficia prius praestita, confortationem Judaeorum et idolorum confutationem, quae talia suis cultoribus non exhibuerunt; et ideo dividitur prima pars in duas. In prima disceptat contra idolorum cultores; in secunda contra ipsa idola, ibi, *prope facite* etc.; primum in duo: primo enim per beneficia Judaeis praestita convincit adversarios; secundo per eadem confortat Judaeos, *et tu Israel serve meus* et cetera. Circa primum tria. Primo convocat gentes ad iudicium, prosequens iudicii ordinem, ut tacentes audiant, et sic respondeant. *Mutent fortitudinem*, idest confortent se quasi renovati in fortitudine ad disceptandum mecum. Mich. 6: *audiant montes iudicium* et cetera. Secundo narrat exhibitum beneficium, *quis vocavit*, ubi narrat multitudinem beneficiorum quantum ad divinam electionem, *ab oriente*, scilicet Chaldaea, *justum*, Abraham. Genes. 12, Job 23: *vestigia ejus secutus est* etc., Jer. 13: *sicut adhaeret lumbare* etc., Os. 9: *quasi prima poma ficulneae* etc.; quantum ad concessam potestatem, *dabit in conspectu*, scilicet quando liberavit Lot, pugnans contra quatuor reges: Gen. 14. Ps. 1: *non sic impii, non sic* etc.; quantum ad exequendi facilitatem, *transibit in pace*, idest sine labore; *semita* etc., sicut qui leviter incedit, quasi vestigium viae non derelinquit: vel quia in pedibus labor: signum viae non derelictus est. Supra 40: *current, et non laborabunt* etc.; quaerit auctorem: *quis haec operatus*, et quis, *vocans*, aeterna praesentia, infra 49: *dominus ab utero* etc.; et ponit responsionem. *Ego dominus* etc., Apocal. 1: *ego sum alpha* et cetera. Aliter ad litteram exponitur de Cyro, mystice de Christo. Tertio ponit quasi gentium responsum, in quo per idola se defendere credebant. Et primo tangit eorum ad allegata vel mirabilia visa stuporem, *viderunt insulae* etc., Psalm. 76: *viderunt te aquae, Deus* etc., *accesserunt*, ad resistendum. Secundo ponit mutuam confortationem, *unusquisque* etc., Job 40: *una uni adhaerebit* et cetera. Tertio ponit idolorum fabricationem: *confortabit percutiens*, ferrum malleo, *cudebat*, formabat figuram idoli; *dicens* de glutino: *bonum est*, ad consolidandum idolum: Sap. 13: *in pariete ponens illum et cetera. Et tu Israel* et cetera. In parte ista confortat Judaeos ex eisdem beneficiis: et primo ponitur praeteriti beneficii repetitio in electione patrum Jacob et Abraham, quibus ab aliis universaliter distincti sunt: *Jacob quem* etc., Psal. 104: *semen Abraham servi* etc., Rom. 11: *secundum electionem autem* et cetera. Secundo ponitur futurorum promissio: et primo quantum ad immunitatem malorum, excludens timorem: tum propter Dei praesentiam, *ne timeas quia* etc., Jerem. 1: *ne timeas a facie* etc., tum propter patrum justitiam, *suscepit te*, quasi semen repromissum, *justi mei*, Abraham. Vel *suscepit*, ad defendendum, *justi*, Cyri. Ps. 90: *in manibus portabunt* etc.; ponens etiam hostium amotionem quantum ad eorum confusionem, *ecce confundentur*. Jer. 17: *confundantur qui me persequuntur* etc., quantum ad destructionem, *erunt quasi non sint*. Supra 30: *ad perdendas gentes in nihilum* etc., et reparationis impossibilitatem, *quaeres eos* etc., Psalm. 36: *vidi impium super* etc.; ostendens etiam destructionis rationem, *quia ego dominus* etc., Ps. 143: *emitte manum tuam* et cetera. Secundo quantum ad abundantiam bonorum: et primo contra servitatem, ponens ipsum servitutis jugum: *noli timere vermis*; quasi qui vilis haberis et calcaris sicut vermis, et pro mortuo computaris. Psalm. 21: *ego sum vermis* etc.; ponens etiam divinum auxilium. Infra 41: *ego auxiliatus* etc.; ponens etiam exaltationis beneficium, quantum ad hostium subjugationem, *ego posui te* etc., supra 25: *et triturabitur Moab* etc., quod forte tempore Machabaeorum. Et quantum ad eorum exultationem, *et tu exultabis* etc., Cant. 1: *laetabimur et exultabimus* et cetera. Secundo contra paupertatem, ponens primo paupertatis incommodum, *egeni et pauperes* etc., supra 5: *nobiles eius interierunt* etc.; secundo divinum propositum: *ego dominus* etc., Ps.: *invocabit me et ego* etc.; tertio ponit beneficium quantum ad abundantiam aquarum in locis montuosis: *aperiam in supremis* etc., supra 30: *erunt super montem* etc., et in locis desertis, *ponam desertum* idest terram vestram primus desertam. Psalm. 106: *posuit desertum in stagna* etc., et quantum ad pulcritudinem arborum, *dabo in solitudine* etc., Ez. 30: *multiplicata sunt arbusta* etc.; quarto ponit beneficii fructum, *ut videant* etc., Eccli. 36: *cognoscant quoniam non est Deus et cetera. Prope facite* et cetera. Hic ponit disputationem contra ipsa idola: et primo ponit disputationem; secundo sententiae determinationem, *et vidi et non*

erat et cetera. Circa primum duo. Primo disputat contra idola rationibus universalibus; secundo per rationem a quodam particulari facto sumptam, *suscitavi* et cetera. Circa primum tria. Primo convocat ad iudicium, *prope*, idest appropinquate ad me, ut simul iudicemur: vos idola, vel idolatrae, *afferte*, idest allegate, *si quid habetis*, ut probetis vos deos, *si habes quid loquaris* etc., Psal. 81: *Deus stetit in synagoga* et cetera. Secundo proponit argumentum duplex. Unum sumptum ex divina scientia, quae plene omnia novit, praeterita et futura, quam idola non habent: *priora quae fuerunt* et cetera. Eccl. 23: *domino Deo antequam crearentur* etc.; aliud est sumptum ex divina potentia, quae potest punire et bene facere: *bene quoque* etc., Baruch ult.: *neque si quid mali patiuntur* et cetera. Tertio concludit eorum defectum quantum ad causam materiale, *ecce vos*, idola, *ex nihilo*, ex materia creata; quantum ad formalem, *opus*, idest artificialis forma, quae figurat in vobis divinitatem, quae non est; et quantum ad efficientem, *abominatio*, idest abominabilis, vel vos, artifices, *opus vestrum*, scilicet idola, *qui elegit*, cultores. I Cor. 8: *scimus quia idolum* etc., Jer. 10: *confusus omnis artifex et cetera*. *Suscitavi*. Hic sumit quoddam speciale factum ad arguendum contra idola, et primo praedicat quoddam futurum: *ab Aquilone*, Chaldaeam; *ab oriente*, Persam, qui subjugaverunt sibi diversas terras et principes. *Plastes*, figulus, *plasma*, factura. Mystice: per eum qui ab Aquilone, gentilem, per eum qui ab oriente, Christum. Ps. 17: *ut lutum platearum* et cetera. Secundo ex hoc sub quaestione proponit argumentum, quod qui hoc potest praedicere, est iuste dicendus Deus; et qui non, non. *Quis annuntiavit?* Infra 48: *congregamini et audite* et cetera. Tertio excludit ab idolis divinitatis indicium: *non est annuntians*, aliquis ex vobis diis, *neque*, aliquis cultorum, *audiens* etc., Ps. 113: *oculos habent, et non videbunt* et cetera. Quarto ostendit in vero Deo divinitatis signum. *Primus*, idest singularis Deus noster. *Ecce adsum*, in auxilium, *Evangelistas*, annuntiantes futura. Daniel 2: *vere Deus vester Deus* etc.; vel *primus*, propheta domini, ex persona Dei, vel *primus*: primogenitus Dei filius. Eph. 4: *et dedit quosdam quidem et cetera*. *Et vidi*. Hic ex supra posita disputatione concludit sententiae determinationem: et per se patet. Ier. 10 et 11: *vana sunt et opus risu dignum* etc. (Collationes cap. 41). Christus transivit in pace carnis ad spiritum quam habuit, Iob 5: *scies quod pacem habeat* etc., hominis ad proximum quam docuit, infra 52: *quam pulcri super montes* etc., mundi ad Deum quam fecit, Eph. 2: *fecit pacem* et cetera. Movet ad praedicandum instinctus fidei, Ps.: *credidi propter* etc., II Cor. 4 Apoc. ult., stimulus zeli, Ier. 20: *et factum in corde meo* etc., magnitudo praemii, Matth. 5: *qui fecerit et docuerit* et cetera. Suscepit nos Christus quasi victor captivum ad liberandum, Gen. ult.: *ad praedam filii* etc., Ps.: *educ de custodia* quasi medicus infirmum ad sanandum, Ps.: *qui propitiatur omnibus* etc., quasi advocatus reum ad excusandum, I Ioh. 1: *advocatum habemus* etc., quasi fortis debilem ad defendendum, infra 63: *ego qui loquor iustitiam* etc., Exod.: *dominus pugnabit* etc., quasi sponsus sponsam ad congaudendum, Osee 2: *sponsabo te mihi* et cetera. Aqua effusae lacrimae, Ier. 9: *quis dabit capiti meo* etc., baptismalis munditiae, Ioh. 3: *nisi quis renatus* etc., spiritualis gratiae, Ioh. 7: *qui in me credit flumina* etc., divinae sapientiae, Eccl. 24: *ego sapientia effudi* etc., internae laetitiae, Prov. 5: *bibe aquam* et cetera.

Caput 42

[85002] Super Is., cap. 42 *Ecce servus meus* et cetera. Hic ostendit divinam dilectionem ex filio quem promisit. Joan. 3: *sic Deus dilexit mundum* et cetera. Et primo ex tanto beneficio ostendit Dei dilectionem; secundo Judaeorum perversitatem, *haec verba feci eis* et cetera. Circa primum tria. Primo praedicat filii Dei adventum; secundo malorum casum, *dominus sicut fortis* et cetera. Tertio resurrectionem bonorum, *et educam caecos* etc., Luc. 2: *ecce hic positus est* et cetera. Circa primum tria. Primo describit mittendi conditionem; secundo praedicat missionem, *haec dicit dominus* etc., tertio invitat ad gratiarum actionem, *cantate domino* et cetera. Circa primum tria. Primo ostendit gratiae plenitudinem quantum ad gratiam unionis, *suscipiam eum*. *Servus*, secundum humanam naturam. Luc. 1: *suscepit Israel* etc.; quantum ad gratiam capitis, *electus*, ut sit caput Ecclesiae. *Ex millibus*: Cant. 5. Ps. 64: *beatus quem elegisti et assumpsisti* etc., *complacuit*. Matth. 3: *hic est filius meus* etc.; quantum ad gratiam habitalem, quae fuit in ipso singularis, *dedit spiritum meum*. Supra 11: *requiescet super eum spiritus domini* et cetera. Secundo ostendit iudicii aequitatem, quantum ad tria: scilicet iudicandi auctoritatem, *iudicium gentibus* etc., Ps. 71: *Deus, iudicium tuum* etc., Joan. 5: *omne iudicium dedit* etc., cui adjungit mansuetudinem, *non clamabit*. Eccl. 9: *verba sapientis audiuntur* etc.; ostendit secundo iudicis aequalitatem: *neque accipiet personam*. Act. 10: *non est personarum acceptor Deus*. Cui adjungit pietatem in subveniendo: *nec audietur foris*, Judaeam, *vox praedicationis ejus*, ut prius subveniret illis ad quos missus erat.

Non sum missus et cetera. Matth. 15, Ps. 94: *hodie si vocem ejus* etc., et in dissimulando, *calamum*, scilicet regnum Judaeorum, *linum*, sacerdotium. Ezech. 34: *quod confractum fuerat* etc.; ostendit etiam tertio iudicii veritatem, *in veritate* etc., Ps. 95: *judicabit orbem terrae* etc., cui adjungit jucunditatem: *non erit tristis*, in corde; *turbulentus*, in facie: semper hilaris jucundusque fuit, aequalitatem mentis servans, etsi quantum ad partem sensibilem fuerit propassio tristitiae, non quidem necessitatis, sed voluntatis. Unde Matth. 26: *tristis anima mea* etc., Eccl. 30: *jucunditas cordis* et cetera. Tertio ostendit dominii potestatem: *donec ponat iudicium ultimum*, vel praeceptum suum, praedicantibus apostolis; *legem*, Evangelium. Genes. 49: *ipse erit expectatio* etc., infra 60: *me enim insulae expectant* et cetera. Alii exponunt hoc de Dario rege Persarum, qui mansuetus, justus et quietus fuit, quem dominus elegit ad liberandum Judaeos. *Haec dicit dominus Deus* et cetera. Hic praedicat missionem: et primo ostendit mittentis potestatem quantum ad creationem caelestium, *creans caelos*; quantum ad dispositionem terrestrium, *firmans terram*; quantum ad animationem viventium, *dans flatum*, naturalis vitae, *spiritum*, gratuite. Zach. 12: *dominus extendens caelum* et cetera. Secundo praedicat missionem, ponens missi exaltationem: *ego dominus vocavi te*, filium meum ab aeterno, praedestinando ad unitatem divinae personae, *in justitia*, idest ut justus sim, implens promissa. Rom. 1: *qui praedestinatus est et cetera. Apprehendi manum*, quantum ad operationem: Joan. 14: *pater in me manens* etc., et *servavi*, ne morte detinereris. Ps. 15: *non dabis sanctum tuum* etc., infra 49: *vocavi eum et adduxi* etc.; ponit etiam officii iniunctionem: *dedi te in foedus*, quasi mediatorem. Gen. 9: *arcum meum ponam et cetera. In lucem* etc., quasi illuminatorem. Supra 9: *habitantibus in regione* etc., Joan. 1: *erat lux vera* etc.; ostendit etiam officii utilitatem contra infidelitatem, *ut aperires* etc., Joan. 9: *in iudicium veni* etc., contra peccati servitutem. *Ut educeres* etc., Zach. 9: *tu autem in sanguine testamenti* et cetera. Tertio ex missione concludit divinae majestatis singularitatem, quantum ad potentiam, *ego dominus* etc., Ps. 67: *iter facite illi* etc., Exod. 6: *nomen meum Adonai* etc., *gloriam*, qua dominus dicor. Luc. 2: *gloria in excelsis* etc., et quantum ad scientiam, *quae prima fuerunt* etc., infra 49: *dixi tibi ex tunc* et cetera. Hoc etiam referunt ad Darium. *Cantate domino* et cetera. Hic invitat ad gratiarum actionem: et primo indicit laudem et praecipue agrestibus, vel propter distantiam habitationis: *ab extremis*, supra 24: *a finibus terrae laudes* etc., vel propter inclusionem maris, *qui descenditis*; scilicet nautae, *plenitudo ejus*, scilicet maris, idest omne illud quo impletur laudet Deum. Ps. 106: *qui descendunt in mare* etc., vel propter conversationem in desertis. *Levet*, vocem suam in laudem Dei, *desertum*, idest habitatores ejus, maxime quantum ad Ismaelitas, *in domibus*, more aliarum nationum, qui prius erant vagi per desertum. *Cedar*, filius Ismaelis. Supra 35: *laetabitur deserta* etc.; vel propter habitationem in montanis: *laudate habitatores petrae*, illius civitatis in Palaestina, quae in petris posita est. Vel cujuslibet montis. Infra 55: *montes et colles cantabunt* etc., et invitat hos de quibus minus videtur quod ad laudandum Deum conversantur. Secundo praedicat divinae laudis divulgationem: *ponent domino gloriam*, in aliis, non solum in seipsis. Infra ult.: *mittam ex eis qui salvati* et cetera. Mystice totum hoc de conversione gentium ad fidem. *Dominus sicut fortis*. Hic praedicat per Christi adventum futurum casum: et circa hoc quatuor ponit. Primo potentiam: *dominus sicut fortis*, ad impugnandum Judaeos per Romanos. Exod. 15: *dominus quasi vir pugnator* etc., *zelum*, ultionis. Prover. 6: *zelus et furor viri* et cetera. Secundo ponit iram, *vociferabitur*, per tribulationes quas eis immittet; contra id quo supra dictum est. *Non clamabit*, primo enim ostendit mansuetudinem veniens. Sed contemnentibus indignationem ostendit. Job 37: *tonabit in voce sua* et cetera. Tertio ponit justitiam: quia justum est ut cum diu expectaverit impenitentes, omnes simul absorbeat: *tacui*, *semper* etc., Job 3: *nonne dissimulavi* etc., *patiens fui*. Supra 30: *propterea expectat dominus* etc., *sicut pariens*, proferam dissimulatum dolorem, sicut mulier conceptum infantem. Vel quia sicut parturiens dolebo de tam gravi poena. Quarto ponit poenam quantum ad homines: *desertos faciam montes*, majores; *colles*, mediocres; *germen*, populares. Ezech. 35: *montem Seir desertum* etc., et quantum ad subtractionem omnis doctrinae vel consolationis, *ponam flumina* etc., Psalm. 106: *posuit flumina in desertum* et cetera. Potest etiam hoc referri ad destructionem hostium Judaeorum per Darium. *Et educam*. Hic ponit (resurrectionem) bonorum quantum ad tria. Primo quantum ad reparationem actus: *educam caecos*, scilicet gentiles, *in viam*, Christum, vel legis praeceptum: vel etiam Judaeos, secundum aliam expositionem. Prov. 4: *ducam te per semitas* etc.; secundo quantum ad illuminationem intellectus: *ponam tenebras* etc., Luc. 1: *illuminare his qui in tenebris* etc.; tertio quantum ad directionem affectus. *Prava*, scilicet corda, supra 40: *erunt prava in directa et cetera. Haec verba feci eis* et cetera. Hic ostendit Judaeorum perversitatem: et primo ostendit eos ingratos ad beneficia; secundo duos ad praecepta, *sardi audite*, tertio obstinatos inter flagella, *quis est in vobis* et cetera. Circa primum duo. Primo ostendit ingratitude, *haec verba*, scilicet praedicta beneficia. *Conversi sunt retrorsum*, a me, Jer. 5: *tu*

dereliquisti me et cetera. Secundo imprecatur eis confusionem, confundantur etc., Psal. 118: confundantur omnes et cetera. Surdi audite. Hic ostendit eos duros vel inoboedientes ad praecepta. Et primo ostendit eorum duritiam, vocans eos surdos, et caecos unite. (Excaecavit enim eos malitia eorum: Sap. 2), quamvis habeant oculos, et aures corporis, quod probat quia videntes custodiunt et habentes aures cordis apertas oboediunt. Venundatus, in servum peccati, pro delectatione temporalis boni, 3 Reg. 21: venundatus es ut faceres et cetera. Qui apertas etc., Ier. 5: audi popule stulte etc., supra 6: excaeca cor populi huius et cetera. Secundo ostendit durorum stultitiam, per hoc quod in praeceptis, eorum utilitatem dominus intendebat. Unde ponit domini intentionem: et dominus voluit eum, populum; et ipse populus magnificaret legem Dei, in corde suo custodiendo ipsam; et ut dominus extolleret, id est exaltaret, populum. 1 Thess. 4: haec est, voluntas Dei etc.; et ostendit etiam eorum contradictionem, quia in seipsis peccabant: ipse autem direptus, a Daemonibus per diversa peccata, et ideo vastatus, ab hostibus supra 18: a populo divulso etc.; aliis etiam occasionem peccandi praestabant, laqueus, id est occasio ad peccandum, juvenum, insipientum. Oseae 5: laqueus facti estis etc., et quia peccata occultabant, in domibus carcerum, id est in secreto cordis. In corde et corde et cetera. Tertio ponit poenam: facti sunt in rapinam et cetera. Nec est qui eruat, bellorum potentia, nec est qui dicat, orationis instantia. Eccli. ult.: circumdederunt me undique etc.; vel ibi incipit poena, in domibus carcerum, ut exponatur ad litteram. Quis est in vobis. Hic ostendit eos incorrigibiles per flagella, quia etiam causam flagellorum non recognoscunt: et circa hoc tria facit. Primo inquiri recte sentientem, innuens paucitatem. Futura, quae praenuntio de vestris suppliciis. Oseae ult.: quis sapiens et cetera. Secundo determinat veritatem quantum ad poenae auctorem: quis dedit etc., 1 regum 2: dominus mortificat etc.; quantum ad culpam: ipse est cui etc., Baruch 4. Justitias ipsius nescierunt etc.; et quantum ad poenam, et effudit etc., Ps. 68: effunde super eos iram tuam etc., effusio abundantiam significat. Tertio excludit veritatis cognitionem: et combussit eum, scilicet materiali igne per hostium vastationem; non cognovit, se a Deo pro peccatis suis punitum. Psalm. 81: nescierunt neque intellexerunt etc. (Collationes cap. 42). Clamor devotae orationis, Hebr. 5: cum clamore valido etc., attentae praedicationis, Ioh. 7: ultimo festivitatis etc., rixae et contentionis, supra 5: expectavit ut faceret et cetera. Datur Christus in foedus conservandae salutis, Gen. 9: arcum meum etc., explendae promissionis, II Cor. 1: quotquot promissiones etc., divinae dilectionis Ioh. 3: sic Deus dilexit etc., cessaturae legis, Ps.: holocausta pro peccato et cetera.

Caput 43

[85003] Super Is., cap. 43 *Et nunc haec dicit dominus et cetera. Hic ostendit eis divinam dilectionem per remedia quae eis inter angustias concessit. Et dividitur in partes tres. In prima promittit futura remedia, ad ostendendam dilectionem; in secunda commemorat praeterita beneficia, ad confirmandam promissionem; haec dicit dominus: qui dedit etc., in tertia excludit merita, ad tollendam praesumptionem, non me invocasti et cetera. Circa primum tria facit. Primo ostendit ad eos divinae dilectionis privilegium; secundo ex promissis remediis excludit divinae potestatis consortium, omnes gentes congregatae sunt etc., in tertia ponit dilectionis signum, haec dicit dominus redemptor etc., circa primum promittit eis tria remedia. Primo in poenis sustentationem, excludens timorem ex divina praesentia: creans te, quantum ad substantiae principia: Deut. 32: ipse est pater tuus etc., formans, quantum ad formam quam dedit. Gen. 1: formavit dominus etc., redimens a malis. Oseae 13: de manu mortis etc., et vocavi, ad gratiam. Oseae 1: vocabo non plebem meam etc.; ponit promissionem: cum transieris per aquas, Aegyptios, flumina Chaldaei; igne, Graeci; flamma Romani. Non enim ex toto sunt consumpti. Ps. 65: transivimus per ignem etc.; et assignat hujus rationem: quia ego dominus etc., supra 12: nam et ipse Deus salvator et cetera. Secundo promittit poenarum commutationem ut scilicet alios loco ipsius puniat. Et ponit commutationem. Dedi propitiationem, id est ut propitius tibi, quasi poenis eorum qui te ad peccandum sui auxilii spe provocabant. Saba, civitas Aethiopiae. Prov. 11: justus de angustia etc.; et assignat rationem, scilicet ipsam Dei dilectionem: ex quo honorabilis, id est feci et reputavi te honorabilem. Pro te, pro liberatione tua. Jer. 31: si filius honorabilis mihi et cetera. Tertio promittit eis a tribulationibus omnimodam liberationem: et circa hoc tria. Primo promittit liberationis beneficium, noli timere ab oriente: quia undique dispersi erant. Supra 11: congregabit profugos etc., Ier. 31: ecce ego adducam eos et cetera. Secundo ponit liberationis meritum: et omnem qui invocat adducam, in gloriam meam, ut glorificet me, et in ipso gloriosus appaream. Joel 2: omnis quicumque invocaverit et cetera. Tertio promulgat liberationis praeceptum. Educ, o Cyre, foras, extra terram captivitatis, populum, scilicet Judaeorum. Jer. 5: audi popule stulte et cetera. Omnes gentes. Hic excludit*

divinitatis consortium. Et primo ostendit aliorum deorum falsitatem per modum iudicii, ponens gentium ad idola consensum: *congregatae sunt*, in unum errorem. Ps. 13: *omnes declinaverunt* etc., petens divinitatis signum. *Quis ex vobis*; idest, quis deorum vestrorum? Vel loquitur ad idola, et petit testimonium. *Dent testes, et justificentur*: id est juste dicantur dii; et testes *audiant*, ab eis futura, *et dicant*, pro vobis testimonium. Supra 41: *non est annuntians neque praedicens* et cetera. Secundo ostendit suae divinitatis veritatem: et primo quantum ad scientiam; secundo quantum ad potentiam, *vos testes* et cetera. Circa primum duo. Primo dat testimonium: assignans homines in testimonium: *vere vos testes* etc.; *servus*, populus Jacob, vel Christus. Act. 1: *eritis mihi testes* etc.; ponens cognoscendi modum, *ut sciatis*, quantum ad ea quae per naturales rationes de Deo sciri possunt, *et credatis*, quantum ad ea quae supra rationem sunt et sic, *intelligatis*: quia *nisi credideritis, non intelligetis*, Sup. 8, secundum aliam litteram. Ponens etiam testium dictum, quod ipse sit solus Deus: *quia ego solus, sum, Deus. Formator*, vel (*formatus*), scilicet idolum, Deut. 32: *videte quod ego sim solus* etc., et quod sit solus dominus, *ego sum*, singulariter, *ego sum*, excellenter, etc., Act. 4: *salus non est in aliquo alio* et cetera. Secundo dat divinitatis signum. *Ego annuntiavi* etc., *non fuit*, a quo scire possetis. Ps. 80: *Israel, si me audieris et cetera. Vos testes* et cetera. Hic ostendit veritatem divinitatis quantum ad potentiam: et primo dat testimonium, *vos testes* etc., Joan. 8: *ego principium* et cetera. Secundo dat potentiae signum in puniendo: *et non est qui de manu*, ut Deut. 32, Iob 10; et in operando *operabor* etc., supra 14: *dominus exercituum decrevit* etc.; *haec dicit dominus* et cetera. Hic ponit dilectionis signum: quia pro eis Babylonios in navibus gloriantes, propter multitudinem aquarum, destruxit. *Emisi*, scilicet iram, Ier. 51: *cogitavit dominus et fecit et cetera. Haec dicit dominus qui dedit* et cetera. Hic commemorat praeterita beneficia, ad confirmandam spem de futuris. Et circa hoc duo facit. Primo commemorat praeterita beneficia quando egressi sunt de Aegypto, in eorum gubernatione. *In mari, rubro*, Exod. 14: *in aquis torrentibus, in Arnon*, Numer. 21: in Jordane, Josue 3. Et quantum ad hostium destructionem, *qui eduxit quadrigam*, currus Pharaonis etc., Exod. 15: *electi principes ejus* etc.; *quasi linum*, in momento succisum. Secundo promittit futura multo majora: et circa hoc tria facit. Primo ostendit futurorum beneficiorum magnitudinem ex priorum comparatione: *ne memineras*; quasi: non sunt digna ut in memoria habeantur comparatione futurorum Phil. 3: *ea quidem quae retro sunt obliviscens* etc., ex eorum novitate: *ecce facio nova*, inaudita. Apoc. 21: *ecce nova facio omnia*. Et ex eorum determinatione: *ponam in deserto*, idest in terra Iudaeorum, quae prius deserta, *viam*, euntium ad festivitates: *flumina*, consolationis. Psalm. 106: *posuit desertum in stagna* et cetera. Et si exponantur haec ad litteram de liberatione de captivitate Babilonis, dicuntur majora quam liberatio de Aegypto; non propter majora miracula; sed quia reges de quorum potestate liberavit, potentiores Pharaone fuerunt; vel quia de loco magis distante venerunt. Si autem referantur ad liberationem factam per Christum, constat quod nihil ita admirabile praecesserat in saeculis praeteritis. Secundo ostendit beneficiorum utilitatem in gentibus: *et glorificabit bestia agri*, idest gentilis bestialiter vivens conversi ad Christum, vel videntes quomodo Iudaeos libero. Psalm. 148: *bestiae et universa pecora* etc.; et in Iudaeis, *ut darem potum*, doctrinae et consolationis, Deut. 7: *te elegit dominus* et cetera. Tertio assignat rationem, *populum istum mihi*, in laudem meam. Proverb. 16: *universa propter seipsum et cetera. Non me invocasti*. Hic excludit merita Iudaeorum ad consequenda tanta beneficia: et circa hoc tria. Primo excludit meritum; secundo dat responsioni locum, *reduc me* etc., tertio removet quemdam respondendi modum, *pater tuus* et cetera. Circa primum tria. Primo excludit meritum, *non me invocasti*, et haec omnia dicuntur quia non toto corde haec Deo offerebant, sed partim Deo, partim idolis; vel quia Deo nihil conferebant; vel quia spe temporalis retributionis faciebant, vel quia post adventum Christi accepta non fuerunt. Malach. 3: *quis est in vobis qui claudat ostia* etc., Psalm. 49: *numquid manducabo* et cetera. Secundo ostendit ipsorum reatum, *verumtamen servire*; quasi: servilem me ostendistis, dum me offendentes non puniebam. Supra 1: *facta sunt mihi molesta* etc.; loquitur more humano. Tertio ostendit datum gratis beneficium, *ego sum* etc., Psalm. 24: *propter nomen tuum propitiaberis* etc., Ez. 36: *non propter vos ego faciam et cetera. Reduc me* et cetera. Hic dat responsioni locum. *Reduc*; quasi: recogita quae tibi fecerim; *narra si quid habes*, ad te excusandum, vel me accusandum, *ut justificeris*, idest ut iudiceris justus. Iob 33: *si habes quid loquaris et cetera. Pater tuus*. Hic removet quamdam viam respondendi. Possent enim allegare patrum innocentiam; sed contra haec dicit. *Pater, Adam*, Gen. 3, Abraham petens signum de promissione Dei, quasi dubitans, Genes. 15: *interpretes*, Moyses et Aaron ad aquas contradictionis, Num. 21: *contaminavi*, idest contaminari permisi, *ad interneccionem*: quia omnes in deserto mortui sunt, excepto Caleb et Josue. Psalm. 105: *peccavimus cum patribus nostris* etc. (Collationes cap. 43). Dominus liberat sanctos ab igne: carnalis temptationis, Iob 31: *ignis est usque ad consumptionem* etc., temporalis tribulationis, Ps.: *igne me*

examinasti, aeternae damnationis, Matth. 25: *ite maledicti*, divinae indignationis, Deut. 32: *ignis succensus est et cetera*. In quo uruntur: lascivientes, 1 Cor. 7: *melius est nubere etc.*, impatientes, supra 13: *facies combustae etc.*, impaenitentes, Ps.: *flamma combussit peccatores*, superbientes, ibid.: *montium fundamenta etc.*, liberat etiam ab aquis: voluptatis, Prov. 9: *aquae furtivae etc.*, in quibus suffocantur per luxuriam; cupiditatis, Exod. 15: *submersi sunt quasi plumbum etc.*, in quibus per avaritiam; adversitatis, Ps.: *intraverunt aquae usque ad animam etc.*, in quibus per impatientiam; mundanae potestatis, Apoc. 17: *aquae super quas sedet etc.*, in quibus per superbiam. Reduc Deum in memoria quantum ad: mirabilia quae fecit ad venerandum, Ps.: *mementote mirabilium eius etc.*, beneficia quae dedit ad regratiandum, Eccli. ult.: *memoratus sum misericordiae etc.*, tormenta quae sustinuit ad compatiendum, Thren. 3: *recordare paupertatis etc.*, praecepta quae dedit ad observandum, Ps.: *ut memores sint et cetera*.

Caput 44

[85004] Super Is., cap. 44 *Et nunc audi Iacob et cetera*. Hic tertio confortat eos ex idolorum vilitate, ne forte crederent per ea posse divinas promissiones impediri. Et dividitur in duo. In prima excludit timorem; in secunda ostendit idolorum vilitatem, ibi, *haec dicit dominus rex et cetera*. Circa primum tria. Primo excitat attentionem: *audi Iacob quem elegi*, reprobato Esau. Mal. 1: *Jacob dilexi et cetera*. Secundo excludit timorem: *haec dicit dominus etc.*, *formans te*. Infra 49: *haec dicit dominus, formans me etc.*, *rectissime*, quod sonat hoc nomen Israel, quantum ad veram significationem; sed quasi per etimologiam dicitur vir videns Deum. *Is* vir, *rac* videns, *hel* Deum. Tertio ponit promissionem, ibi *effundam enim et cetera*. Et primo promittit divinum beneficium quantum ad temporalia: *effundam aquas*, idest consolationes. Ezech. 36: *effundam super vos aquam etc.*; quantum ad spiritualia, *effundam spiritum etc.*, *benedictionem*, quantum ad donorum multiplicationem. Joel. 2: *effundam de spiritu meo et cetera*. Secundo ponit beneficii fructum quantum ad bona temporalia, *et germinabunt*, scilicet multiplicabuntur ex abundantia prosperitatis, sicut arbor ad multitudinem aquae. Supra 35: *germinans germinabit etc.*, Ps. 1: *erit tamquam lignum et cetera*. Ponit etiam effectum donorum spiritualium. *Iste dicet*, quia quilibet se Deo subjectum confitebitur: *scribet*, cantica, *domino*, idest ad honorem domini. Vel *domini scilicet, ego sum* portans Scripturam, quod pertineat ad cultum Dei. *Assimilabitur*, alienigena in colendo Deum; vel erit strenuus sicut Jacob. Jer. 3: *patrem vocabis et cetera*. *Haec dicit dominus et cetera*. Hic ostendit idolorum vilitatem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit idolorum defectum; secundo ex hoc revocat eos ad suum cultum, *memento horum etc.*; tertio promittit colentibus se liberationis beneficium, *haec dicit dominus redemptor et cetera*. Circa primum duo. Primo arguit contra idola ex divina operatione; secundo ex idolorum formatione, ibi, *quis formavit et cetera*. Circa primum duo. Primo proponit suae divinitatis singularitatem, *ego primus etc.*, Apoc. 1: *ego sum alpha et cetera*. Secundo adhibet probationem, *quis similis et cetera*. Et circa hoc tria facit. Primo proponit divinum actum in annuntiando futura, et ordinem praeteritorum: *vocet*, praedestinando et cetera. Eccl. 23: *domino Deo antequam crearentur et cetera*. Secundo assignat suae divinitatis signum testibus confirmatum, *nolite timere*; quasi: ne sollicitemini pro me, quasi deficiam in probatione meae divinitatis, infra 48: *audita feci tibi nova et cetera*. Tertio concludit idolorum defectum, *numquid est etc.*, et primo proponit quaestionem, *absque me*, Deuter. 32: *videte quod ego sum solus etc.*; secundo ostendit testium inidoneitatem: *plastae idoli*, idest factores eorum, *nihil sunt*, nullius potentiae supra 40: *omnes gentes quasi non sint etc.*, vel quia intentionem suam non consequuntur, volentes suis manibus Deum fingere; sicut etiam *idolum nihil est*. 1 Cor. 8, Iob 18: *habitent in tabernaculo etc.*, *amantissima*, idola, quae sunt vel magis veneranda, vel ex pretiosiori materia. Tertio ostendit testimonii falsitatem: *ipsi testes, qui non vident*, scilicet idolorum, dicentes ea esse deos. Prov. 19: *testis falsus et cetera*. *Quis formavit et cetera*. Hic ostendit quod non sunt dii ex eorum formatione: et circa hoc duo facit. Primo proponit formationem ad excludendam divinitatem; secundo formationis modum ad ostendendum vilitatem, *faber ferrarius et cetera*. Circa primum duo. Primo proponit formationem, intendens hanc rationem. Quod factum est ab homine, non est Deus, et cetera. *Quis?* Quasi dicat, nullus; *ad nihil*, aliud, *utile*. Baruch ult.: *ipsi qui ea faciunt et cetera*. Secundo praedicat operantium confusionem: *ecce omnes participes idolorum cultus, cum venient ad iudicium, stabunt*, quasi iudicandi. *Ex hominibus*, idest de numero hominum. Psal. 96: *confundantur omnes qui adorant et cetera*. *Faber ferrarius et cetera*. Hic ostendit eorum vilitatem, ut non solum non sint dii, sed quaedam vilia: et primo proponit modum quantum ad idola quae fiebant de metallis, *in brachio fortitudinis*, idest fortes ictus percutiens. *Esuriet et deficiet*; quasi diceret: Deus quem facit non potest

sibi succurrere, qui tamen factori suo maxime tenetur. Supra 41: *confortavit faber* et cetera. Secundo quantum ad ea quae fiebant de lignis. *Artifex lignarius*. Et primo ostendit idoli vilitatem, ponens causam efficientem cum instrumentis suis: *normam*, regulam ad rectificanda ligna, *runcina*, instrumentum recurvum ex latere ad cavandum ligna *in angularibus*, idest in figura quadrangula: vel est instrumentum ad hujusmodi figuras faciendas: *circino*, idest torno. Quantum ad causam formalem, *et fecit imaginem* etc.; quantum ad materialem, *succidit cedros* etc., qua etiam ad viles usus utitur. Jerem. 10: *lignum de saltu praecidit* et cetera. Secundo ostendit artificis caecitatem, *nescierunt*. *Pars ejus*, ligni de quo factum est idolum, iam *est cinis*, quia combustum. *Forte forsitan in dextera mea*, idest in operatione. Sap. 13: *non erubescit loqui et cetera*. *Memento horum* et cetera. Hic revocat eos ad suum cultum: et primo assignat rationem, proponens servitutis debitum: *memento horum*, idest recogita vilitatem idolorum, *servus* etc., Jer. 51: *non sicut haec, pars Jacob* etc.; et quantum ad praestitum beneficium, vel promissum: *delevi, vel (delebo), ut nubem*, idest facile. Sap. 2: *transiet vita nostra* et cetera. Secundo ponit revocationem, *revertere* etc., Jer. 3: *revertere ad me* et cetera. Tertio pro reversione invitat totam creaturam ad gratiarum actionem: *jubilate extrema* etc., Psal. 68: *laudent illum caeli et terra, mare et cetera*. *Haec dicit dominus*. Hic revertentibus ad se, promittit liberationis beneficium: et circa hoc duo facit. Primo ostendit liberantis potestatem per beneficia quae eis contulit: *redemptor*, a malis, *et formator*, in bonis. Infra 49: *haec dicit dominus formans me* etc.; quantum ad creaturas, quas fecit, *ego sum dominus* etc., Jerem. 10: *facit terram in fortitudine* etc.; quantum ad sapientes, quos infatuavit; quorum quidam profitebantur se scire divina, *irrita faciens*. Jer. 50: *gladius ad divinos* etc., quidam de rebus mundanis, *convertens sapientes* etc., 1 Cor. 1: *nonne stultam fecit Deus* etc.; etiam quantum ad promissorum impletionem. *Suscitans*, implens: *servi*, prophetae vel Moysi vel Christi. Eccli. 36: *suscita praedicatores* et cetera. Secundo promittit liberationem, primo quantum ad urbium reaedificationem: *qui dico Jerusalem*, etc., Psal. 68: *aedificabuntur civitates* etc.; secundo quantum ad hostium destructionem: *qui dico profundo*, idest mari, scilicet Babylo. Unde supra 21: *onus deserti maris*. Supra 19: *arescet aqua de mari* et cetera. Tertio quantum ad liberantis exaltationem: *qui dico Cyro: pastor*, pascens oves meas. Ezech. 34: *et pascet eas et erit eis* etc.; quarto quantum ad templi reintegrationem: *qui dico Jerusalem* etc., *fundaberis*: quia ejus tempore sola fundamenta jacta sunt. Ier. 30: *aedificabitur iterum Jerusalem* etc. (Collationes cap. 44). Datur spiritus: incipientibus in principium vivificationis, Ez. 37: *ingressus est in ea* etc., in lavacrum renovationis, Tit. 3: *per lavacrum renovationis* etc., in privilegium adoptionis, Rom. 8: *accepistis spiritum* etc., proficientibus ad instruendum intellectum, Ioh. 14: *Paraclitus spiritus sanctus* etc., ad reficiendum affectum, Eccli. 24: *spiritus meus super mel* etc., ad adiuvandum actum, Rom. 8: *spiritus adjuvat infirmitatem* etc., perfectis quasi beneficium libertatis, II Cor. 3: *ubi spiritus domini* etc., quasi vinculum unitatis, Eph. 4: *solliciti servare* etc., quasi pignus haereditatis, Eph. 1: *signati estis* et cetera. Sancti sunt: electi per praedestinationem, Eph. 1: *elegit nos* etc., formati per gratiae infusionem, Gen. 1: *formavit dominus* etc., recti per dilectionem, Cant. 1: *recti diligunt* etc., servi per debitum operationis, Luc. 16: *servi inutiles* et cetera.

Caput 45

[85005] Super Is., cap. 45 *Haec dicit dominus Christo meo* et cetera. Postquam confortavit eos ad firmam expectationem divinorum promissorum, in parte ista incipit prosequi divinas promissiones, ad eorum consolationem: et dividitur in duas. In prima promittit liberationem a malis; in secunda promittit salvationem in bonis. 56 cap.: *haec dicit dominus: custodite iudicium* et cetera. Prima in duas. In prima promittit eis liberationis beneficium; in secunda excludit omne liberationis impedimentum, cap. 50: *haec dicit dominus: quis est hic libellus* et cetera. Prima dividitur in tres. In prima praesignat eis liberatorem; in secunda praedicat captivantium et detinentium destructionem, cap. 46, *confractus est Bel* etc.; in tertia promittit Judaeorum liberationem, cap. 48: *audite hoc domus* et cetera. Prima in duas. In prima praenuntiat liberatorem; in secunda ostendit consequentem utilitatem, *haec dicit dominus sanctus Israel* et cetera. Prima in tres. In prima praedicat liberatoris potestatem; in secunda describit ipsius nativitatem, *rorate caeli* etc.; in tertia refellit incredulorum contradictionem, ibi, *vae qui contradicit* et cetera. Circa primum duo. Primo ponit potentiae fastigium ad quod exaltatus fuit, contra tria quae solent evadere manus regis: vel propter multitudinem; et quantum ad hoc dicit, *Christo*, idest regi, non propter unctionem, sed propter regiam dignitatem: quia apud eos reges inungebantur. *Apprehendi dexteram*, quasi auxiliator operum ipsius, *gentes*, diversas etc., Deuter. 28: *dabit dominus inimicos* et cetera. Vel propter

fortitudinem; et quantum ad hoc dicit: *ego ante te ibo*, parans victoriae tuae locum, immittendo terrorem tuum in adversariis: *gloriosos*, potentes supra alios, sicut Babylonios: *portas aereas*, potentissimas civitates. Psal. 106: *qui contrivit portas aereas* et cetera. Vel propter absconsionem; et quantum ad hoc dicit: *et dabo tibi thesauros*, diversorum regum, quorum civitates cepit. Job 12: *revelat profunda de tenebris* et cetera. Secundo ponit huius beneficii fructum: et primo in ipso: secundo in aliis, *ut sciant hi qui ab ortu* et cetera. Circa primum duo. Primo ponit potestatis fructum a Deo requisitum in Cyro, scilicet suae cognitionis: *ut scias quia ego* etc., Rom. 4: *qui vocat ea quae non sunt* etc.; et populi liberationis, *propter servum meum* etc., ut scilicet liberes eum de captivitate, Esther 3: *quis novit an idcirco ad regnum* et cetera. Secundo ostendit istud beneficium ex parte ipsius Cyri, ex parte esse frustratum: *et vocavi*, praedicendo nomen tuum: *assimilavi*, in hoc aliis sanctis meis, quorum nomina prius a domino praedicta sunt: *non cognovisti me*, esse tantum Deum verum, permanens in idolatria. *Accinxi*, fortitudine etc., Prov. 1: *vocavi et renuistis et cetera. Ut sciant*. Hic ostendit fructum in aliis: et primo ostendit quod in aliis quaerit suae cognitionis fructum. *Qui ab ortu*, idest habitantes per totum mundum. Quod completum fuit in hoc quod Cyrus epistolis suis laudem Dei scripsit ubique; vel quia omnes Deum collaudaverunt videntes Judaeorum liberationem. Psal. 82: *sciunt quoniam nomen tibi* et cetera. Secundo proponit suae divinitatis argumentum, quo cognosci potest in hoc quod potest affligere et liberare, *ego dominus et cetera. Lucem*, diem vel consolationem: *malum*, poenae. Amos 3: *si est malum in civitate* etc., Eccli. 42: *omnia fecit Deus duplicia, et cetera. Rorate*. Hic describit nativitatem Cyri sub metaphora fructus arboris, ad cuius generationem requiritur humor terrae et pluvia et ros de caelo; ita in nativitate Cyri concurrunt divina misericordia, intendens populum suum per eum liberare; et inferior natura, quae significatur. Unde tria facit. Describit ortum, *rorate*: nativitatis fructum, *et justitia oriatur*: et primum nativitatis principium, *ego dominus et cetera. Pluant justum*, neutraliter vel masculine: vel per caelum et nubes, prophetae et alii justi qui ipsum praenuntiando, et lacrymis a Deo poscendo, quodam modo ipsum pluerunt. Psal. 71: *descendet sicut pluvia et cetera. Vae qui contradicit*. Hic excludit infidelium contradictionem: et primo sub metaphora artificis lutum fingentis: quia sicut lutum non contradicit figulo, ita nec Judaei deberent Deo contradicere, non credentes aliquem posse consurgere qui Babylonios superaret. *De Samiis*, vasis fictilibus, quia hujusmodi ars in Samos civitate inventa est, *absque manibus*, quasi absque recta operatione manus, vel sicut lagenae manus habent. Supra 29: *quasi si lutum contra figulum* etc., Rom. 9: *numquid dicet figmentum* et cetera. Secundo sub metaphora patris generantis, *vae qui dicit*, quasi: ego sum pater procreans Cyrum, et sicut mater concipiens ipsum in proposito; et ideo non debetis in hoc mihi contradicere, sicut nec matri generanti. Infra 66: *numquid ego qui alios parere* etc.; vel loquitur contra illos divinos qui ex ortu Cyri multa pronuntiabant mala futura, dicentes melius esset si non nasceretur. Vel contra illos de Judaeis qui dicebant: ad quid generamus filios, ut in captivitatem nascantur? *Haec dicit dominus* et cetera. Hic ponit liberatoris utilitatem: et primo quantum ad liberationem Judaeorum; secundo quantum ad conversionem gentium, *quia haec dicit dominus* et cetera. Circa primum tria. Primo ostendit suam ad praedicendum futura auctoritatem: *eius*, scilicet Cyri, *plastes*, factor, *super filios*, Judaeos, liberandos, vel alios quoscumque volo nascituros, et non idola. Supra 8: *numquid non populus* etc.; sed Glossa legit ironice. Secundo praedicat liberationem, ostendens suam potestatem, qui promittit, *ego feci. Militiae eorum*, scilicet caelorum, *mandavi*, praefigendo cuilibet suum officium et naturam. Supra 40: *qui educit in numero militiam eorum* etc.; et exequentis directionem: *ego suscitavi*, ad dignitatem, *eum*, Cyrum, (praeteritum pro futuro) *ad justitiam*, faciendam de Chaldaeis. Proverb. 3: *in omnibus viis tuis cogita* etc.; et promittit liberationem: *ipse*, scilicet Cyrus, *aedificabit*, promittens, et dans expensas ad aedificium. Infra 52: *gratis venundati estis* et cetera. Tertio ibi *haec dicit dominus* etc., promittit liberatorum exaltationem quantum ad tria. Primo quantum ad alienorum adhaesionem, ponens adhaesionem: *labor Aegypti*, divitiae ipsorum, et ipsi quantum ad multos qui eos secuti fuerunt, Zach. 8: *apprehendent decem homines* etc., vel loquitur de his qui Christo adhaeserunt, *labor*, in idolis cessabit. *Negotiatio*, terrena. Et adhaerentium subjectionem: *post te ambulabunt*, tibi subjecti, *vincti manicis*, idest vinculis manuum, quasi ita humiliati coram te sicut hi qui taliter ligati sunt, vel vinculis praeceptorum Christi. Infra 40: *venient curvi ad te* etc.; et ponens etiam veritatis confessionem, *tantum in te*, scilicet haec dicentes. *Absconditus*, non visibilis sicut dii nostri; *salvator*, non imbecillus. Psalm. 17: *posuit tenebras latibulum suum* et cetera. Secundo ostendit eorum exaltationem quantum ad hostium confusionem, *confusi sunt* etc., Michaeae ultim.: *videbunt gentes* et cetera. Tertio quantum ad Judaeorum perpetuam salutem: *Israel salvatus usque in saeculum*. Nisi peccaverit, vel de spirituali Israel. Soph. 3: *rex Israel dominus* etc. *Quia haec dicit dominus*. Hic ponit aliam utilitatem quantum ad conversionem

gentium: et circa hoc tria facit. Primo inducit quinque rationes inducentes ad conversionem; quarum prima sumitur ex rerum creatione, *ipse Deus formans* etc., Psalm. 145: *qui fecit caelum et terram* etc.; secunda ex hominum dilectione, quia dedit eis terram in habitaculum *non in vanum* etc., (Psalm. 113): *caelum caeli domino* etc.; tertia ex veritatis praedicatae manifestatione, *non in abscondito*, quasi ea quae naturalis ratio dictat facienda; vel de praedicatione fidei Christianae. Joan. 18: *ego palam locutus* etc.; quarta ex praeceptorum utilitate, *non dixi semini* etc., Psalm. 18: *in custodiendis illis* etc.; quinta ex praeceptorum aequitate, *ego dominus* etc., infra 63: *ego qui loquor justitiam* et cetera. Secundo ibi *congregamini*, injungit Judaeis gentium vocationem, commemorans eorum salutem: *congregamini*, quasi ad audiendum praeceptum meum, *qui salvati*, liberati ex captivitate gentium. Infra ult.: *mittam ex eis qui salvati* etc.; ponens etiam vocandi necessitatem, errorem, scilicet gentium, *nescierunt qui levant*, Baruch ultim.: *videbitis in Babylonia deos* etc.; injungens suae laudis Annuntiationem, *annuntiate*; in quo injungit officium, *consiliamini*, qualiter debeatis alios convertere. Psalm. 95: *annuntiate inter gentes* etc., *quis auditum*, in quo docet eos suae divinitatis argumentum, ad alios convertendum, scilicet ex praecognitione futurorum: et ponit rationem, et conclusionem ibi *numquid non*, ergo etc., Eccl. 42: *annuntians quae praeterierunt* et cetera. Tertio invitat gentes ad conversionem: et primo ponitur invitatio, *convertimini* etc., Zach. 1: *convertimini ad me* et cetera. Secundo praedicat conversionem eorum, ponens signum adorationis, *in memetipso*: quia non habeo majorem per quem jurem. Hebr. 6; *non revertetur*, sine effectum. Infra 55: *sic erit verbum et cetera. Curvabitur*, a Christianis, qui est modus adorandi redemptorem, secundum Damascenum, Phil. 2: *in nomine Jesu* etc.; ponens etiam signum jurationis, *et jurabit*: quia unusquisque jurat in Deo suo. Psalm. 62: *laudabuntur omnes qui jurant* etc.; ponens etiam signum verae confessionis: *ergo in domino*, idest in persona domini, *meae*, scilicet Dei: Apoc. 1: *ipsi gloria et imperium*, vel *meae*, scilicet Ecclesiae, *justitiae*, legis Judaeorum figurae. Tertio praedicat incredulorum confusionem: *ad eum venient*, quasi judicandi, qui non venient quasi credentes, in die iudicii. Quarto credentium salutem: *in domino justificabitur omne semen*, non solum secundum carnem, sed secundum fidem. Ps. 108: *qui insurgunt in me confundantur* et cetera. Mystice, *rorate*, de Christi nativitate. In quo tria; nativitatis principium, nascentis ortum, et nativitatis fructum. Principium triplex. Primum caelum rorans, quasi principium effectivum, scilicet operatio trium personarum, propter quod pluraliter *caeli*. Pater filium mittendo. Gal. 4: *quando venit plenitudo* etc., filius carnem assumendo. Phil. 2: *humiliavit semetipsum* etc., spiritus sanctus conceptionem faciendo. Matth. 1: *quod enim in ea natum est* et cetera. Secundum principium est nubes pluens, quod est principium praeparativum; in quo accipitur annuntiantis Angeli officium. Job 37: *nubes spargunt* etc., Luc. 1 prophetarum vaticinium. Ps. 17: *tenebrosa aqua* etc., Rom. 1: *ante promiserat per prophetas* etc., justorum desiderium. Psalm. 103: *ponis nubem ascensum*, Malach. 3: *statim veniet* et cetera. Tertium principium est terra germinans, quod est susceptivum, scilicet beata virgo; de quo in Psal. 84: *terra nostra dabit* etc.; cujus *aperiatur* affectus ad inveniendum gratiae privilegium. Luc. 1: *ne timeas Maria* etc., Prov. ult.: *multae filiae congregaverunt* etc., intellectus, ad credendum Angeli verbum. Luc. 1: *beata quae credidisti* etc., uterus, ad concipiendum Dei filium. *Ecce concipies in utero* etc., Luc. 1: sed ortus comparatur rori, pluviae, et germi. Quia Christus est ros ad refrigerandum. Supra 18: *sicut nubes roris* etc., pluvia ad fecundandum. Psalm. 71: *descendet sicut pluvia* etc., infra 55: *quomodo imber et nix* etc., germen ad fructificandum. Jer. 23: *suscitabo David* et cetera. Fructus est justitia, quae cum illo oritur triplex: quam opere implevit: Matth. 3: *sic decet nos* etc., quam sermone docuit: infra 63: *ego qui loquor* etc., quam in munere dedit. 1 Cor. 1: *factus est nobis sapientia et sanctificatio et justitia* et cetera.

Caput 46

[85006] Super Is., cap. 46 *Confractus est Bel* et cetera. Hic praedicat destructionem hostium eos captivantium, scilicet Babyloniorum, quantum ad duo in quibus gloriabantur. Primo quantum ad idolorum destructionem; secundo quantum ad regni cessationem, infra 47: *descende, sede in pulvere*. Prima in duas. In prima praedicat idolorum Babylonis destructionem quantum ad confractionem statuarum *confractus est*. Ezech. 6: *demoliar aras vestras*, et quantum ad asportationem metallorum: quia Persae frusta auri et argenti secum detulerunt. Ponens ex parte asportantium, lassitudinis incommodum, *bestiis et jumentis*, scilicet equis et camelis, in quibus metalla gravia deferebant. Jer. 10: *portata tollentur*, vel cultoribus vestris, qui sunt bestiae, imagines bestiarum adorantes. Jer. 16: *servietis ibi diis alienis* etc.; ponens subventionis defectum ex parte idolorum, *contabuerunt*,

idest defecerunt, scilicet idola. *Portantem*, scilicet bestiam, vel colentem hominem se. Sap. 14: *quod factum est cum illo* etc.; ponens etiam captivitatis opprobrium, *nomina eorum*, scilicet idolorum, metaphorice, idest numen eorum; vel gentilium, quia idola sicut animam suam amabant. Oseae 10: *siquidem et ipse in Assur* et cetera. Secundo revocat Judaeos ad suam venerationem, relictis idolis, *audite me*: et primo revocat eos ad suum cultum; secundo revertentibus promittit liberationis beneficium, *annuntians ab exordio* et cetera. Circa primum tria. Primo ostendit eis suam dilectionem ex affectuosa supportatione. *A meo utero*; idest, ita supportavi vos in mea misericordia affectuose, in deserto, et in aliis locis in quibus contra me peccastis, sicut mater filium. Prov. 31: *quid dilecte mi* etc., Job 38: *de cujus utero* etc., Hebr. 1: *portans omnia verbo* etc.; ex supportationis continuitate, *usque ad senectam*, vestram, idest usque in finem mundi. Psal. 70: *usque ad senectam et senium* etc.; ex supportationis ratione, *ego feci* etc., dignum est ut qui fecit conservet. Deut. 32: *expandit alas suas* et cetera. Secundo ostendit idolorum vilitatem, ostendens operantium idola fatuitatem; et quantum ad intentionem, quia volunt aliquid aequale Deo facere, *cui assimilastis*, supra 40: idem; et quantum ad operationem, quia conducebant artifices ad faciendum Deum ex auro; quod sicut avari in sacculis reposuerant, *qui confertis* etc., Jerem. 10: *opus manus artificis* etc.; ostendens etiam operum, scilicet idolorum ipsorum, imbecillitatem, quia per se nec moveri nec stare possunt: *portant illum* et cetera. Baruch ult.: *videbitis in Babylonia deos* etc.; ostendens etiam eorum inutilitatem: *sed et cum clamaverint* etc., Sapien. 13: *pro vita quidem mortuum deprecatur* et cetera. Tertio concludit revocationem: *mementote istud* praedictum de dilectione mea et vilitate idolorum, *prioris saeculi*, in quo multa vobis beneficia contuli. Psalm. 76: *cogitavi dies antiquos et cetera. Annuntians ab exordio* et cetera. Hic promittit conversis ad ipsum liberationem a captivitate. Et circa hoc duo facit. Primo promittit liberationem, ponens praenuntiandi potestatem, *annuntians novissimum*, quodcumque futurum in novissimis temporibus. Eccl. 42: *annuntians quae praeterierunt* etc.; ponit etiam praenuntiationis firmitatem, dicens, *stabit*, implebitur, *voluntas*, beneplaciti. Eccl. 21: *consilium ejus sicut fons vitae* etc., Psal. 113: *omnia quaecumque voluit* etc.; et ponit liberationis ordinem. *Vocans ab oriente, avem*, Cyrum, propter velocitatem victoriae, vel Christum. Supra 41: *quis suscitavit ab oriente* et cetera. Secundo ibi, *audite me*, promittit liberationis propinquitatem, ponens primo eorum indignitatem, ne suis meritis ascribant: *duri corde*, ad bene operandum, *longe*, per multitudinem peccatorum. Eccl. 3: *cor durum male* etc.; secundo praedicit propinquitatem: *prope feci*, faciam (praeteritum pro futuro) *justitiam*, de Babyloniis pro vobis per Cyrum, vel justitiam Christi. Infra 56: *juxta est salus mea* etc.; tertio ponit loci determinationem: *dabo in Sion* etc., *gloriam*, beneficia, unde gloriosus apparebo: vel Christum, qui est gloria patris. Aggaei 2: *magna erit gloria hujus domus* etc. (Collationes cap. 46.) Peccatum fatigat: propter sollicitudinem in excogitando, Prov. 4: *non enim dormiunt* etc., propter laborem in exequendo, Sap. 5: *lassati sumus in via* etc., propter confusionem in recogitando, Rom. 5: *quem ergo fructum* etc., propter frustrationem in expectando, Prov. 11: *expectatio iustorum* et cetera. Redite ad cor: quasi ad iudicii solium, ut te discutias, Ps.: *meditatus sum nocte* etc., quasi ad vitae principium, ut custodias, Prov. 4: *omni custodia* etc., quasi ad divinae locutionis auditorium, ut diligenter attendas, Os. 2: *ducam eam in solitudinem* etc., quasi ad divinorum eloquiorum thesaurum, Ps.: *in corde meo abscondi* etc., quasi ad divinae pacis et refectionis cenaculum, Ps.: *loquetur pacem in plebem* et cetera.

Caput 47

[85007] Super Is., cap. 47 *Descende sede* et cetera. Hic praedicit regni Babylonis deiectionem: et circa hoc tria facit. Primo comminatur deiectionis poenam; secundo ostendit culpam, *iratus sum* etc.; tertio aufert evasionis fiduciam, *sta cum incantatoribus* et cetera. Circa primum tria. Primo praedicit eorum deiectionem quantum ad gloriam, quam amiserunt: *descende*, de altitudine tuae potentiae, *sede*, sicut vilis et abjecta, *virgo*, quia non ante vastata; vel propter teneritudinem deliciarum. *Solium*, dignitas regia, mollis etc., sicut reginae solent esse. Esther ult.: *prae teneritudine corpus suum* etc., quasi: non eris ulterius regina. Luc. 1: *deposuit potentes* etc., supra 23: *dominus cogitavit ut detraheret* et cetera. Secundo quantum ad ignominiam, quam incurrit: *tolle molam*, quod erat opus ancillarum, quasi: ancilla eris, vel significat coitum, sicut Iud. 16 de Samson: *denuda turpitudinem*, idest membra turpia, vel ad libidinem hostium, vel transiens pedibus tuis flumina. Oseae 4: *gloriam eorum in ignominiam* etc.; et ostendit hujus ignominiae auctorem, *ultionem capiam*, quamvis sis potens. *Redemptor*, vox populi de ejus servitute liberati. Supra 35: *dominus ultionem adducet* et cetera. Tertio quantum ad confusionis verecundiam, *sede*, sicut ille qui erubescit non audet loqui, nec coram hominibus apparere. 1 Reg. 2: *impii in*

tenebris conticescent et cetera. Iratus sum et cetera. Hic ponit eorum culpam, quae est causa talis poenae: et ponit tres culpas. Primo dominii crudelitatem circa Iudaeos, ponens concessam potestatem: *iratus sum*, propter peccata eorum, valens eos punire: *contaminavi*, a te contaminari permisi, *hereditatem*, populum Israel. Supra 19: *hereditas mea Israel*. Jerem. 12: *reliqui domum meam* etc.; et ponit potestatis abusionem: *non posuisti et cetera. Super senem*, qui etiam hostibus miserendus. Thren. 4: *facies senum* et cetera. Secundo cordis elationes: *et dixisti*, ponens superbam cogitationem: *in sempiternum*, Apoc. 18: *in corde suo dicit: sedeo regina* etc.; ponens etiam superbiorum fatuitatem, quia non recogitabant futura: *non posuisti haec*, quae tibi supervenient. Eccl. 11: *in die bonorum* etc., 7: *in omnibus operibus tuis* etc.; et ponit spei frustrationem. *Et nunc audi. Vidua*, per privationem regis; *sterilitatem*, id est amissionem populi, qui in me natus est *subito*, ex insperato. Supra 30: *subito dum non speratur* etc., Oseae 9: *da eis domine* et cetera. Tertio maleficiorum multitudinem, *universa*. Et ponit tria. Primo maleficia quibus intendit, *maleficiorum*: quia hujusmodi artes ibi abundabant. Deut. 18: *non sit in te qui divinos consulat* et cetera. Secundo errorem quem ex his incurrit, scilicet poenae immunitatem ab his qui negabant divinam providentiam, *et fiduciam*, ut secure peccares. *Non est*, Deus, qui *videat me*, peccantem ut puniat. Job 24: *oculus adulteri* etc.; et potentiae aeternitatem a divinis, qui hoc promittebant. *Sapientia tua*, quantum ad eos qui de divinis se intromittebant; *scientia tua*, quantum ad illos qui de humanis. Jerem. 10: *stultus factus est omnis homo* et cetera. Tertio ponit poenam quam ex hoc promeruit: *veniet super te cuius ortum*: loquitur more astrologorum, qui docent considerare ortus regnorum secundum ortus planetarum. 1 Thessal. 5: *cum enim dixerint, pax et securitas et cetera. Sta cum incantatoribus* et cetera. Hic excludit evasionis fiduciam; et circa hoc duo. Primo excludit spem de sapientibus, excludens eorum auxilium, quantum ad maleficos: *sta cum incantatoribus, ab adolescentia*, a quo condita fuit, artibus magicis plena fuit. Supra 8: *cum dixerunt ad vos: quaerite* et cetera. Et quantum ad astrologos, *stent*, contra hostes, si possint: his enim artibus etiam abundabat. Jerem. 10: *a signis caeli nolite* etc.; et comminatur etiam sapientibus incendium: *ecce facti sunt, illos sapientes vobiscum. Non sunt prunae, quibus calefiant*; sed quibus tota civitas comburatur; vel quia tempore frigoris combusta fuit civitas, ut simul frigore et igne punirentur. Vel *non sunt* in te *prunae* divinae sapientiae. Eccli. 21: *stupa collecta* et cetera. Secundo excludit spem de negotiatoribus, *negotiatores*, quibus etiam abundabat; vel magi, qui sibi mendacia pro veritate vendebant. Supra 13: *unusquisque ad populum suum* et cetera.

Caput 48

[85008] Super Is., cap. 48 *Audite hoc domus Iacob* et cetera. Hic promittit populi liberationem. Et dividitur in duas. In prima promittit liberationem; in secunda exequitur liberationis ordinem, infra 49: *audite insulae* et cetera. Prima in duas. In prima excitat attentionem, commemorans tria in quibus gloriabantur; scilicet dignitatem generis, quia ex sanctis patribus: *de aquis*, id est semine. Contra quod Matth. 3: *ne velitis dicere* etc.; privilegium divinae cognitionis: *qui juratis*, invocantes nomen ejus, *recordamini*, quantum ad cognitionem ipsius, *in veritate*, cordis, *neque in justitia*, operis. Supra 29: *populus hic labiis me* etc.; cultum sacrae religionis: *de civitate*, scilicet Jerusalem, in qua cultus sacrificiorum, *vocati*, Ierosolymitae, 2 Machab. 5: *non propter locum gentem* et cetera. Secundo promittit liberationem: *priora ex tunc*, et circa hoc tria facit. Primo ostendit Dei promittentis maiestatem; secundo Ciri exequentis prosperitatem: *congregamini omnes vos* etc.; tertio promittit liberationem: *accedite ad me* et cetera. Circa primum duo. Primo ostendit Dei maiestatem ex praenuntiatione futurorum; secundo ex creatione rerum: *audi me Iacob* et cetera. Circa primum tria. Primo assignat praenuntiationis quorundam futurorum rationem, ponens ipsam praenuntiationem: *priora*, quae scilicet jam praeterierunt, *ex tunc*, quando adhuc erant futura, *repente*, quantum ad alios quibus non sunt praenuntiata. Eccli. 42: *annuntians quae praeterierunt* etc.; ponens etiam hujus rationem quae sumitur ex eorum conditione: quam primo ponit, *scivi enim*, ab aeterno. *Durus* ad resipiscendum a malis; *cervix*, id est cervicositas proprii sensus; *nervus ferreus*, qui non potest flecti, *frons tua*, propter inverecundiam. Act. 5: *dura cervice* etc., Deuter. 31: *ego scio contentionem* etc., Jerem. 3: *frons meretricis* etc.; et deinde ex hoc elicit rationem, *praedixi* etc., quasi: quia pronus eras ad idolatriam, *praedixi tibi*, ne beneficia mea idolis ascriberes. Oseae 2: *vadam post amatores* etc.; ponens etiam praenuntiatorum manifestationem, *quae audisti*, a me praedicta tibi, *vide*, impleta. Psalm. 47: *sicut audivimus sic vidimus* et cetera. Secundo assignat rationem absconsionis quorundam futurorum, ponens primo ipsam absconsionem. Sicut dictum est, quaedam futura tibi praedixi; sed quaedam futura *conservata sunt*, in mea praescientia, *quae nescis*, quia non tibi revelavi. *Nunc*, id est in tempore, *creata sunt*, id est in effectu producta, et

non ex tunc, quando praescivi ea; *et ante diem*, impletionis ipsorum, *et non audisti*, nec a me, nec ab idolis. 4 Reg. 4: *dominus celavit a me* et cetera. Assignat etiam hujus rationem, *ne forte*; quasi: ideo non revelavi ut sentire defectum tuum, et deorum tuorum, in hoc quod de futuris non potes praescire, nisi quae tibi revelo. *Cognovi*, propria industria, *neque audisti*, ab idolis, *aperta* a me. Psal. 63: *accedet homo ad cor altum* et cetera. Ponit etiam eorum conditionem, ex qua dicta ratio elicitur, *scio enim*. *Ex ventre*, idest a tempore quando portabam te per desertum sicut in ventre. Exod. 32: *cerno quod populus iste* etc., supra 24: *praevaricatione transgressorum* et cetera. Tertio excludit quamdam objectionem, *propter nomen meum*. Posset enim aliquis quaerere: ex quo tam duri sunt, quare ergo eis bona promittis, et fecisti? Et hujus objectionis primo ponit responsionem, commemorans tria beneficia eis exhibita: *propter nomen*, non propter meritum tuum, *longe faciam*, vel *feci*, liberando a poenis. Ezech. 36: *non propter vos faciam* etc., *et laude*, idest obligavi te ad caeremonias et laudes meas, ne sacrificia idolis offerens interires. Psalm. 31: *in camo et freno et cetera*. *Ego excoxi*, volens purgare per tribulationes, *sed non quasi argentum*, quod purgatur. Tu autem non correptus es. Jerem. 6: *frustra conflavit et cetera*. *Elegi*, purgans scilicet te per paupertatem, puniens te spoliatione rerum. Gregorius: *quos infirmitas morum vulnerat, medicina paupertatis sanat*. Et hoc paterne corrigendo. Secundo ponit responsionis expositionem: *propter me ut non blasphemem*, quasi impotens salvare populum quem mihi elegi; *et gloriam*, ut scilicet idola me fortiora judicentur. Supra 42: *gloriam meam et cetera*. *Audi me*. Hic ostendit divinam majestatem ex creatione rerum. *Vocabo*, imponens unicuique proprium opus: *stabunt*, parati ad obediendum. Supra 40: *quis appendit tribus digitis et cetera*. *Congregamini* et cetera. Hic praedicat ipsius Ciri prosperitatem; et primo ostendit hujus facti aliis absconsionem, *quis de eis?* Scilicet idolis; quasi: nullus. Supra 41: *quis annuntiavit ab exordio* et cetera. Secundo ipse praedicat ipsius prosperitatem: *dominus dilexit eum*, scilicet Cyrum, promovens ipsum in regnum, *in Babylone*, capiens ipsam, *brachium*, idest per virtutem suam interficiens eos. 1 Reg. 27: *et quidem faciens* et cetera. Tertio assignat prosperitatis rationem ex divino auxilio: *ego ego* etc.; *directa*, non simpliciter, sed ad hoc quod Babylonem destrueret; alias non posset exponi de Cyro, sed tantum de Christo, ut dicit Hieronymus, quia ille idolatra fuit. Psalm. 106: *deduxit eos in viam et cetera*. *Accedite ad me* et cetera. Hic promittit liberationem: et circa hoc tria facit. Primo excitat attentionem, ponens divinam auctoritatem: *in abscondito*, sed cunctus populus videbat voces: Exod. 20. *A principio*, legis datae. *Ex tempore*, praeterito, *antequam fierent*, quae praedico, *ibi eram*, praesens illis futuris, per idem nunc aeternitatis manens in tota successione temporis. Vel in persona filii, *ibi eram*, scilicet in patre secundum divinitatem, Prov. 8: *quando appendebat fundamenta* etc.; ponens prophetae veritatem; qui a Deo missus, *et nunc me*. Isaiam, vel *me* Christum hominem factum, *Deus*, pater, unde tres personae designantur. Infra 61: *spiritus domini super me* et cetera. Secundo, *ibi, haec dicit dominus*, ponit captivitatis rationem, ostendens ex parte Dei paratum auxilium. *Docens*, contra ignorantiam, *et gubernans in via*, operum, contra infirmitatem operandi. Psal. 31: *intellectum dabo tibi, et instruam* etc.; ostendens etiam ex culpa Judaeorum damnum. *Utinam attendisses*, servans ea, *sicut flumen abundans, sicut gurgites*. Idem, Psal. 80: *si populus meus audisset* et cetera. Tertio *ibi, egredimini*, praedicat liberationem: et circa hoc tria facit. Primo indicit eis a captivitate exitum, ita certus de liberatione ac si esset praesens. *Egredimini* etc., Apoc. 18: *exite de illa* etc.; et indicit quod annuntiet Dei beneficium. *Annuntiate* etc., Jer. 50: *vox fugientium, et eorum qui evaserunt* et cetera. Secundo designat liberatis consolationis praestitum beneficium, *non sitierunt*: idest, ita in omnibus dominus eis providebit sicut quando egressi sunt de Aegypto. Psal. 77: *percussit petram, et fluxerunt* etc., Num. 21. Tertio aufert impiis pacis solatium, *non est pax*, infra 57, 4 Reg. 9: *quid tibi et paci* etc. (Collationes cap. 48) paupertas confert: peccatorum recognitionem: *si fuerint vincti* etc., virtutum conservationem, Eccli. 10: *pauper gloriatur* etc., cordis quietem, Tob. 5: *sufficiebat nobis* etc., desiderii impletionem, Ps.: *desiderium pauperum* etc., divinae dulcedinis participationem, Ps.: *parasti in dulcedine* etc., exaltationem, 1 Reg. 2: *suscitans de pulvere* etc., caelestem haereditatem, Matth. 5: *beati pauperes* et cetera. Verba Dei utilia: ad intellectus illustrationem, Prov. 6: *mandatum lucerna* etc., ad affectus delectationem, Ps.: *quam dulcia faucibus* etc., ad amoris accensionem, Ier. 20: *factum est in corde* etc., Ps.: *eloquium domini*, ad operis rectitudinem, Ps.: *dirige me in veritate* etc., ad gloriae adeptionem, Prov. 3: *custodi legem*, ad aliorum instructionem, 2 Tim. 3: *omnis doctrina divinitus* et cetera.

Caput 49

[85009] Super Is., cap. 49 *Audite insulae* et cetera. In parte ista exequitur magis in speciali liberationis ordinem:

et circa hoc duo facit. Primo populus confitetur accepta beneficia; secundo accipit promissionem de futuris, ibi, *ego dixi: in vacuum* et cetera. Circa primum quatuor beneficia confitentur. Primo privilegium divinae electionis; et continuatur cur indixerat supra propheta populo, ut annuntiaret. Unde statim jungitur vox populi annuntiantis, et dicentis, *audite. Ab utero*, eligens me in ipsis patribus. Ps. 21: *de ventre matris meae Deus* et cetera. Secundo efficaciam orationis: *et posuit os*, orationem, *quasi gladium*, penetrantem usque ad aures Dei et viscera misericordiae ipsius, Eph. ult.: *gladium spiritus* et cetera. Tertio auxilium divinae protectionis: *in umbra*, idest sub protectione potentiae suae, *sicut sagittam electam*, sagittarius abscondit ad conservandum. Psal. 16: *sub umbra alarum tuarum* etc., Psal. 26: *abscondit me in tabernaculo suo* et cetera. Quarto gloriam divinae virtutis: *et dixit mihi: in te gloriabor*; per magnalia in te ostensa gloriosus apparebo. Supra 43: *omnem qui invocat nomen meum* et cetera. Secundum alios haec est vox Cyri, cujus nomen praenuntiatum ab Isaia supra 45: antequam nasceretur, cujus verba comminatoria quasi gladius erant, et protectus est ne avus suus eum interficeret, et servatus quasi electa sagitta ad tempus statutum; cui annuntiatum est, populum Israel Dei servum esse. Aliter exponitur de Christo; cujus nomen ab Angelo praenuntiatum; verbum praedicationis, gladius penetrans corda; protectus pro infirmitate carnis a potentia divinitatis, et electus inter omnes ad salutem generis humani implendam. Et dicitur Israel, quia ex populo Israel secundum carnem natus est. *Ego dixi*: hic dominus promittit futura beneficia: et primo promittit prophetae Isaiae exaltationem; secundo populo liberationem, *haec dicit dominus redemptor* et cetera. Circa primum duo. Primo ponitur prophetae allegatio proponentis laborem suum in praedicando, quamvis ex culpa audientium non sit fructus secutus: et concludit: *ergo iudicium meum*, pro me, *cum domino*, coram ipso, *et opus meum*, quasi gratum ipsi. Jer. 6: *frustra conflavit conflator* et cetera. Secundo ponit Dei responsionem: *et nunc haec dicit dominus*: et primo significatur allegationis acceptatio, *ut reducam*, quasi dicat: ad hoc me ex ventre matris eligens, ut revocem populum suum ad ipsum. *Et tamen Israel non usquequaque congregabitur*, ad ipsum per meam praedicationem. *Et tamen glorificatus sum* etc., Habac. 3: *Deus dominus fortitudo mea* et cetera. Secundo ponitur ipsa responsio, *et dixit: parum est*, quasi dicat: intantum ministerium tuum honorificabo ut non solum in Judaeis, sed in omnibus gentibus per te salus mea annuntietur. Roman. 3: *an Judaeorum Deus tantum?* et cetera. Hoc etiam plane de Christo exponitur, qui sua praedicatione et mortis consumptione parvum fructum in Judaeis fecit, sed gentes illuminavit et salvavit. Similiter etiam de Cyro, licet magis extorte, qui per beneficia secundum intentionem domini populum ad Dei cultum revocavit et tamen non profecit, cui a Deo datum est dominium super multas gentes. *Haec dicit dominus redemptor* et cetera. Hic promittit liberationem: et circa hoc duo facit. Primo promittit liberationem: secundo excludit eorum dubitationem, *et dixit Sion* et cetera. Circa primum tria. Primo liberationem praecedentia, scilicet Judaeorum veneratio, quae fuit causa liberationis; commemorans pristinam despectionem: *contemptibilem*, propter populi imbecillitatem, *abominandam*, propter cultus singularitatem, *servum*, propter subjectionem diversis gentibus supra 18: *ad gentem divulsam* etc.; et ponit ipsam venerationem: *reges videbunt magnalia mea* quae pro te ostendam, *et adorabunt*, sicut, ad litteram, Nabuchodonosor Dan. 2 et Cyrus, et alii principes ejus honoraverunt Esdram. Aliud praeambulum est regis liberantis exaltatio, scilicet Cyri: *in tempore placito*, et non determinat exaltationis tempus: *placito*, quando placuerit mihi salvare populum meum, *exaudivi*, exaltans te in regnum, secundum desiderium tuum, et exaltationis fructum: *et servavi* etc., *in foedus implendum populi mei. Revelamini*, idest illuminamini. Vel de Christo, qui fuit in passione contemptus, et quasi servus iudicatus. Infra 53: *vidimus eum despectum* etc., sed postmodum a regibus ad litteram adoratus. Psalm. 71: *adorabunt eum omnes reges* etc., *in tempore placito*, scilicet tempore gratiae. 2 Corinth. 6: *ecce nunc tempus* et cetera. Secundo ponit liberationem consequentia, promittens liberatis bonorum copiam: *super vias pascentur*; idest, ita abundanter consolationibus perfruentur sicut oves pascuis, quando etiam in via praeter solitum invenirentur. Ezech. 34: *requiescent in herbis* etc., quantum ad malorum carentiam, et defectus, *non esuriet* etc., et nocumenti illati, *aestus*, tribulationis; *et sol*, tyrannus faciens ipsam. Psalm. 120: *per diem sol non uret* etc.; et assignat utriusque causam. *Quia miserator* etc., *aquarum*, consolationum. Psalm. 22: *dominus regit me*. Tertio promittit ipsam liberationem, ponens viarum praeparationem: *et ponam omnes montes*; idest, principes auxiliabuntur vobis ad revertendum. Supra 40: *omnis vallis implebitur*, etc.; ponens etiam captivorum reversionem: *ecce isti de longe*, ab oriente, *mari*, occidente. Jer. 31: *adducam eos ab Aquilone* etc.; ponit etiam gratiarum actionem: *laudate caeli* etc., Psalm. 68: *laudent illum caeli et cetera. Et dixit Sion* et cetera. Hic excludit eorum dubitationem: et primo illam quae oriebatur ex divina indignatione; secundo illam quae ex eorum dejectione, *et dices in corde* etc.; tertio illam quae ex hostium potestate, ibi, *numquid tolletur* et cetera. Circa primum duo. Primo ponit dubitationem, *dereliquit*, sine auxilio; et

ideo non possum sperare liberationem. Baruch 4: *derelicta sum* etc.; secundo excludit eam per similitudinem matris: *numquid potest* etc., Ier. 31: *si filius honorabilis* etc.; tertio adhibet promissionem de civitatis restauratione: et primo quantum ad reaedificationem murorum, ponens divinum propositum, *ecce in manibus*; quasi: ita teneo te in memoria sicut qui scribit, aut facit aliquod signum in manu sua, ut sit memor alicujus rei. *Muri tui*; quasi, jam video reaedificationem murorum tuorum. Iob 37: *in manibus abscondit* etc., Psalm. 89: *mille anni ante oculos* etc.; et expletionis modum: *venerunt structores*, idest reaedificatores, scilicet Zorobabel, et Jesus, et alii, jam in oculis meis, *dissipantes*, Chaldaei. Zach. 4: *manus Zorobabel* et cetera. Secundo quantum ad habitationem virorum: et circa hoc tria facit. Primo civium adunationem: *leva in circuitu* etc., Baruch 4: *circumspice, Jerusalem* et cetera. Secundo civitatis rehabilitationem, ostendens quod habitabitur. *Vivo ego*, modus juramenti, *velut ornamento*, sicut sponsa vestibus, sic urbs ornatur civibus. Infra 61: *induit me vestimento salutis* etc.; ostendens quod habitatoribus implebitur: *quia deserta*, quantum ad habitatores, *solitudines*, quantum ad cultores; *ruinae*, quantum ad muros destructos. Zach. 2: *absque muro habitabitur* etc.; ostendit etiam quod hostibus vacuabitur: *et longe* et cetera. Tertio praedicat habitatorum multitudinem: *adhuc dicent filii sterilitatis*, idest qui nati sunt quando te sterilem credebas, vacuata habitatoribus. Infra 54: *dilata locum tentorii et cetera. Et dices in corde* et cetera. Hic excludit secundam dubitationem: et primo ponit admirationem, *et dices*, prae admiratione: *sterilis*, quia non erant in me viri, qui filios generarent; *destituta*, divino auxilio. Infra 66: *quis audivit unquam tale* et cetera. Secundo excludit dubitationem, ponens modum multitudinis habitatorum: *haec dicit dominus*: quantum ad quatuor. Primo quantum ad divinam inspirationem: *ecce levabo manum*, quasi innuens, supra 11: *levabit signum in nationibus* et cetera. Secundo quantum ad honorificam reductionem: *et afferent in ulnis*, in quo significatur auxilium quod a gentibus habuerunt. *Reges nutritii*, providentes tibi in necessariis. Baruch 5: *adducet dominus illos ad te* et cetera. Tertio quantum ad liberatorum exaltationem: *vultu in terra*, hoc praecipue tempore Machabaeorum, infra 40: *venient ad te curvi* et cetera. Quarto assignat huius rationem: *et scies quia ego* etc., Psal. 70: *in te domine speravi, non confundar et cetera. Numquid tolletur*. Hic excludit tertiam dubitationem: et primo ponit ipsam, *a forti*, Nabuchodonosor; Matth. 12: *aut quomodo potest quis intrare* et cetera. Secundo excludit eam: *quia haec dicit*, primo ponens liberationis beneficium, *captivitas*, scilicet Iudaeorum. Iob 29: *conterebam molas iniqui* etc.; secundo liberationis modum, ponens hostium destructionem. *Eos vero*, scilicet Chaldaeos, *judicaverunt*, injuste. Soph. 3: *ego interficiam* etc.; et ponit poenae determinationem, *et cibabo*: vel propter dissensionem, sicut supra 9: *unusquisque carnem brachii* etc., vel propter mortuorum multitudinem, dum os unius cadebat super sanguinem alterius, *ac si vellet bibere: vel propter famem*. Tertio ponit liberationis fructum: *et sciet omnis caro* etc., supra 40: *videbit omnis caro* et cetera.

CORPUS THOMISTICUM

Sancti Thomae de Aquino

Expositio super Isaiam ad litteram

a capite L ad caput LXVI

Textum Leoninum Romae 1974 editum

ac automato translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas

denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit

Caput 50

[85010] Super Is., cap. 50 *Haec dicit dominus: quis est hic* et cetera. Hic incipit remove impedimenta liberationis: et primo removet impedimenta; secundo apponit remedia, cap. 53: *quis credidit auditui* et cetera. Circa primum removet tria impedimenta. Primo defectum divinatorum beneficiorum; secundo abjectionem personarum, cap. 51: *audite me qui sequimini* etc.; tertio inopiam rerum, cap. 52: *consurge, consurge* et cetera. Circa primum tria. Primo excludit impedimentum; secundo ponit seipsum in exemplum: *dominus dedit mihi* etc.; tertio concludit salubre consilium, *quis ex vobis timens* et cetera. Circa primum duo. Primo excludit defectum divinatorum beneficiorum ex parte divinae voluntatis, secundo ex parte divinae potestatis: *numquid abbreviata* et cetera. Circa primum tria. Primo excludit divinae voluntatis defectum, quasi non vellet ex seipso Deus benefacere: excludens duplicem modum alienationis; scilicet modum alienandi uxorem, qui erat per libellum repudii, sicut dicitur Deut. 24: quod quidem eis permissum est ad duritiam cordis ipsorum, Matth. 19: *quis est hic* et cetera. Sed contra. Jer. 3: *pro eo quod moechata esset* et cetera. Et dicendum, quod dominus, quantum est in se non repudiavit eos; sed ipsi per peccata sua Deum dimiserunt. Excludit etiam modum alienandi possessionem: *aut quis est creditor* etc., quasi: vos qui estis mea hereditas. Supra 19: ei vendiderim, non habens aliud quid solvam, unde patet quod ex quo non alienavi vos a meo dominio, quod paratus sum benefacere quantum ex me est. Secundo ostendit humanae voluntatis peccatum: *ecce enim in iniquitatibus*, Rom. 7: *ego enim homo carnalis sum, venumdatus sub peccato*. Tertio ponit argumentum: *quia veni*, per inspirationem; *vocavi*, per prophetas. Prov. 1: *vocavi, et renuistis. Numquid abbreviata?* Hic excludit defectum ex parte divinae potestatis, excludens primo potestatis defectum, *abbreviata*, ut etiam longinquos non subjicere mihi possim: *parvula*, contra potestates. Infra 59: *ecce non est abbreviata manus domini*. Secundo ponit divinae potentiae signum, *ecce*. Primo in aquis: *in increpatione*, idest jussione, *faciam*, si volo, sicut feci in exitu Israel de Aegypto: Exod. 14, *ponam flumina*, sicut Arnon, Numer. 21, et Jordanem, Josue 4: *computrescent*, sicut Exod. 7, quando aquae versae sunt in sanguinem. Psalm. 105: *increpuit mare rubrum et exsiccatum est*. Secundo ostendit signa potentiae suae in caelis: *induam caelos*, aereos, *tenebris*; sicut in Aegypto, Exod. 10. Psal. 146: *qui operit caelum nubibus. Dominus dedit*. Hic ponit seipsum in exemplum: et primo quantum ad beneficii percepti gratiam; tum quantum ad eloquentiam: *linguam eruditam, sustentare*, confortationibus: Job 4: *vacillantes confirmaverunt*; tum etiam quantum ad sapientiam, *erigit*, ad attendendum, *mane*, a principio praedicationis meae, vel a principio aetatis. Vel quia tunc solitus erat orare. Psal. 62: *in matutinis meditabor in te. Aperuit*, ad intelligendum. Psal. 84: *audiam quid loquatur in me dominus Deus*. Matth. 23: *magister vester unus est, Christus*. Secundo ponit seipsum in exemplum quantum ad obedientiam, ponens perfectam oboedientiam: *ego autem non contradico*, sed recipio, et accepto ipsius inspirationem, *retrorsum non abii*, a

bono proposito. Supra 45: *vae qui contradicit factori suo*. Ponit etiam obediendi constantiam, quia obedientiam pro nullo periculo dimisit: *corpus meum dedi*; idest, exposui me ut talia paterer. Vel forte ad litteram haec passus est. Sed in Christo plene impletum, Matth. 26 et 27. Jer. 12: *dedi dilectam animam meam in manus inimicorum*. Tertio ponit seipsum in exemplum quantum ad fiduciam quam in Deo habebat, primo ponens paratam defensionem: *dominus Deus auxiliator*, Jer. 20: *dominus mecum est tamquam bellator fortis*. Secundo fiduciae securitatem: *et posuit*, ut timore vel rubore non moverer. Ezech. 3: *ut adamantem et silicem dedi te*. Tertio assignat securitatis rationem ex potestate adjuvantis: *juxta est qui justificat*, scilicet Deus. *Quis contradicit? Verbis. Stemus simul*. Job 17: *pone me, domine, juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me*. Adversarius, factis. *Condemnet*, falsis judiciis. Rom. 8: *Deus qui justificat, quis est qui condemnet?* Iterum ex infirmitate impugnantis: *ecce omnes quasi vestimentum*, vetustate, in quo naturalis defectus; *tinea*, in quo violentus. Job 13: *qui quasi putredo consumendus sum, et quasi vestimentum quod comeditur a tineam*. Ac si diceret: ex omnibus his sicut ego post accepta beneficia Deo obedio, et in ipso confido, ita et vos. *Quis ex vobis?* Hic concludit ex exemplo suo salubre consilium: et primo ponit consilium; secundo ponit consilii contemptum, *ecce omnes vos*. Consilium autem dat ut in Deo confidant: unde tria facit. Primo requirit confidentium idoneitatem, quae est ex timore et obedientia, *servi*, Isaiae, vel cujuscumque alterius. Psalm. 24: *quis est homo qui timet dominum?* Secundo ostendit confidentiae necessitatem: *qui ambulavit in tenebris*, erroris, vel adversitatis. Joan. 11: *qui ambulat in nocte, offendit*. Tertio ponit ipsum consilium: *speret in nomine*, supra 10: *residuum Israel et cetera*. *Ecce omnes*. Hic ponit consilii contemptum, ponens tria. Primo culpam: *accidentes*, peccatis vestris, *ignem*, vobis merentes, *accincti*, quasi ligati in peccatis vestris: vel expediti ad peccatum. Supra 1: *erit fortitudo vestra ut favilla stupae*. Secundo ponit poenam, *ambulate*, quasi dicat, recipite poenam. Ps. 9: *in laboribus manuum suarum comprehensus est peccator*. Tertio ponit punientis potentiam, *de manu*, scilicet potentiae Dei. *Dormietis*, somno mortis. Nota super illo verbo, *in iniquitatibus venditi estis*, quod homo pro peccato vendit multa. Primo animi virtutem. Thren. 1: *dederunt pretiosa quaeque pro vili*. Secundo caelestem hereditatem. 3 Reg. 21: *propitius sit mihi dominus, ne vendam hereditatem patrum meorum*. Tertio animae libertatem. Eccl. 10: *nihil est iniquius quam amare pecuniam*. Quarto divini amoris honorem. Oseae 3: *diligit dominus*. Item super illo verbo, *ego autem non contradico*, nota quod Deo contradicunt primo infideles divinae veritati. Eccl. 4: *ne contradicas verbo veritatis*. Secundo impatientes divinae correptioni. Job 9: *quis contradicit ei* (etc.); tertio impenitentes divinae bonitati. Supra 41: *et erunt quasi non sint*: quarto inoboedientes divinae auctoritati, Oseae 4: *populus tuus*. Item super illo verbo, *in doloribus dormietis*, quod peccatores dolent in morte. Primo propter corporalium amissionem. Job 27: *dives cum dormierit, nihil secum afferet*. Secundo propter conscientiae contradictionem. Sap. 5: *poenitentiam agentes, et prae angustia spiritus gementes*. Tertio propter futurae gloriae desperationem. Thren. ult.: *cecidit corona capitis nostri*. *Vae nobis, quia peccavimus*. Quarto propter poenae timorem. Psal. 47: *ibi dolores ut parturientis et cetera*.

Caput 51

[85011] Super Is., cap. 51 *Audite me qui sequimini*. Hic excludit secundum impedimentum liberationis quod posset credi ex ipsa oppressione et humiliatione Judaeorum. Et dividitur in tres. In prima excluditur impedimentum dejectionis ex eorum paucitate; in secunda ex opprimentium potestate, *audite me*; in tertia ex poenarum gravitate, *ego sum*. Circa primum tria. Primo excitat attentionem, ponens eorum idoneitatem: *qui sequimini*, bonis operibus, *et quaeritis*, recta intentione. Psalm. 33: *divites egerunt et esurierunt; inquirentes autem dominum non minuentur omni bono*. Secundo excludit paucitatis timorem. Tertio ponit promissionis firmitatem, *levate in caelum*. Circa secundum tria. Primo ponit exemplum: *attendite ad petram*, scilicet Abraham, propter ejus senectutem, *excisi*, quasi violenter, non secundum cursum naturae; *cavernam*, scilicet Saram, cui *desierant fieri muliebria*. Gen. 18, Rom. 4: *non consideravit corpus suum, cum esset iam emortuum*. In quo ostenditur quod Deus potens est fecundare. *Quia unum vocavi*. Gen. 12. Ez. 33: *unus erat et cetera*. Et concludit divinae consolationis beneficium, *consolabitur*, quantum ad reaedificationem civitatum, *omnes ruinas*. Ezech. 14: *consolamini super malo quod induxi in Jerusalem in omnibus*. Quantum ad culturam agrorum, *et ponet desertum*, idest terram vestram, quae prius erat deserta. Ier. 31: *erit anima eorum*; et quantum ad laetitiam hominum, *gaudium*. Supra 30: *canticum erit vobis*. Tertio (ponit) executionis modum. *Attendite ad me*. Et primo ponit divinam intentionem, *lex*, praeceptum Cyri de liberatione populi, *judicium*, ex justitia domini promulgatum,

in lucem, consolationem. Supra 9: *habitantibus in regione umbrae mortis lux orta est eis*. Secundo ponit iudicii propinquitatem: *prope est justus*, scilicet Cyrus, vel Christus. *Egressus*, jam in praescientia mea. Supra 46: *prope feci justitiam*. Tertio ponit iudicii utilitatem: *brachia*, potentes, *mea*, virtute, Cyrus et Darius. *Insulae*, diversae gentes in me sperabunt, videntes populi liberationem. Supra 42: *ponet in terra iudicium*. *Levate in caelum*. Hic ostendit divinae promissionis firmitatem per comparisonem ad creaturarum mutationem. Unde primo ponit creaturae mutabilitatem, *liquescent*, quantum ad figuram, et quantum ad substantiam. 1 Cor. 7. Et similiter dicendum de aliis. Psal. 101: *initio tu, domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli*. Secundo divinae promissionis firmitatem: *salus*, quam promitto, vel quia hoc ex me numquam deerit, quin sim paratus salvare, et justitiam facere. Luc. 21: *caelum et terra transibunt, verba autem mea non transient*. *Audite me*. Hic excludit impedimentum quod timeri poterat ex oppressione, quantum pertinet ad potestatem opprimentium: et circa hoc duo facit. Primo ponitur domini confortatio; secundo prophetae disceptatio, *consurge*. Circa primum quatuor. Primo excitat attentionem: *qui scitis justum*, idest justitiam, quam in iudiciis meis vobis revelavi. Psal. 147: *non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit eis*. In corde, in cognitione. Prov. 4: *ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui*. Secundo excludit timorem: *nolite timere; hominum*, qui vos contemptui habent, de sua potentia gloriantes. Prov. 21: *ego sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis*. Tertio ostendit eorum fragilitatem: *sicut enim vestimentum*, Job 13: *qui quasi vestimentum quod comeditur a tinea*. Quarto divini auxilii firmitatem: *salus autem*, supra 45: *Israel salvabitur in domino*. Nota super illo verbo, *ponet desertum ejus quasi delicias*, quod sancti habent duplices delicias. Primas gloriae, quae consistunt primo in plena Dei visione. Job 22: *tunc super omnipotentem deliciis afflues*. Secundo in perfecta dilectione. Tertio in copiosa refectione. Quarto in eminenti auctoritate. Secundas gratiae, quae consistunt primo in perceptione divini luminis. Psal. 138: *nox illuminatio mea in deliciis meis*. Secundo in proposito vel sollicitudine boni operis. Eccl. 5: *non recordabor dierum*. Tertio in ornatu virtutum. Cant. 7: *quam pulchra es, et quam decora in deliciis*. Quarto in quiete cordis. Infra 58: *vocaberis sabbatum delicatum*. *Consurge*. Hic proponitur prophetae ad Deum disceptatio, quasi: non contenderim quod hostes populi aliter quam divina fortitudine confundantur vel consumantur. Unde primo ponitur prophetae petitio; secundo domini responsio, *ego ego*. Circa primum duo. Primo ponit suam petitionem, in qua invocatur divinae potentiae brachium: *et brachium domini*, idest virtus Dei, *consurge*, quasi a somno. Psal. 43: *exurge, quare obdormis, domine; induere*, sicut miles arma bellica, ad hostes nostros impugnandum. Psal. 92: *induit dominus fortitudinem, et praecinxit se virtute*. Job 40: *si habes brachium sicut Deus*. Allegat etiam divinae fortitudinis signum in occisione Pharaonis: *numquid non tu percussisti superbum, draconem*, Pharaonem, de quo Ez.: 29 *draco magne etc.*; et in divisione maris: *numquid etc.*, Job 26: *in fortitudine eius* et cetera. Secundo annuntiat populo suae petitionis exauditionem; *nunc*, sicut fuit in exitu de Aegypto, *qui redempti*, de captivitate Babylonis: Bar. 4: *quia reducit eos dominus et cetera*. *Ego ego*. Hic ponitur domini responsio ad populum colloquentis: et primo promittit consolationem, *consolabor*. 2 Cor. 1: *benedictus Deus, et pater domini nostri* et infra *et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*. Secundo excludit hostium timorem, ponens eorum fragilitatem. *Quis es tu? Quasi fenum*. Supra 40: *omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri*. Et Dei protegentis potestatem: *et oblitus*, Deut. 32: *Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es domini creatoris tui?* Et hostis insultationem, *ubi est; tribulantis*, Nabuchodonosor vel Senacherib. Job 20: *si ascenderit in caelum superbia tua, (Abd.) inde detraham te*. Tertio ostendit consolationis ordinem: *cito veniet*, scilicet Cyrus, *ad aperiendum*, carcerem captivis, *non interficiet vos*, sicut alii reges Chaldaeorum, *nec deficiet*, vobis, *panis*, sustentationis ipsius. Supra 33: *panis ei datus est*. Supra 42: *dedi te in foedus populi mei*. *Ego autem*. Hic excludit impedimentum quod posset putari ex eorum dejectione quantum pertinet ad poenarum magnitudinem: et primo ponit Dei confortantis potestatem: *ego sum qui conturbavi mare*, contra peccatores diversas tribulationes immittens. Psal. 10: *sciant quoniam justus dominus, et justitias dilexit*. Secundo prophetae concessam auctoritatem: *posui verba*, o Isaias. *Caelos*, idest plantandos praedicas majores de populo, *terram*, minores; vel *plantas*, tuis doctrinis. Tertio promittit a poenis liberationem, *elevare*: et circa hoc duo facit. Primo ostendit praeteritam afflictionem; secundo promittit liberationem. (Idcirco) circa primum tria. Primo ostendit poenae cumulum: *usque ad fundum*, quasi ad ultimum poenarum perpressa: *soporis*, idest mortis. Psal. 74: *calix in manu domini vini meri plenus mixto*. Secundo excludit omne humanum remedium: scilicet defensionis: *non est qui sustentet*; liberationis, *non est qui apprehendat*; compassionis, *duo*: in rebus *vastitas*, cujus effectus est fames; in personis *contritio*, cujus ultimum est gladius occidens. Jer. 15: *qui ad gladium, ad*

gladium. Et consolationis, *quis consolabitur?* Thren. 1: *non est qui consoletur eum ex omnibus caris ejus*. Eccl. 4: *vidi calumnias* et cetera. Tertio ostendit hujus rationem: *fili tui projecti*, a terra sua, in captivitatem; *viarum*, quiescentes in via, quando ducebantur in captivitate: *sicut orix*, orix oricis animal immundum, mus aquaticus, vel animal multum dormiens, scilicet lira, vel quaedam avis quae in Africa; vel orix origis, animal mundum simile capreo, de quo Deut. 14. Secundum Septuaginta: *beta*, quae est quaedam herba cito solis ardore deficiens, vel genus olerum vilissimum. Nah. 3: *parvuli eius allisi et cetera*. *Idcirco*. Hic promittit liberationem: et circa hoc duo facit. Primo eorum liberationem, *ebriamini, et non a vino*, sed amaritudine poenarum. Thren. 3: *replevit me amaritudinibus, inebriavit me absynthio*. *Qui pugnabit*, in exitu de Aegypto, Exod. 14: *dominus enim pugnabit pro vobis*. Secundo hostium punitionem, *et ponam illum*. *Dixerunt animae tuae, incurvare*, sub potestate nostra, adeo te viliter tractantes, sicut lutum quod conculcatur. Psalm. 93: *populum tuum, domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam vexaverunt*. Ier. 49: *ecce quibus non erat iudicium* et cetera.

Caput 52

[85012] Super Is., cap. 52 *Consurge, consurge*. Hic excludit tertium impedimentum liberationis, quod poterat dubitari, ex inopia rerum, promittens eis gratuitam liberationem. Et dividitur in duas partes: primo enim praedicat liberationem Judaeorum a Babyloniis; secundo liberationem gentium a peccatis, *ecce intelliget*. Circa primum duo. Primo praedicat liberationem; secundo liberationis ordinem, *parabit dominus*: circa primum tria. Primo promittit liberationem gratuitam; secundo assignat liberationis causam, *quia haec dicit dominus Deus*; tertio indicit liberatis laetitiam, *quam pulchri*. Promittitur autem eis liberatio tribus modis. Primo ab oppressione hostium quantum ad bona quae recuperaverunt. *Consurge*, a debilitate, qua hostibus resistere non poterat; et ideo dicit: *induere fortitudine*, sicut armis militaribus, *Sion*, in qua erat arx ad defensionem civitatis. *Consurge*, a miseria quam incurristi, spoliandis hostibus; et ideo dicit: *induere vestimentis gloriae tuae*. Gloria civitatis est frequentia civium, pulchritudo viarum, opulentia rerum. Baruch 5: *exue te, Jerusalem, stola luctus et vexationis tuae, et indue te decorem et honorem ejus quae a Deo est tibi, in sempiternam gloriam*. Et quantum ad hostes quos evaserunt: *quia non adjiciet ut pertranseat*, quasi vastans vel dominans, *incircumciscus*, quantum ad hostes gentiles; *immundus*, quantum ad proditores ex eodem populo supra 35: *via sancta vocabitur* et cetera. Apoc. 21: *non intrabit in eam aliquid coinquinatum*. Secundo promittit liberationem a vilitate inhabitantium, quia derelicti sunt de pauperibus terrae, sicut dicitur 4 Reg. ult., et Jer. ult. *excutere de pulvere, vilitatis, consurge*, resistens adversariis tuis, et tunc deinde *sede*, quieta. 1 Reg. 2: *suscitans de pulvere egenum*. Tertio promittit liberationem a detentione captivorum, praedicens liberationis beneficium. *Solve vincula*, idest exi de captivitate. Levit. 26: *confregi catenas tuas*. Et ostendit liberationis modum: *quia haec dicit dominus, gratis venundati estis*: quasi dicat: nulla beneficia vobis praestiterant qui vos captivaverunt. *Redimemini*, a captivitate Babylonis per Cyrum. Supra 45: *captivitatem meam dimittet* etc., Psal. 43: *vendidisti populum tuum sine pretio*. *Quia haec dicit*. Hic assignat liberationis duas causas: scilicet calumniam populi, et blasphemiam Dei. Et primo allegat calumniam: *in Aegyptum (...) in principio*, in patribus: Gen. 46 et 47: *ut colonus*, et ita aliquod jus habebant opprimendi eos ex beneficiis impensis. *Et Assur*, sub quibus etiam Chaldaei includuntur, *absque ulla causa*, nulla beneficia eis praestans. Si ergo liberationem abegit, *quid mihi est?* Idest, quid impedit quod modo non liberem Jerusalem? Secundo sententiam pronuntiat: *quia ablatas est*, de terra sua. *Dominatores*, qui sibi dominium usurpaverunt, scilicet Chaldaei. Et quoniam *jugiter, blasphematur*, quasi non possim populum meum liberare. Ezech. 36: *sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes*. *Propter hoc in die illa*, liberationis, *qui loquebar*, promittens, *adsum*, ad explendum. Baruch 3: *post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*. Heb. 1: *multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in filio*: si exponatur mystice de adventu Christi. *Quam pulchri*. Hic indicit liberatis laetitiam: et primo describit laetitiam, quantum ad receptionem nuntiorum, qui venientes de Chaldaea eam nuntiaverunt. *Pulchri*, quia pulchrum et delectabile erat populo talia annuntiantes audire, *super montem*, ut multi audiant, *praedicantis*, publice, *pacem*, a Cyro restitutam, *bonum*, subsidii promissi, *salutem*, a captivitate. *Regnabit*, quasi ultra tantum Deus in te regnabit, quia ipsum coles in templo reparato. Nah. 2: *ecce super montes* et cetera. Secundo describit laetitiam quantum ad inspectionem speculatorum, qui inde redeuntes videbant, ponens exultationis vocem, *vox*, laetitiae resonabit. Act. 4: *unanimiter elevaverunt vocem ad Deum*. Et laetitiae rationem: *quia oculo*, quasi, oculis suis videbunt captivos venientes. Supra 33: *oculi tui videbunt, Jerusalem*.

Tertio quantum ad perventionem captivorum, *gaudete*. Supra 35. *Laetabitur deserta, et exultabit solitudo*. Nota super illo verbo, *induere vestimentis*, quod sancti habent vestimenta virtutum de quibus gloriantur: et ista primo sunt ad protegendum. Infra 61: *induit me dominus vestimentis salutis, et indumento justitiae circumdedit me*. Secundo ad calefaciendum. Prov. ultim.: *non timebit domui suae a frigoribus nivis: omnes enim domestici ejus vestiti duplicibus*. Tertio ad ornandum. Apoc. 3: *vestimentis albis*. Haec vestimenta primo debent esse candida in honestate operis. Eccle. 9: *omni tempore vestimenta tua sint candida*. Secundo munda in rectitudine intentionis. Supra 9: *vestimentum mixtum sanguine erit in combustione*; tertio odorifera per famae divulgationem. Cant. 4: *odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris*. Item super illo verbo, *solve vincula*, nota quod sunt vincula a quibus solvit Deus, primo mundanae sollicitudinis. Job 39: *quis dimisit onagram liberum, et vincula ejus quis solvit?* Secundo carnalis amoris. Eccle. 7: *inveni amariorem morte mulierem*, tertio perversae actionis. Psalm. 106. *Eduxit eos de tenebris et umbra mortis, et vincula eorum dirupit*. Quarto pravae consuetudinis. Supra 5: *vae qui trahitis iniquitatem ad iniquitatem, et quasi vinculum plaustrum peccatum*. Item sunt vincula a quibus Deus non solvit: primo caritatis. Oseae 11: *in funiculis caritatis traxi eos*. Secundo divinae legis. Jerem. 2: *a saeculo confregisti jugum*. Tertio divinae instructionis. Eccli. 6: *subjice humerum tuum, et porta illam, et ne accideris vinculis ejus*. Parabit dominus. Hic exequitur liberationis ordinem: et primo ponit manifestum Dei auxilium. *Brachium*, scilicet virtutem suam, quam omnes in hoc facto advertere potuerunt. Psalm. 97: *viderunt omnes fines terrae salutare Dei nostri*. Secundo indicit captivis egressum, *recedite*, scilicet de Babylonia, *pollutum*, nolite inter eos pollutos conversari. Apoc. 18: *exite de illa populus meus*. Tertio docet egrediendi modum, quantum ad puritatem, *mundamini*, sacerdotes; quantum ad securitatem, (non) *in tumultu exibitis*, scilicet belli, sicut de Aegypto; Ps. 104: *eduxit populum suum*; quantum ad ductorem, *praecedit*, quasi dux, et *congregabit*, quasi pastor. Ezech. 36: *tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et reducam vos in terram vestram*. *Ecce intelliget*. Hic praedicat liberationem gentium a servitute peccati, per filium Dei factam: et primo describit liberatorem quantum ad gratiae eminentiam: *intelliget*, quantum ad sapientiae plenitudinem; *servus*, secundum naturam assumptam, Christus. Philip. 2: *formam servi accipiens*. Prov. 14: *acceptus est etc.*, et 1: *intelligens gubernacula et cetera*. *Exaltabitur*, quantum ad virtutum operationem. Psalm. 20: *exaltare, domine, in virtute tua*. *Elevabitur*, quantum ad ascensionem. Psal. 8: *quoniam elevata est magnificentia tua super caelos*. Ephes. 4: *qui descendit, ipse est et qui ascendit*. *Et sublimis*, sedens ad dexteram patris. Supra 4: *erit germen domini in magnificentia et gloria, et fructus terrae sublimis*. Et quantum ad passionis ignominiam: *sicut enim obstupuerunt*, exemplis, miraculis et doctrinis: Matth. 12: *stupebant omnes turbae super doctrina ejus, et miraculis quae faciebat*. *Inglorius*, in passione, et *forma*, species sive decor. Psalm. 21: *ego sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis*. Secundo praedicat liberationem, quantum ad peccatorum remissionem, *iste asperget*, aspersione sanguinis, 1 Petri 1 et aqua Baptismi. Hebr. 10: *aspersi corda*, etc.; quantum ad ipsius venerationem, *super ipsum*, tacentes, ad auscultandum, non praesumentes ad secreta ipsius tractandum. Job 29: *principes cessabant loqui*. Et quantum ad veritatis cognitionem: *quia quibus*, scilicet gentibus, *non erat*, per prophetas, *videbunt*, corde, *audierunt* ipsum personaliter praedicantem. Infra 65. *Ecce ego ad gentes quae nesciebant me et quae non invocabant nomen meum*.

Caput 53

[85013] Super Is., cap. 53 *Quis credidit?* Hic incipit ponere remedia, contra dicta impedimenta: et primo contra peccatum promittit Christi passionem; secundo contra depressionem promittit exaltationem, cap. 54: *lauda sterilis*; tertio contra paupertatem promittit gratuitam rerum fruitionem, (cap. 55), *omnes sitientes*. Circa primum duo. Primo ostendit altitudinem mysterii, quia nec auditui facile creditur. *Auditui*, de his quae de Christo a te audivimus. (Abd.): *auditum audivimus*, etc., Habacuc 3: *domine, audivi auditionem tuam, et timui*. Nec facile videtur, et *brachium*, id est filius Dei, Dei virtus. Job 40: *si habes brachium sicut Deus*. Secundo prosequitur ordinem facti: et primo proponens similitudinem, quantum ad ipsius exaltationem: *et ascendet*, ex ventre matris nascendo, ex morte resurgendo, de mundo in caelum ascendendo, et in fidem gentium, *sicut virgultum*, quod in altum crescit, et in latum multiplicatur. Supra 11: *egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet*. Et quantum ad ipsius humanitatem: *et sicut radix de terra sitiendi*, id est de terra sine humore, quae prae siccitate indecora videtur; sic etiam ipse ortus est de matre absque virili humore. Apoc. ult.: *ego sum radix*

David. Secundo ponit similitudinis expositionem, *non est*. Et primo quantum ad humiliationem; secundo quantum ad exaltationem, *de angustia*. Circa primum duo. Primo describit Christi humilitatem; secundo humiliati mansuetudinem, *oblatus est*. Circa primum tria. Primo describit humilitatis officium; secundo humiliati contemptum, *et quasi absconditus*; tertio humiliationis fructum, *ipse autem vulneratus*. Circa primum duo. Primo ostenditur ejus humilitas quantum ad absconsionem majestatis: *non est ei species*, quantum ad affluentiam interiorum bonorum, *neque decor*, quantum ad affluentiam exteriorum: species enim proprie respicit pulchritudinem quantum ad commensationem membrorum; sed decor quantum ad convenientiam coloris, et aliorum circumadjacentium. Habebat siquidem speciem, quia *speciosus forma prae filiis hominum*, (Psalm. 44); sed latebat propter infirmitatem assumptam. Habebat decorem, quia *fortitudo et decor indumentum ejus*, Prov. ult.; sed latebat propter paupertatem servatam. Unde Cant. 2: *sonet vox tua in auribus meis*. Et ideo nos qui tunc increduli, et postea conversi, in quorum persona loquitur, *vidimus eum*, corporaliter, *et non erat aspectus*, magnificus, secundum quod dicitur, quod species Priami digna est imperio. Secundo ostenditur ejus humilitas quantum ad ostensionem infirmitatis: *et desideravimus eum*, cum desiderio expectantes quasi magnum redemptorem. Aggaei 2: *ecce veniet desideratus cunctis gentibus*. Et in dignitate, contra quod *vidimus eum despectum*, inglorium, *novissimum virorum*, propter turpissimum genus mortis. Sap. 2: *morte turpissima condemnemus eum*. Prov. 30: *stultissimus sum virorum*. Magnum etiam in prosperitate; contra quod invenimus eum *virum dolorum*, quasi miserum, doloribus plenum. Thren. 1: *o vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus*. Magnum etiam in potestate; contra quod invenimus eum *scientem infirmitatem*, per experimentum. 2 Cor. ult.: *nam si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit virtute Dei. Et quasi absconditus*. Hic ostendit humiliati contemptum: et primo quantum ad majestatem absconsam in subtractione honoris, *quasi absconditus*, latens majestas sub infirmitate carnis. *Unde nec reputavimus debitum honorem non impendendo*. Supra 45: *vere tu es Deus absconditus*. Secundo quantum ad infirmitatem ostensam, ponens infirmitatis signum: *vere*, sicut verus homo, *languores*, infirmitates, sicut famem, sitim, *tulit*, sustinuit, *dolores*, sensibiles in passione, et tristitiam, *vel languores*, peccata, abstulit a nobis, vel loco nostri, poenas sustinuit. 1 Petr. 2: *peccata nostra pertulit super lignum*. Ponens etiam contemptum: *et nos reputavimus quasi leprosum*, immundum et peccatorem, et ideo *percussus a Deo*, pro peccatis suis quantum ad poenas, *et humiliatum*, quantum ad ignominias. Job 22: *propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas*. Et 39: *abominantur et cetera*. Nota super illo verbo. *Et brachium domini cui revelatum est?* Quod Christus est brachium primo ad flagellandum Daemones. Psal. 88: *in brachio virtutis tuae dispersisti inimicos tuos*. Secundo ad supportandum debiles. Supra 40: *in brachio suo levabit agnos*. Tertio ad defendendum fideles. Sap. 5: *dextera sua reget eos*. Item super illo, *virgultum*, quod Christus est virga primo ad percutiendum. Num. 24: *oriatur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel*; secundo ad sustentandum. Psalm. 22: *virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt*. Tertio ad dirigendum. Psal. 44: *virga directionis tuae*. Item super illo *radix de terra*, quod Christus est radix primo propter absconsionem. Eccli. 1: *radix sapientiae cui revelata est?* Secundo propter nutrimenti ministrationem. Jerem. 17: *erit tamquam lignum quod ad humorem mittit radices*. Tertio propter totius arboris sustentationem. Rom. 11: *non tu radicem portas. Ipse autem vulneratus*. Hic ponit humiliationis sive passionis fructum: et primo assignat rationem moventem: *ipse autem*, non sicut putavimus, sed *vulneratus* spinis, clavis, lancea, *propter iniquitates nostras*, tollendas. *Attritus*, flagellis et alapis. Vel *vulneratus*, quantum ad id quod dicit *percussus*; *attritus*, quantum ad id quod dicit *humiliatum*. Thren. 4: *spiritus oris nostri Christus dominus*. Secundo ostendit utilitatem consequentem in reconciliatione pacis, *disciplina pacis*; idest, ipse pro nobis disciplinam correptionis sustinuit: per quam pacem habemus accessum ad Deum. Rom. 5: *si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus*, et in restitutione perditae sanitatis, *livore*, quem ex virgis habuit. 1 Petr. 2: *cujus livore sanati estis*. Psalm. 102: *qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas*. Tertio ostendit necessitatem imminens ex parte nostra, quia omnes infirmi: unde omnes medico indigent, et nullus alius sufficiens remedium praebere poterat. Rom. 3: *non enim est distinctio Iudaei et Graeci: omnes enim peccaverunt, et egent paenitentia. Omnes nos quasi oves*, 1 Petri 2: *eratis aliquando sicut oves non habentes pastorem. Oblatus est*. Hic ostendit patientis mansuetudinem; et primo proponit ipsam mansuetudinem, et primo quantum ad voluntariam sui oblationem: *oblatus est*, Deo patri pro nobis hostia, Psal. 53: *voluntarie sacrificabo tibi*. Secundo quantum ad patientem passionem: *et non aperuit os suum*, quasi contradicens et contendens: etiam coram Herode nihil respondit, Luc. 23. Thren. 4: *ex ore altissimi et cetera*. Secundo ponit similitudinem: *sicut ovis ad occisionem*, quia sine

resistentia occisus, *et quasi agnus*, sine contradictione injuriam passus. Jerem. 11: *ego quasi agnus qui portatur ad victimam*. Nota super illo verbo, *novissimum*, quod Christus fuit novissimus, primo propter doloris acerbiteriam. Thren. 1: *o vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus*. Secundo propter mortis turpitudinem. Sapien. 2: *morte turpissima condemnemus eum*. Tertio propter impositi criminis magnitudinem. Proverb. 30: *stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum*. Item super illo *virum dolorum*, quod Christus fuit plenus doloribus primo propter morbi necessitatem. Supra 1: *a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas*. Secundo propter gratiarum effusionem. Joan. 1: *de plenitudine ejus omnes accepimus gratiam*; tertio propter nostram obligationem. 2 Corinth. 5: *in hoc Christus mortuus est, et cetera*. De *angustia*. Posita humilitate passionis, hic incipit ponere exaltationis gloriam, quae est passionis praemium, sicut dicitur Phil. 2: *propter quod Deus exaltavit illum*. Et primo quantum ad evasionem periculorum; secundo quantum ad ultionem hostium, *et dabit impios*; tertio quantum ad justificationem hominum, *si posuerit*, quarto quantum ad victoriam rebellium, *ideo dispertiam*. Circa primum duo. Primo ponit praemium: *de angustia*, passionis, *de judicio*, injusto, quo ab aliis judicatus est, *sublatus est*, in resurrectione. Proverb. 11: *justus de angustia liberatus est*. Secundo ponit meritum, ponens patientis dignitatem, ut ex conditione personae meritum passionis pensetur: *generationem*, aeternam qua de patre sine matre, vel temporalem qua de matre sine patre, *quis?* Quasi nullus naturali ratione, etsi aliquo modo inspiratione divina. Eccl. 43: *quis vidit eum et enarrabit?* Ponens etiam illatam passionem: *quia abscisus est*, per mortem a Judaeis, *de terra viventium*, de hac vita. Jerem. 12: *venite, mittamus lignum in pane ejus, et eradamus eum de terra viventium*. Ponens etiam ex parte Dei patris passionis acceptationem: *propter scelus percussi*, percuti permisi. 1 Petri 3: *Christus semel pro peccatis nostris, et cetera*. Et *dabit impios*. Hic ponit secundum, scilicet vindictam persequentium: et primo ponit praemium: *et dabit impios*. Judaeos in manus Romanorum, *pro sepultura*, quia ipsum in sepulcro custodiri fecerunt. Prov. 21: *pro iusto dabitur*, et cetera. Secundo ponit meritum quantum ad vitae innocentiam: *eo quod iniquitatem non fecit*, quantum ad peccatum operis, *in ore*, quantum ad peccatum oris. 1 Pet. 2: *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*. Et quantum ad mortis obedientiam: *et dominus*, pater voluit. Et ipse obediens fuit patri usque ad mortem. Phil. 2: *factus obediens usque ad mortem*. 1 Cor. 1: *quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. *Si posuerit*. Hic ponit tertium, scilicet quod per ipsum completa est hominum justificatio: et primo ponit praemium contra mortis dolorem, *si posuerit*, propria voluntate: Joan. 10: *ego pono animam meam: videbit semen longaevum*: usque ad finem mundi filios sibi regenerari ex virtute mortis ejus. Joan. 12: *nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Et voluntas dirigetur*, implebitur, *in manu*, in opere ejus. 1 Thessal. 4: *haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra*. Et contra doctrinae laborem: *pro eo quod laboravit*, praedicando et discurrendo, *videbit*, gentes ad se conversas, *et saturabitur*, quasi habens quod intendit. Joan. 4: *cibum habeo manducare quem vos nescitis*. Secundo ponit meritum quantum ad exercitium praedicationis, *in scientia*, idest doctrina. Roman. 5: *justificati gratis ex fide*. Joan. 6: *domine, ad quem ibimus? Verba vitae aeternae habes*. Et quantum ad tormentum mortis, *iniquitates*, idest poenas pro iniquitatibus. Supra 46: *ego feci, ego feram. Ideo dispertiam*. Hic ponit quartum, scilicet victoriam de hostibus: et primo ponit hostium subjectionem: *ideo dispertiam*, quasi partem suam ei dabo, *plurimos*, qui credent in ipsum, *et spolia fortium*, idest captivos a Daemonibus, *dividet*, discipulis suis, diversos diversis gentibus praeponens. Oseae 13: *ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis*. Ps. 67: *rex virtutum, dilecti dilecti, et speciei domus dividere spolia*. Secundo ponit subjectionis rationem quantum ad mortem: *pro eo quod tradidit*: et quantum ad genus mortis, *et cum sceleratis*. Luc. 23: *et crucifixi sunt cum eo duo nequam*. Psalm. 87: *aestimatus sum cum descendentibus in lacum*. Tertio subjectorum salvationem. Non enim quasi tyrannus sibi subdidit ad vexandum, sed ad salvandum. *Et ipse peccatum multorum*, efficienter, quamvis omnium sufficienter, *tulit*, abstulit, *et pro transgressoribus oravit*. Luc. 23: *pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*.

Caput 54

[85014] Super Is., cap. 54 *Lauda sterilis*. Hic contra rerum dejectionem promittit exaltationis remedium: et primo promittit multitudinem contra paucitatem; secundo honoris restitutionem contra confusionem, *noli timere*; tertio prosperitatem contra pristinam adversitatem, *paupercula*. Circa primum tria. Primo praedicat filiorum multitudinem, indicens gratiarum actionis laudem: *o sterilis*, Jerusalem, *quae non parit*, quia derelicta, deserta,

lauda, Deum, pro concessis beneficiis. Laudantium jucunditatem: *decanta laudem*: est enim canticum, mentis exultatio in vocem prorupta; et jucunditatis magnitudinem: *hinni*, in modum equi prae magnitudine vocem ad exprimendum formare non potens. Jer. 31: *exulta in laetitia, Jacob*. Ps. 146: *Deo nostro sit jucunda decoraque laudatio*. Et promittens filiorum multitudinem, *quoniam multi*; quasi, magis multiplicabuntur filii tui, quamvis sis deserta, quam illarum civitatum quae viros habent ad generandum. 1 Reg. 2: *donec sterilis peperit plurimos, et quae multos habebat filios infirmata est*. Secundo exhortatur ad loci ampliationem sub metaphora tentorii: *dilata locum*, quantum ad solum quo extenditur; *pelles*, quibus tegitur; *funiculos*, quibus paxilli ligantur; *clavos*, quibus tabulae conjunguntur, vel ipsos paxillos. Et haec leguntur fuisse in tabernaculo foederis: Exod. 26, et 36. Hac pro multitudine hominum oportet majorem habitationem quaerere, quam sit terra promissionis. Supra 49: *adhuc dicunt filii sterilitatis*, et cetera. Tertio praedicat exhortationis impletionem: *ad dexteram enim*, quasi, undique te dilatabis: quod impletum fuit tempore Machabaeorum, quando appositae fuerunt quaedam civitates de regione Samariae et de aliis regno Judaeorum. Gen. 24: *possideat semen tuum portas inimicorum tuorum. Noli timere*. Hic promittit pristini honoris restitutionem, contra confusionem quam prius sustinuerant. Secundo promissionis firmitatem: *sicut in diebus Noe*. Circa primum duo facit. Primo promittit pristinae confusionis oblivionem: *non confunderis*, interius, *non erubesces*, exterius. *Pudebit*, ex consideratione tuae turpitudinis; *oblivisceris*, prae abundantia gloriae; *adolescens* quando peccasti in deserto, *viduitatis*, quando fuisti a Deo separata in captivitate Babylonis. Supra 45: *non confundemini, neque erubescetis*. Sopho. 3: *in die illa non confunderis super cunctis adinventionibus tuis*. Secundo promittit pristini honoris restitutionem: et primo ponit restitutionem quantum ad dominium, *quia dominabitur*; supra 26: *domine possederunt nos*; et quantum ad conjugium, *mulierem derelictam*. Jerem. 3: *si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum; numquid revertetur ad eum ultra?* Secundo promittit honoris ampliationem quantum ad honorum multitudinem: *dixit dominus, in modico*, pauca passa es respectu eorum quae tibi miserando tribuam. 2 Corinth. 4: *id enim quod in praesenti est, momentaneum est*. Et quantum ad durationem, *in momento*; quasi dicat: brevi tempore iram meam sensisti respectu ejus in quo tui miserebor. Supra 26: *abscondere modicum*. Haec autem omnia quae dicta sunt, mystice exponuntur de vocatione gentium: quia gentilitas prius sterilis, postmodum multos filios congregavit, secundum Glossam. *Sicut in diebus*. Hic ostendit promissionis firmitatem. Et primo ex prioris promissionis similitudine: *iuravi*, firmiter statui, si tamen in praeceptis meis permanseris. Gen. 9: *statuam pactum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos*. Eccli. 44: *testamenta saeculi*. Secundo ex creaturarum stabilium operatione: *montes enim*, quasi dicat: facilius est montes et colles immutari, quam verba mea cassari. Vel per montes et colles, mundi potentes. Ps. 45: *non timebimus dum turbabitur terra*. Nota super illo verbo, *lauda sterilis*, quod est sterilitas primo perversae actionis. Job 15: *congregatio hypocritae sterilis*. Secundo sacrae contemplationis. Genes. 29: Rachel erat sterilis. Tertio temporalis tribulationis. Supra 49: *adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis*. Item nota super illo *dilata tentorium*, quod dilatandum est cor primo propter hospitis magnitudinem. Jerem. 23: *numquid non caelum et terram ego impleo, dicit dominus*. Secundo propter munerum multitudinem. Infra 60: *videbis, et afflues, et dilatabitur cor tuum*. Tertio propter viae expletionem. Psalm. 118: *viam mandatorum tuorum cucurri*. Item super illo *in miserationibus magnis*, quod misericordiae futurae magnae sunt, primo quia intrinsecae. Rom. 8: *existimo quod non sunt condignae passionis hujus temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*. Secundo quia aeternae. 2 Cor. 4: *quae enim videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna*. Tertio quia perfectae. Luc. 1: *ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*. Quarto quia in plures extensae. Luc. 14: *homo quidam fecit caenam magnam, et vocavit multos*. Quinto quia integrae. Apoc. 21: *absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum. Paupercula*. Hic promittit prosperitatem contra adversitatem: et primo commemorat adversitatem pristinam: *paupercula*, Jerusalem spoliata bonis, *tempestate*, adversitate. Supra 18: *ad gentem convulsam et dilaceratam mittam te*. Secundo promittit prosperitatem futuram, et quantum ad affluentiam bonorum, proponens metaphoram: *ecce ego sternam*, quasi in pavimento, *per lapides*, pretiosos, significans homines virtutibus eminentes, *per ordinem*, unumquemque in ordine suo: Tob. 13: *portae Ierusalem*; et explanans ipsam quantum ad scientiae divinae doctrinam, *universos*, Jer. 31. *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam*. Quantum ad pacis abundantiam, *multitudinem*. Psalm. 118: *pax multa diligentibus legem tuam*. Et quantum ad operum justitiam, *et in justitia*. Supra 1: *Sion in iudicio redimetur; et reducent eam in justitiam*. Secundo quantum ad carentiam malorum, promittens primo periculorum evasionem, *recede*, idest recedes, quia calumniam non patieris. Ps. 71. *Humiliabit calumniatores*. Secundo extraneorum adhaesionem. *Ecce accola,*

quia multi adhaeserunt de gentibus exeuntibus de captivitate. Infra 56: *non dicat filius advenae, qui adhaeret domino, dicens: separatione dividet me dominus a populo suo*. Tertio promittens hostium destructionem, *ecce ego*. Et primo ostendit promittentis potestatem, proponens similitudinem, *fabrum*, persecutorem qui sufflat in igne tribulationis *vasa contrarios secundum voluntatem suam*: Job 41: *halitus ejus prunas*; et exponens ipsam, *ego creavi*. 1 Reg. 2: *dominus mortificat et vivificat*. Secundo ponit promissionem, *omne vas*, idest omne fictum dissipabit, quantum ad impugnantes factis, *et omnem linguam*, quantum ad impugnantes verbis. Supra 41: *et erunt quasi non sint*.

Caput 55

[85015] Super Is., cap. 55 *Haec est hereditas*. Hic adhibet tertium remedium, promittens rerum abundantiam contra pristinam penuriam. Et dividitur in duas partes: in prima ponit promissionem; in secunda ostendit promissionis firmitatem, *et quomodo descendit*. Circa primum tria facit. Primo ostendit eorum quibus promittitur, conditionem: *haec est hereditas*; idest, haec quae sequuntur, debentur servis domini, qui ei filii sunt, quasi hereditario jure, *et justitia*, quasi justa merces. Ps. 15: *hereditas mea*. Secundo proponit promissionem, promittens futuram copiam in necessariis: *omnes sitientes*, idest vos ex Judaeis, qui prius prae inopia sitientes eratis, *emite*, sine pretio, *comedite*, panem, et alia necessaria. Joan. 7: *si quis sitit, veniat ad me, et bibat (...) et de ventre ejus fluent aquae vivae*. Et in deliciis: *venite, emite*, quasi, ac si emeritis accipite, vel *absque argento*, idest minus quam justo pretio, Can. 5: *bibi vinum meum cum lacte meo*. Et commemorans pristinam inopiam. *Quare appenditis?* Quasi dicat: quare hactenus argentum dabatis, et panem inde emere non poteratis? Aggaei 1: *seminastis multum, et intulistis parum*. Haec autem mystice exponuntur de aqua divinae sapientiae, quae gratis sitientibus datur, secundum Glossam. Tertio indicit praeparationem ad consequendum dictum promissionem: *audite audientes*: et primo excitat attentionem: secundo ponit exhortationem, *quaerite dominum*. Excitat autem attentionem triplici promissione. Primo promittens attendentibus bonorum copiosam fruitionem: *comedite*, idest reficiam vos diversis bonis, si me audiatis, *in crassitudine*, quantum ad copiam. Supra 1: *si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis*. Ier. 31: animam sacerdotum. Secundo promittens mortis evasionem, *inclinate*. Psal. 118: *vivet anima mea*, iterum Ps. 118: *in aeternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me*. Tertio promittens potestatem. Et primo ponit similitudinem: *et feriam*: id est sicut David veras promissiones feci, ut in sempiternum semen suum permaneret: sic et vobiscum faciam. Secundo explicat ipsam, ostendens quid David fecerit: *ecce testem*, Psalm. 17: *populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi*. Et quid eis factururus sit, *ecce gentes vocabis*, ad praeceptum tuum implendum, non tuis viribus, *sed propter dominum*. Supra 49: *adorabunt propter dominum Deum tuum qui elegit te*. *Quaerite dominum*. Hic indicit eis praeparationem ad consequendam dictam promissionem: et primo dat quaerendi divinum consilium: *quaerite dominum dum inveniri potest*, antequam adversitas vel mors veniat. Ps. 104: *quaerite dominum*, etc., Prov. 1: *mane consurgent*, et cetera. Secundo docet quaerendi modum: *derelinquat impius*, peccans in Deum, *iniquus*, peccans in proximum. Supra 1: *auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis*. Tertio ponit reversionis fructum, scilicet misericordiam: *et revertatur, quoniam multus*, idest multiplicis misericordiae, *ad ignoscendum*. Joel. 2: *convertimini ad dominum Deum vestrum*. Quarto excludit misericordiae impedimentum: *non enim cogitationes*, quasi: vos impii, ego pius; vos ultionem cogitatis, ego misericordiam. Ezech. 18: *numquid viae meae non sunt aequae, domus Israel, et non magis viae vestrae pravae sunt? Et quomodo*. Hic ostendit promissionis firmitatem: et primo ostendit divini verbi efficaciam, *ad me vacuum*, idest sine fructu. Sap. 1: sermo obscurus, Oseae 6: *veniet quasi imber temporaneus et serotinus*. Secundo ponit continentiam quantum ad laetam remissionem de Babylone, *quia in laetitia*. Ps. 104: *eduxit populum suum in exultatione, et electos suos in laetitia*. Quantum ad aliorum congratulationem, *montes et colles*, potentes et populares, laudantes in vobis dominum. Vel est hyperbole. *Terra vestra*, vestrae reversioni congratulans. Quantum ad bonorum multiplicatam restitutionem: *pro saliunca*, idest, priora pauca erant respectu futurorum. Aggaei 2: *erit gloria domus hujus novissimae, plus quam primae*. Supra 41: *dabo in solitudine*. Saliunca, a saliendo dicta, quae cardus leporinus dicitur. Tertio ponit consequentem Dei gloriam, *et erit dominus nominatus*, undique et semper gloriosus pro liberatione vestra, *in signum aeternum*, ad quem confugient sicut ad signum salutis. Supra 49: *ecce ego levabo ad gentes signum meum*. Nota super illo verbo, *omnes sitientes venite ad aquas*, quod divina doctrina primo dicitur aqua; et hoc primo quia infirmos sanat. Eccl.

15: *aqua sapientiae salutaris potavit eum*. Secundo quia inquinatos mundificat. Ezech. 36: *effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*. Tertio quia sitientes satiat. Joan. 4: *si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum*. Secundo dicitur vinum; et hoc quia primo pungit arguendo. Supra 1: *vinum tuum mixtum est aqua*. Secundo quia incendit exhortando. Psal. 104: *eloquium domini inflammavit eum*. Tertio quia inebriat consolando. Infra ult.: *inebriamini ab uberibus consolationis vestrae*. Tertio dicitur lac; et hoc primo propter pulchritudinem. Gen. 49: *Nephtalim cervus emissus dans eloquia pulchritudinis*. Secundo propter dulcedinem. Can. 2: *sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis*. Tertio propter sumendi facilitatem. 1 Petri 2: *quasi modo geniti infantes lac concupiscite*.

Caput 56

[85016] Super Is., cap. 56 *Haec dicit dominus*. Hic postquam promiserat liberationem a malis, incipit promittere salutem in collatione bonorum. Et dividitur in partes tres. In prima ponitur salutis praeparatio; in secunda salutis promissio, cap. 60: *surge illuminare*; in tertia salutis collatae multa discretio, cap. 63: *quis est iste*. Prima in duas. In prima ponitur praeparatio ex parte salutem suscipientis; in secunda ex parte ipsius salvantis, c. 59: *ecce non est abbreviata*. Prima in duas. In prima dat praeparationis salubre consilium; in secunda excludit inane remedium, (c. 58): *clama, ne cesses*. Prima in duas. In prima ponit consilii recipientium diversitatem, quantum ad constitutionem praemiorum; in secunda quantum ad evasionem periculorum, cap. 57: *justus perit*. Prima in tres. In prima ponit consilium; in secunda in recipientibus consilii fructum, *beatus vir qui facit*; in tertia in contemnentibus salutis defectum, *omnes bestiae*. Circa primum duo. Primo consulit debitam praeparationem: *custodite iudicium*, vos praelati, quorum est iudicare; *facite justitiam*, vos subditi, idest omnem virtutem, secundum quod ad alterum conformatur praeceptis legis. Michaeae 6: *indicabo tibi, o homo, quid sit bonum*. Secundo promittit salutis propinquitatem: *quia juxta*, idest prope, *salus mea*, quia a me salvabimini post captivitatem, *et justitia mea*, quantum ad hostes, de quibus vos vindicabo. Supra 46: *prope feci justitiam meam*. *Beatus vir*. Hic ponit fructum consilii in his qui suscipiunt: et primo ponit utilitatem, ponens impletionis fructum: *beatus vir qui facit*, opere explens, *apprehendet*, strenue aggrediens. Psalm. 111: *beatus vir qui timet dominum*; et implendi modum, quantum ad caeremonialia, *custodiens sabbatum*: sabbati namque observatio erat moralis quantum ad hoc quod quies in Deo ponetur, et quod aliquando divinis rebus vacetur ab aliis abstinendo; sed caeremonialis quantum ad temporis determinationem. Fuit autem determinatus eis dies septimus, propter opus creationis, quo adhuc nullum dignius praecesserat. Nobis dies primus, sive octavus, propter mysterium resurrectionis, quo natura condita in melius reparatur. Exod. 20: *memento ut diem sabbati sanctifices*. Ier. 17: *custodite animas vestras*. Et quantum ad moralia, *custodiens manus*. Ps. 25: *lavabo inter innocentes manus meas*. Secundo ponit utilitatis universalitatem, *et non dicat*: et primo excludit quorundam, qui videbantur indigni, desperationem, vel propter defectum generis, quia non erant de genere Israel. *Qui adhaeret*, servans praecepta ejus. *Separatione*, non faciens me participem salutis eis promissae. Roman. 10: *non enim est distinctio Judaei et Graeci: nam idem dominus omnium*. Vel propter defectum generativae virtutis: *et non dicat eunuchus: lignum aridum*, impotens ad generandum, sicut lignum aridum ad germinandum. Prov. 11: *justi quasi virens folium*. Secundo ponit promissionem: *quia haec dicit dominus*. Et primo ipsis specialiter quantum ad eunuchos: *custodierint*, quantum ad cultum religionis, *elegerint*, quantum ad obedientiam legis, *tenuerint*, quantum ad observantiam promissionis abstinendi a malis: *in muris*, idest habitationem in muros civitatis meae, *nomen melius*, quod servi mei et sancti vocabuntur, *et filiis*, idest quasi multos filios generassent. Sap. 3: *spado qui non operatus est*. Et quantum ad extraneos: *et filiis*, idest dabo privilegia in quibus Judaei gloriantur, *ut colant*, quantum ad specialem cultum, *et diligant*, quasi filii, *ut sint in servos*, et glorientur in ipsius dominio. Supra 19: colent dominum. Et haec quidem fuerunt impleta in reversione populi de captivitate; sed plenius in conversione gentium ad fidem Christi, sicut exponit Glossa. Secundo quantum ad omnes generaliter: *omnem custodientem*. Et circa hoc duo facit. Primo ponit promissionem, qua promittit sacri loci restitutionem, *in montem sanctum*. Scilicet sicut supra 1: *venite, ascendamus ad montem domini*. Et quantum ad sacrificiorum acceptionem, *holocausta*. Malach. 3: *placebit Deo sacrificium Judae et Jerusalem*. Secundo ponit expletionis ordinem: et primo quantum ad templi venerationem: *quia domus mea*. 2 Mach. 3: *templum per universum*, Joan. 2 et Matth. 21: *domus mea domus orationis vocabitur*. Secundo quantum ad populi congregationem: *ait dominus*, ad eum; *Israel congregat*, gentes ei adhaerentes. Psal. 146: *aedificans Jerusalem dominus dispersiones Israelis*

congregabit. Nota super illo verbo, *et dabo nomen melius*, quod sancti habent nomen primo ex praedestinatione. Supra 49: *dominus ab utero vocavit me*; secundo ex divina adeptione. 1 Joan. 3: *videte qualem dilectionem vel caritatem dedit nobis Deus pater, ut filii Dei nominemur et simus.* Tertio ex gratiae infusione. Apoc. 2: *nomen habes et tenes nomen meum.* Quarto ex mentis renovatione. Eodem: Apoc. 2: *dabo calculum.* Item nota, quod nomen Dei est diligendum, primo quia magnum ad timendum. Malach. 1: *magnum est nomen meum in gentibus, dicit dominus.* Secundo quia sanctum ad venerandum. Lucae 1: *fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus.* Tertio quia dulce ad meditandum. Supra 26: *nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animae.* Quarto quia copiosum ad miserendum. Cant. 1: *oleum effusum nomen tuum.* Quinto quia efficax ad impetrandum. Joan. 15: *quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis.* Sexto quia virtuosum ad salvandum. Act. 4: *non est aliud nomen sub caelo, in quo oporteat nos salvos fieri.* Septimo quia occultum ad sciendum. Prov. 30: *quod nomen ejus. Omnes bestiae agri.* Hic comminatur contemnentibus salutis defectum: et primo designat occisionis poenam: *omnes bestiae ad devorandum*, eorum cadavera; Ez. 39: *dic omni volucris universis.* Secundo ponit culpam: et primo praelatorum quantum ad defectum in regimine et praevisione periculorum. *Speculatores*: positi sunt enim praelati ad cavendum populo a periculis, sicut speculator ab hostibus: *nescierunt*, pericula praevidere. Matth. 15: *sinite illos: caeci sunt duces caecorum.* In correptione vitiorum, *universi canes.* *Latrare*, contra vitia. Psal. 37: *ego autem tamquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum.* In admonitione agendorum, *videntes vana*, promittentes eis prospera, cum imminerent adversa; et ita in peccatis nutrientes. Ezech. 22: *prophetae ejus liniebant eos.* In spoliatione rerum, *et canes impudentissimi*; quasi, sine aliquo pudoris freno subditos bonis suis spoliantes et nunquam satiantur. Psalm. 58: *famem patientur ut canes.* Et quantum ad defectum in scientiae perfectione: *ipsi pastores; intelligentiam*, legis et prophetarum. Proverb. 1: *intelligens gubernacula possidebit.* Psal. 81: *nescierunt neque intellexerunt; in tenebris ambulant.* Secundo culpam subditorum, vel communiter omnium: et primo quantum ad propriam voluntatem, quod pertinet ad superbiam: *omnes in viam suam*, Jerem. 16: *unusquisque ambulat.* Secundo quantum ad eorum cupiditatem, quod pertinet ad avaritiam: *unusquisque*, Jer. 6: *a minimo usque ad majorem omnes avaritiae student.* Tertio quantum ad voluptatem, quod pertinet ad carnis concupiscentiam: *venite. Et erit*; idest, si hodie laetamur in talibus, *cras multo amplius.* Supra 22: *et ecce gaudium et laetitia, occidere vitulos et jugulare arietes, comedere carnes et bibere vinum.*

Caput 57

[85017] Super Is., cap. 57 *Iustus perit.* Hic ostendit diversitatem obedientium divinis consiliis ab illis qui non obediunt, quantum ad evasionem periculorum: et primo assignat diversitatem; secundo ponit utriusque partis confirmationem, *qui autem habet fiduciam.* Circa primum duo. Primo promittit justis a periculis quietem; secundo aufert impiis evasionis spem, *vos autem accedite.* Circa primum duo facit. Primo ponit justorum tribulationem, quia sine aliqua reputatione occiduntur: *colliguntur*, a praesenti vita, et a terra sua captivi, ac si non essent justis, *a facie malitiae*, idest a praesentia malorum. Habac. 1: *quare respicitis contemptores, vel a facie malitiae*, idest ne in malitiam mutarentur. Sapient. 4: *raptus est, ne malitia mutaret cor ejus.* Secundo promittit eis quietem: *veniet pax in cubili*; idest, in domo sua securus erit, vel in quiete cordis sui. Job 5: *scies quoniam pacem habeat habitaculum tuum. Vos autem accedite.* Hic aufert injustis evasionis spem: et primo arguit ipsorum culpam; secundo aufert evasionis fiduciam, *ego autem annuntiabo.* Circa primum duo. Primo arguit peccati perversitatem; secundo in peccato obstinationem, *in multitudine.* Circa primum duo. Primo arguit in eis blasphemiam, ponens peccati consuetudinem, in quantum in hoc patres suos imitantur, *filiis auguratricis*, quae contra meum praeceptum auguriis intendebat, *adulterae*, in quantum me derelicto idolis adhaerebat, Oseae 2: *judicate matrem vestram, judicate.* Ponens etiam peccati speciem: *super quem lusistis?* Quasi dicat, super Deum, blasphemantes ipsum. Supra 37: *cui exprobrasti.* Secundo arguit in eis idolatriam: et primo ponit consuetudinem: *numquid non*, supra 1: *vae genti peccatrici, populo nequam, filiis sceleratis.* Secundo ponit peccati speciem, *qui consolamini.* Aggravat autem in eis peccatum idolatriae ex tribus. Primo ex locorum diversitate; secundo ex divini foederis violatione, *quia juxta me*; tertio ex peccandi aviditate, *dilexisti stratum.* Diversitas autem locorum in quibus sacrificabant ostenditur tripliciter. Primo quantum ad loca amoena; secundo quantum ad loca sublimia, *super montem*; tertio quantum ad loca familiaria, *et post ostium.* Circa primum quatuor. Primo describit locorum amoenitatem, vel ex umbris arborum, *quia consolamini*: Jer. 2: *sub omni ligno*

frondoso tu prosternebaris meretrix: vel ex ubertate aquarum: immolantes parvulos, idest filios tuos. Ezech. 16: tulisti filios tuos et filias tuas quas generasti mihi, et immolasti eis ad devorandum, Ps. 105: effuderunt sanguinem. Secundo peccati dilectionem: in partibus torrentis pars, quasi: hoc sortem tuam reputasti. Sap. 2: ubique relinquamus signa laetitiae nostrae: quoniam haec est pars nostra. Tertio sacrificii oblationem: et ipsi effudisti libamen, quantum ad humida; sacrificium, quantum ad sicca. Supra 1: confundimini ab idolis vestris. Quarto justam Dei indignationem: numquid, Jerem. 5: numquid non super his visitabo? Dicit dominus. Super montem. Hic ponit loca sublimia, in quibus immolabant. Cubile: loquitur ad similitudinem meretricis, quae se amatoribus prostituit. 4 Reg. 17: fecerunt sibi statuas. Et post ostium. Hic designat loca familiaria, quia juxta introitum domorum idola ponebant, ut in magna memoria haberent. Ezech. 8: adduxit me in visione. Quia juxta me. Hic aggravat peccatum ex divini foederis violatione, quo Deo quasi sponsa conjuncta erat; et loquitur sub similitudine adulterae, quae ampliat lectum, ut iuxta virum, adulterum suscipiat, et cum eo facit pactum de contrahendo, dimisso viro; in quo significatur quod in templo idola coluit. Ezech. 16: facta es quasi mulier adultera, quae super virum suum inducit alienos. Dilexisti. Hic aggravat peccatum ex peccandi sollicitudine: et primo quantum ad pronitatem peccandi, manu aperta, idest sine aliquo impedimento. Jer. 3: frons meretricis facta est ei, noluit erubescere. Ez. 16: nec sic es satiata. Secundo quantum ad studium placendi, quia ornabat se: et ornasti te, idest thymiana meum proponens in eorum cultum. Prov. 7: aspersisti cubile tuum thymiana. Tertio quantum ad sollicitudinem invitandi: misisti legatos, quia etiam a longinquis terris diversa idola congregabat; et sic usque ad Inferos, idest usque ad profundum peccatorum. Ezech. 23: insanivit super eos. In multitudine. Hic ostendit in peccatis obstinationem. Primo, quia non revocabantur peccati labore, in multitudine, idest in multiplici cultu idolorum. Sap. 5: lassati sumus in via iniquitatis et perditionis. Secundo quia non revocabantur temporali prosperitate. Vitam manus, idest, ad manum habebas unde posses vivere; et ideo non rogasti me, sed sollicita, pro divitiis tuis, idola timuisti, mei oblita. Job 21: ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad Inferna descendunt. Tertio quia non es revocata divina expectatione: et mei non es. Tacens, dissimulans, expectans te ad misericordiam. Sap. 11: dissimulans peccata propter poenitentiam. Supra 42: tacui, semper silui. Ego autem annuntiabo justitiam tuam, quam facis, vel quam suscipere debes: opera, idola. Congregati, ex diversis gentibus. Deut. 32: surgent, et opitulentur vobis, et in necessitate vos protegant. Qui autem. Hic confirmat diversitatem: et primo quantum ad justos; secundo quantum ad injustos: impii autem. Evasionem autem bonorum a periculis confirmat ex tribus. Primo ex divina mansuetudine, promittens evasionem quantum ad patriae restitutionem. Qui confidunt in idolis, opera eorum non proderunt eis. Qui autem terram promissionis. Ps. 36: mansueti autem hereditabunt terram. Et quantum ad viae expeditionem: et dicam, scilicet principibus Medorum: viam facite, liberando, praebete iter, dando licentiam repatriandi, declinate, ut nos non impediatis, auferte, ut nec alii. Jerem. 50: tollite de via lapides, Ps. 21: tu autem in sancto habitas laus Israel. Et quantum ad divinam pietatem: et cum contrito. Psalm. 50: cor contritum et humiliatum Deus non despiciet. Secundo assignat rationem, ex culpae purgatione promittens remissionem: non enim in sempiternum, Psalm. 102: non in perpetuum irascetur, neque in aeternum comminabitur. Et subjungit rationem, ponens expletam in puniendo justitiam, propter iniquitatem. Abscondi, ut non adjuvarem. Abiit vagus, quasi ovis sine pastore. Job 22: propter peccata tua plurima, et infinitas iniquitates tuas. Promittens in salvando misericordiam: vias ejus vidi, oculo misericordiae, ipsi, quantum ad principes, lugentibus, quantum ad populum; vel ipsi, quantum ad Judaeos, aut quantum ad advenas adiunctos; vel quantum ad terram et habitatores. Psalm. 102: qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Tertio confirmat ex prophetarum praenuntiatione: creavi, quasi ex nihilo eos restituens, labiorum, prophetarum qui haec praedixerunt, qui longe, in captivitate dispersi sunt. Ephe. 2: et veniens evangelizavit pacem his qui prope, et his qui longe. Impii autem. Hic confirmat quod dixerat de malis per quamdam similitudinem: et primo ponit ipsam. Fervens, idest semper fluctuans, redundant, ad littus ubi lutum faciunt, et conculcantur. Iob 41: fervere faciet. Et concludit propositum: non est pax, ut scilicet salventur. Supra 48 idem. Nota super illo verbo, justus perit, et non est qui recogitet, quod in passione Christi homo debet recogitare primo dilectionem, ad reamandum. Can. 8: pone me ut signaculum super cor tuum. Secundo amaritudinem, ad compatiendum. Thren. 3: recordare paupertatis et transgressionis meae, et absynthii et fellis. Tertio fortitudinem, ad fortiter patiendum. Heb. 12: recogitate eum qui talem pro vobis sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem ut non fatigemini animis vestris deficientes. Quarto utilitatem, ad gratias agendum. Can. 7: ascendam in palmam, et accipiam fructus ejus.

Caput 58

[85018] Super Is., cap. 58 *Clama, ne cesses*. Hic excludit inutile remedium, quo se praeparare ad salutem volebant: et primo indicit denuntiationis officium, ponens denuntiandi modum, ut alte, sine timore deprimente: *clama*. Supra 40: *exalta in fortitudine tua vocem, qui evangelizas Sion*. Ut continue, *ne cesses*. Infra 62: *super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; tota die et nocte non tacebunt*. Ut clare et aperte, *quasi tuba*. Osee 8: *in gutture tuo sit tuba*. Et denuntiationis verbum, *annuntia scelera*, quantum ad majora; *peccata*, quantum ad communia. Supra 16: *his qui laetantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas*. Secundo propheta excludit in persona domini inutile remedium: *me etenim*. Et circa hoc duo facit. Primo excludit remedium in quo confidebant; secundo hortatur ad ea in quibus deficiebant, *nonne hoc est*. Circa primum duo. Primo ostendit confidentiae eorum praesumptionem quantum ad tria in quibus confidebant: scilicet in sacrae scientiae inquisitione: *me etenim quaerunt*, in Scripturis, *vias*, praecepta et voluntates meas, *quasi gens*, idest ac si essent parati ad faciendum. Ez. 33: *dicunt unus ad alterum*. Iterum in oratione: *rogant me iudicia*, idest ut iudicem pro eis contra adversarios, *appropinquare*, ore. Supra 29: *appropinquat populus iste ore suo*. Iterum confidebant in jejuniorum observatione: *quare jejunavimus, et non aspexisti*, quasi gratum; *humiliavimus*, quantum ad circumstantia jejunium, in exteriori humiliatione, *nescisti*, scientia approbationis, Malach. 3: *vanus est qui servit Deo: et quod emolumentum, quia servavimus praecepta ejus?* Secundo ostendit bonorum dictorum reprobationem: et primo reprobationis causam, quae est culpa voluptatis: *ecce in die; voluntas* in his quae carni placent. Eccl. 18: *post concupiscentias tuas non eas*. Item culpa crudelitatis: *et omnes debitores*, ad litteram, ut diu possent insistere causis agendis, vel ad ejus consecutivum. Iac. 4: *litigatis et belligeratis*. Item culpa vanitatis: *nolite jejunare ut audiat*, propter laudem hominum. Matth. 6: *tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora patrem tuum*. Vel *ut audiat*; idest si vultis quod oratio vestra a Deo exaudiat. Ps. 101: *domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te perveniat*. Secundo ostendit bonorum insufficientiam: *numquid tale*, quia Deus non eligit per se poenam vestram, neque ad afflictionem carnis: quod tangit in hoc quod dicit: *per diem*, totam, *affligere*. Neque quantum ad abjectionem exterioris humilitatis; quod tangit in hoc quod dicit, *quasi circumlucum*; scilicet, caput ad pedes inclinare, vel circumducere sicut monachi faciunt, non in quantum ordinatur ad virtutem mentis. Matth. 6: *cum jejunatis nolite fieri sicut hypocritae tristes*. Joel. 2: *scindite corda vestra, et non vestimenta vestra*. *Nonne hoc est*. Hic adhibet utile consilium: et primo quantum ad studium pietatis in proximum; secundo quantum ad cultum religionis in Deum, *si averteris*. Circa primum duo facit. Primo ponit pietatis consilium, ut cedant calumniae: *colligationes*, falsas causas, quibus astute pauperes obligabant sicut usurarii, *fasciculos*, idem, *deprimentes*, quantum ad poenas ad quas obligabant. *Qui confracti*, longa servitute, *onus*, servitutis. Matth. 23: *alligant onera gravia et importabilia; digito autem suo nolunt ea movere*. Et ut intendant misericordiae, exhortans ad misericordiam quantum ad famelicos, *frange*; idest si modicum habeas; quantum ad vagos, *et egenos*; quantum ad nudos, *cum videris*, Job 31: *si negavi quod volebant*. Et ponit exhortationis causam, *et carnem*, quia scilicet est ejusdem speciei tecum. Job 5: *visitans speciem tuam*. Secundo ostendit consilii fructum, *et erumpet*. Et primo quantum ad efficaciam meritorum. Tum quantum ad opera virtutum: *quasi mane lumen tuum*; scilicet, merita tua clare patebunt in praemiis, quae modo a domino non aspecta conquereris. *Colliget*, de captivitate, vel in misericordiae protectione. Psal. 36: *educet quasi lumen justitiam tuam*. Tum quantum ad suffragia orationis, *tunc invocabis*. Supra 30: *ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi*. Secundo quantum ad consecutionem bonorum: et primo resumit meritum: *si abstuleris catenam*, qua pauperes opprimis, *digitum extendere*, detrahendo et comminando: *cum effuderis*, per compassionem, *repleveris*, per necessariorum subventionem. Secundo promittit praemium: *orietur*. Et primo quantum ad bonorum multiplicationem, ponens liberationem a malis: *orietur in tenebris*, adversitas in lucem prosperitatis, ignorantia in lucem scientiae, vel peccatum in lucem scientiae mutabuntur, quantum ad spiritualia. *Et requiem*, quantum ad mala temporalia, 2 Cor. 4: *Deus qui dixit de tenebris*. Multiplicationem bonorum interiorum spiritualium: *implebit splendoribus*, scilicet virtutibus vel consolationibus, *et ossa tua*, quantum ad corporalia. Eccl. 30: *splendidum cor et bonum; et bonorum exteriorum: et eris quasi hortus*, propter prosperitatem, vel omnium bonorum indeficientiam. Num. 24: *quam pulchra tabernacula tua, Jacob*. Secundo quantum ad patriae reaedificationem: *et aedificabuntur*, post reditum de captivitate, *saeculorum*, civitates, scilicet desertae in pristinis saeculis, *suscitabis*, supraaedificando antiquis fundamentis. Supra 44: *qui dico Jerusalem, habitaberis; et civitatibus Juda, aedificabimini*. Tertio quantum ad

famae restitutionem: *et vocaberis aedificator sepium*, idest impedimentorum peccati, *iniquitatum*, vel *in quietem*, scilicet *semitas*, peccati, in quietem convertens. Oseae 2: *sepium vias tuas spinis. Si averteris*. Hic ponit consilium, quantum ad cultum religionis in observatione sabbati: et primo ponit consilium, *pedem*, ne opera prohibita facias. *Vocaberis sabbatum*, idest celebrans hujusmodi sabbatum, quantum ad exercitium bonorum operum. Exod. 20: *memento ut diem sabbati sanctifices*. Alia littera: *vocaveris*; et est sensus idem. Secundo ponit fructum: *tunc delectaberis*, quantum ad bona spiritualia; *sustollam*, reducendo in terram tuam, quae montuosa est; *cibabo*, quantum ad fruitionem bonorum terrae. Job 22: *tunc super omnipotentem deliciis afflues*. Nota super illo verbo, *quasi tuba exalta*, quod praedicatio est tuba, primo quia excitat ad vitae statum. 1 Corinth. 15: *canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti*. Secundo quia hortatur ad bellum. 1 Corinth. 14: *si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Tertio quia nuntiat viri incessum. Supra 27: *clangetur in tubis*. Quarto quia vocat ad consilium. Oseae 8: *in gutture tuo sit tuba*. Quinto quia invitat ad festum. Psal. 80: *buccinate in Neomenia tuba*. Item nota super illo, *si abstuleris de medio tui catenam*, quod est catena. Primo pietatis. Eph. ult.: *pro quo legatione fungor in catena ista*. Secundo iniquitatis. Sap. 17: *una enim tenebrarum catena omnes erant colligati*. Tertio paupertatis. Job 36: *si fuerint vincti*; quarto servitutis. Jer. 28: *catenas ligneas*; quinto carceris. Eccl. 4: *de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum*.

Caput 59

[85019] Super Is., cap. 59 *Ecce non est abbreviata*. Hic ponit praeparationem ad salutem percipiendam ex parte ipsius salvantis: et primo ponit salutis necessitatem; secundo praeparationem, *et vidit dominus*. Circa primum duo. Primo in persona domini necessitatem salutis ostendit, miseriam populi ostendens; in secunda respondet populus miseriam suam recognoscens, *propter hoc elongatum*. Circa primum duo facit. Primo ostendit miseriae causam; secundo ipsam miseriam, *vastitas et contritio*. Circa primum duo. Primo excludit causam falsam, vel ex defectu virtutis Dei, vel ex defectu cognitionis ipsius, quia praecipuus non audiret: *neque aggravata*, supra 50: *numquid abbreviata*. Secundo astruit causam veram, scilicet ipsorum culpam. Primo tangens ipsam in generali: *sed iniquitates*, quantum ad majora, *diviserunt*, quasi murus, vel nubes sint posita, *peccata*, quantum ad communia. Deut. 32: *ait: abscondam faciem meam ab eis*. Secundo prosequitur in speciali: *manus enim vestrae*: et tangit specialiter peccata in proximum: peccata enim in Deum tetigerat supra 57, et peccata in seipsum supra 56. Tangit autem primo injustitiam per quam alios opprimebant, quantum ad operationem: *manus vestrae sanguine*: innocentum, quos occidistis, *digiti*, quantum ad minores injustitias, vel quantum ad diligentiam operationis. Supra 1: *manus enim vestrae sanguine plene sunt*. Quantum ad locutionem: *labia vestra locuta (...)* *iniquitatem*, ut addatur iniustitiae deformitas supra deformitatem mendacii, Job 6: *non invenietis in lingua mea iniquitatem*. Et quantum ad justitiae omissionem: *non est qui judicet*, quantum ad praelatos, quorum est judicare. Jer. 5: *quaerite in plateis ejus an invenietis virum facientem judicium*. Secundo tangit astutiam per quam decipiebant: et primo tangit ipsam, in quantum per astutiam intendebant sui promotionem: *sed confidunt in nihili*, in vanis consiliis, vel in idolis, *et loquuntur*, vanitatem cordis verbis exprimentes. Amos 6: *qui laetamini in nihili*. Et in quantum per ipsam intendebant aliorum oppressionem: *conceperunt laborem*; idest, ita laborare excogitaverunt vias nocendi; vel aliis laborem inducendum; *pepererunt*, in expletione operis. Psal. 7: *concepit dolorem, et peperit iniquitatem*. Secundo adaptat quamdam metaphoram: et primo ponit ipsam quantum ad ipsam astutiam. Et quantum ad aliorum depressionem: *ova aspidum*, idest consilia venenosa *ruperunt*, in publico, opera scilicet perducentes. Deut. 32: *fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile*. Et quantum ad suam promotionem, *et telas*, idest cogitationes inutiles ad sui promotionem. Oseae 8: *quoniam in araneorum tela erit vitulus Samariae*. Ponit iterum metaphoram quantum ad effectum astutiae, quantum ad primum: *qui comederit*, consentiens factis, *de ovis*, consiliis, *confotum*, diu praeparatum solacite, *in regulum*, quasi a longinquis etiam interficiet quodammodo volantem. Supra 14: *de radice colubri*; et quantum ad secundum, *tela eorum*; idest, sicut telae araneorum non valent ad vestimentum, ita eorum consilia ad nihil valent eis, nisi promoveantur. Supra 19: *confundantur qui operantur linum, plectentes, et textentes qui operantur subtilia*. Secundo exponit; et primo quantum ad eorum operationem: *opera eorum inutilia*, quantum ad unam partem, *opus iniquitatis*, quantum ad aliam. Supra 57: *opera eorum non proderunt eis*. Secundo quantum ad cogitationes: *pedes eorum*, idest affectiones quantum ad unam partem. Prover. 1: *pedes eorum ad malum currunt: cogitationes*, quantum ad aliam. Michaeae 2: *vae qui cogitatis inutile*. *Vastitas*. Hic ostendit eis eorum

miseriam: et primo ponit miseriae magnitudinem: *vastitas*, quantum ad damnum rerum, *et contritio*, quantum ad damnum personarum, *in viis eorum*; idest pro viis malis suis ab hostibus imminet eis. Secundo miseriae aequitatem, ut scilicet talia patiantur qualia aliis faciunt: *viam pacis*, qua alios in pace ponerent: *non est iudicium*: rectum, et ideo *semitae eorum*, idest ea quae cogitaverunt, *incurvatae*, idest curvae eis factae sunt, quia quod aliis praeparabant, ipsi patientur. *Omnis qui calcatur*, prosequendo, *ignorat*, scientia experimenti. Psal. 13: *contritio et infelicitas in viis eorum. Propter hoc elongatum est*. Hic populus confitetur: et primo confitetur miseriam quantum ad hostium opprimentium injustitiam: *elongatum est iudicium*, quia Deus non iudicat nos de nostris adversariis: contrarium supra 46: *prope feci iustitiam meam*. Quantum ad tribulationum angustiam, sub metaphora tenebrarum ponens ipsam tribulationis obscuritatem, *expectavimus lucem*, divinam consolationem, *tenebrae*, tribulationis. Supra 5: *aspiciemus in terram*; et consiliorum difficultatem, *palpavimus*, quasi nescientes quid facere. Supra 42: *quis caecus nisi servus meus?* Et periculorum laesionem: *impugnavimus meridiem*, in his in quibus erat clara via ad evadendum, *in caliginosis*, idest in dubiis. Job 5: *per diem incurrunt tenebrae*. Confitentur etiam miseriam quantum ad cordis tristitiam: *rugiemus quasi ursi*, propter crudelitatem, *quasi columbae*, propter lasciviam. Nahum 2: *gementes ut columbae*. Et quantum ad salutis absentiam: *expectavimus iudicium*, pro nobis. Ier. 8: *expectabimus pacem*. Secundo confitetur culpam: et primo culpae manifestationem quantum ad Deum: *multiplicatae (...) coram te*: in evidentia tua. Heb. 4: *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*. Et quantum ad ipsum populum: *et peccata nostra responderunt in poenis, nobiscum* quia non satisfacimus, nec correximus. Supra 3: *agnitio vultus eorum*. Secundo peccatorem diversitatem contra Deum: *peccare*, opere, *mentiri*, locutione, *aversi*, omissione. Et contra proximum locutione: *ut loqueremur calumniam*, contra proximum. Et contra legem. *Transgressionem*. Matth. 15: *de corde exeunt cogitationes malae*. Et quantum ad operationem, *conversum iudicium*, Dei ad salvandum nos. *In platea*, in publico injustitias faciebant. *Qui recessit*: non enim solum faciebant mala, sed nolentes facere depraedabantur. Os. 4: *non est misericordia*, Sap. 2: *circumveniamus iustum, quoniam contrarius est operibus nostris. Et vidit dominus*. Hic ponit salutis praeparationem ex parte salvantis: et primo ponit praeparationis divinae modum, loquens de Deo secundum humanum modum, ponens ipsius compassionem: *et vidit dominus*, oculo misericordiae, *iudicium*, alicujus salvantis. *Vir*, salvans Judaeos, *aporiatus*, contristatus vel angustiatus. Ez. 22: *et quaesivi de his virum*. Ponens etiam armorum assumptionem: *et salvabit sibi brachium*, idest virtus, ut nihil contra patiat, vel populum ad cultum suum: *justitia confirmabit*, ut ultionem constanter exequatur. *Indutus est justitia*: sicut enim miles confirmatur armis, ita opus suum confirmatur justitia, et proposito salvandi. Ps. 97: *salvavit sibi brachium*. Sap. 5: *induet pro thorace justitiam*. Ponens etiam vindictae executionem: *insulis*, diversis gentibus, *vicem*, pro malis quae Judaeis fecerunt. Dan. 6: *timeant et paveant omnes Deum Danielis*. Secundo ponit salvationis vel ultionis ministrum. *Cum venerit quasi fluvius*, propter magnitudinem virtutis et fortitudinis; vel Christus minister. Psalm. 45: *fluminis impetus laetificat civitatem Dei*. Tertio firmitatis pactum: *hoc foedus meum, spiritus prophetiae*. *Seminis tui*, quantum ad alios prophetas et apostolos in quibus ejus spiritus, quasi hereditas per successionem seminis vadens. Joel. 2: *effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae*. Nota super illo verbo, *iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum*, quod peccatum dividit primo a proximo per dissensionem. Luc. 11: *omne regnum in seipsum divisum desolabitur*. Secundo a seipso per contrariam affectionem. Oseae 10: *divisum est cor eorum, nunc interibunt*. Tertio a Deo per aversionem. Jerem. 2: *me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas dissipatas*. Quarto a regno per exheredationem, Luc. 12: *dividet eum*, etc.; quinto a sanctorum collegio per dissimilitudinem. Supra 56: *separatione dividet me dominus a populo suo*. Item nota super illo *semitae eorum incurvatae*, quod est curvitas primo culpae. Supra 51: *incurvare, ut transeamus*. Secundo miseriae. Ps. 37: *miser factus sum ego, et incurvatus sum*. Tertio tristitiae. Baruch 2: *anima quae tristis est super magnitudine mali, et incedit curva*. Quarto fraudulentiae. Eccli. 12: *si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo*. Quinto justitiae. Job 9: *Deus cuius irae nemo resistere potest, sub quo curvantur qui portant orbem*. Item nota super illo *quasi fluvius violentus*, quod Christus est fluvius violentus primo propter aquarum multitudinem. Psalm. 64: *flumen Dei repletum est aquis*. Secundo propter amoris fervorem. Daniel. 7: *fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus*. Tertio propter cursus velocitatem: Psalm. 45: *fluminis impetus laetificat civitatem Dei*. Quarto propter originis altitudinem. Apoc. 22: *ostendit mihi fluvium altum*, et cetera.

Caput 60

[85020] Super Is., cap. 60 *Surge illuminare*. Hic incipit ponere salutis promissionem: et primo quantum ad prosperitatem; secundo quantum ad jucunditatem, cap. 61: *spiritus domini*; tertio quantum ad gloriae honorem, cap. 62: *propter Sion*. Circa primum duo. Primo ponit consolationem in generali sub metaphora luminis, ponens ipsius luminis ortum: *surge*, de pristina miseria, *illuminare*, lumine consolationis ejus resplende. *Gloria domini*, beneficia in quibus gloriosus apparet. Baruch 4: *ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus*. Vel *Jerusalem*, Ecclesia; *lumen*, Dei filius. Ponens discretionis in percipiendo lumine iudicium: *quia ecce tenebrae*, tribulationis *populos*, Babylonis, et alios hostes; *super te autem orietur*, quasi sol illuminans te. Sap. 17: *solis illis superposita erat gravis nox, et imago tenebrarum*. Vel *tenebrae*, infidelitatis et peccatorum, *populos*, infideles. *Orietur*, quasi sol justitiae: vel ad litteram, *ejus gloria*, miracula ejus. Ponit etiam luminis effectum: *et ambulabunt gentes*, ad cognitionem et devotionem Dei, videntes beneficia tibi a Deo data, *in splendore ortus tui*, quasi oriens, rutilans sicut stella. 2 Mach. 3: *cum sancta civitas*. Vel *in lumine*, in fide Christi. Apoc. 21: *ambulabunt gentes*. Secundo exequitur consolationem per partes: et primo promittit multiplicem prosperitatem; secundo justitiae observationem, *et ponam*. Circa primum duo. Primo ponit prosperitatis statum; secundo restitutionis modum, quo scilicet in prosperitate restaurabunt, *qui sunt isti*. Circa primum tria. Primo promittit prosperitatem quantum ad congregationem filiorum, qui primo in diversas partes per captivitatem dispersi erant. *Leva in circuitu (...) de latere*, de regionibus propinquis lateribus. Baruch 5: *surge Jerusalem, et sta in excelso, et circumspice ad orientem, et vide collectos filios tuos ab oriente sole usque ad occidentem*. Vel referendum est ad congregationem diversarum gentium sub unitate Ecclesiae. *Filii*, in fide fortiores, *filiae*, debiliores, *de latere*, Christi in cruce aperto, unde sacramenta salutis emanaverunt. Vel *lac sugent*, rudioris doctrinae. Secundo quantum ad servitium populorum: *tunc videbis (...) quando conversa*, serviens tibi in mercimoniis, *multitudo maris*, scilicet negotiatores maris, *fortitudo*, reges et principes, tibi pacem ministrantes, et munera. Vel de conversione gentium ad Ecclesiam. Job 22: *tunc super omnipotentem deliciis afflues*. Tertio quantum ad copiam divitiarum: et primo quantum ad mercimonia ponens jumenta: *inundatio*, idest abundantia ad similitudinem aquae, *camelorum*, quibus mercimonia ferebantur; in quibus mystice divites ad fidem conversi, qui portant onus divitiarum et gibbum peccati: supra 30: *portantes super humeros; dromedarii*, animal camelo minus, sed velocius; in quo gentes ad fidem velociter conversae: *Madian et Epha*, regiones ultra mare talibus abundantes. Ponit etiam pretiosa mercimonia: *omnes de Saba*, civitas in extremis Aethiopiae. Quod etiam impletum est tempore Christi: Matth. 2. Psal. 71: *reges Tharsis et insulae munera offerent*. Secundo quantum ad munda animalia, secundum quod cedebant in usum ciborum: *omne pecus Cedar*, filius Ismaelis, unde terra nomen habet, pecoribus abundans, *Nabajot*, alius filius, *ministrabunt*, cedentes in usum tuum, venditi populo qui est in te. Et secundum quod cedebant in usum sacrificiorum: *offerentur super placabili*, idest in quo ego placer. Per *altare* significatur fides; per *arietes* duces gregis, apostoli et Ecclesiarum praelati; per *pecus* simplices. Aggaei 2: *implebo domum istam*. Nota super illo verbo, *illuminare Jerusalem*, quod Ecclesia illuminatur lumine, primo sacrae doctrinae. Proverb. 6: *mandatum lucerna est, et lex lux*. Secundo spiritualis intelligentiae. 2 Cor. 4: *Deus qui dixit lumen in tenebris splendere*, tertio gratiae. 1 Joan. 1: *si autem in luce ambulamus sicut et ipse est in luce, societatem habemus ad invicem*. Quarto gloriae. Psal. 35: *in lumine tuo videbimus lumen*. Quinto laetitiae. Tobiae 5: *quale gaudium est mihi qui in tenebris sedeo, et lumen caeli non video?* Sexto divinae substantiae. 1 Tim. ult.: *qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem*. *Qui sunt isti*. Hic ostendit modum veniendi in dictam prosperitatem: et primo quantum ad civitatis restorationem; secundo quantum ad populorum extraneorum subjectionem, *et venient ad te*; tertio quantum ad divitiarum multiplicationem: *pro aere offeram aurum*. Circa primum duo. Primo (ponit) restorationem civitatis quantum ad adunationem habitatorum, ponens veniendi modum sub admiratione. *Ut nubes*, quia velociter sine impedimento, *et quasi columbae ad fenestras*, idest ad foramina sua, propter idem. Vel referendum est ad gentes quae ad fidem velociter conversae sunt. Psalm. 54: *quis dabit pennas sicut columbae, et volabo, ut requiescam*. Ponens etiam ad veniendum auxilium, quod a gentibus habuerunt: *me etenim insulae*, gentes diversae juxta mare, et etiam remotae, *expectabunt*, quasi subditae meae voluntatis arbitrio, *a principio*, loci in quo captivi detinentur: quia forte aliqui per mare redierunt, vel dominus sic eos reducere poterat. Vel mystice *insulae*, diversae gentes, *naves*, Ecclesiae, *in principio*, fidei. Supra 42: *legem eius insulae*. Ponens etiam venientium thesaurum, quem secum detulerunt, *argentum*. *Nomini*, idest ad gloriam et servitium nominis. Psalm. 104: *eduxit eos cum argento et auro*. Mystice *argentum*, eloquentia, *aurum*, sapientia conversorum ad fidem. Secundo ponit restorationem civitatis quantum ad

aedificationem murorum, *et aedificabunt*: et primo quantum ad aedificia civitatis; secundo quantum ad aedificia templi, *gloria Libani*. Circa primum duo. Primo ponit civitatis reaedificationem: *et aedificabunt*, praebendo auxilium, *reges*, Cyrus et Darius, praebendo impensas, et licentiam aedificandi. Mystice gentiles Ecclesias Dei aedificant et reges Ecclesiae serviunt. Supra 49: *reges videbunt*. Et adjungit rationem ex divina miseratione: *in indignatione percussi*, captivavi, *misertus*, liberando. Mystice *percussi* per excaecationem Judaeorum, vel tribulationibus; *misertus*, per conversionem gentium, vel in pace Ecclesias restitutas. Supra 54: *in momento indignationis abscondi parumper faciem meam*. Secundo ostendit civitatis reaedificatae securitatem, *et aperientur*, cessante timore hostium, et propter necessitatem venientium ad adorandum in Jerusalem; et hoc est *ut afferatur*. Mystice *portae*, ministri qui alios in fidem et Ecclesiam introducunt, parati in prosperis et adversis ad recipiendum conversos ad fidem. Apoc. 21: *portae ejus non claudentur*. Et assignat rationem. *Gens enim*. Hoc non videtur impletum ad litteram, nisi intelligatur, illos Judaeos fuisse qui ejus dominium recognoscebant, et propterea a populo Dei venerabantur; sed mystice sensus patet. Jer. 27: *gens et regnum*. *Gloria Libani*. Hic ponit reaedificationem aedificiorum templi: *gloria Libani*, quae est *abies*, *locum*, scilicet templum, *pedum*, in quo adoror, sicut reges ad pedes. Ez. 43: *locus solii mei*. Mystice per *locum* Ecclesia, per diversas arbores diversi fideles conversorum ad fidem. *Et venient*. Hic ostendit modum consequendi dictam prosperitatem quantum ad subjectionem populorum: et primo ponit ipsam subjectionem, *et venient ad te*: quod impletum est temporibus Machabaeorum, qui multos de vicinis hostibus subjugaverant. Mystice filii tyrannorum quondam Ecclesiam persequentium, Ecclesiae famulantur. Psalm. 109: *donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Supra 1: *post hoc vocaberis*. Secundo ponit subjectionis rationem: *pro eo quod fuisti*, justum est ut post angustias consoleris, *in superbiam*, altitudinem, *saeculorum*, per multa saecula: quod etiam mystice Ecclesiae convenit. Tob. 3: *post tempestatem tranquillum facit*. Tertio ponit subjectionis utilitatem: *et suges*; idest, pinguedo terrae ad te in mercimoniis deferetur, et oblationibus, *mamilla*, defensione, in auxilio, *regum*, Tyri. Dan. 4. Per *lac* mystice simplicium doctrina, per reges apostoli. Supra 49: *erunt reges nutritii tui*. *Pro aere*. Hic ponit modum restorationis quantum ad restorationem divitiarum: quia multo majora a regibus templo offerentur, quam per Nabuchodonosor ablata sint. Mystice, qui prius erant viles, in Ecclesia efficiuntur pretiosi. Supra 55: *pro saliuca oriatur*. *Et ponam*. Hic promittit justitiae observationem: et primo in praelatis; secundo in subditis, *et complebuntur*. Circa primum duo. Primo consolatur eos ex praelatorum rectitudine, tangens justitiam praelatorum, *visitationem*, visitatores et correptores. Mystice de Christo et apostolis. Jer. 3: *dabo tibi pastores*. Ponens etiam justitiae effectum quantum ad absentiam malitiae: *non audietur iniquitas*, quia per aliquod tempus leges optime observabantur: 2 Mach. 3: vel *iniquitas*, idolatria. Mystice ad statum futurae beatitudinis. Psalm. 102: *quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras*. Et quantum ad absentiam miseriae *vastitas*, quantum ad res; *contritio*, quantum ad homines ab hostibus sic collisos; *portas*, in quibus populus conveniebat ad judicia. Hoc etiam mystice ad statum futurae beatitudinis, quando licet sol multo clarior sit quam modo et luna: tamen non sanctis, quia eorum splendore non egent. Apoc. 21: *tunc non egent splendore solis*. Ponit etiam gubernantis aeternitatem: *non occidet sol*, qui est Deus. Psalm. 101: *tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*. *Et complebuntur*. Hoc quantum ad statum subditorum: et primo ponit tristitiae cessationem: *et complebuntur luctus*, captivitas. Mystice in futura beatitudine. Apoc. 21: *absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum*. Supra 25: *aufert lacrimam*. Secundo ponit justitiae observationem: *populus autem*; ad glorificandum me. Supra 43: *omnem qui invocat nomen meum*. *In perpetuum*, quamdiu in justitia permanent. Sed mystice planum est de sanctis beatis. Tertio seminis multiplicationem: *minimus*, idest, ex uno tot per successionem nascentur, sicut ex Abraham una gens. Mystice unus de Ecclesia *in gentem*, praeficietur in praelatum. Ps.: *judicabunt sancti in nationibus*. *In tempore ejus*, idest Christi, vel praefinito tempore. *Subito*, quasi non praevisum, istud totum quod dictum est. Nota super illo verbo, *qui sunt isti qui ut nubes et quasi columbae*, quod apostoli dicuntur nubes primo propter terrae fertilitatem, scilicet ex pluvia. Job 37: *frumentum desiderant nubes*. Secundo propter luminis diffusionem. Eodem: *nubes spargunt lumen suum*; tertio propter motus velocitatem, eodem: *quae lustrant cuncta per circuitum*. Quarto propter divinae voluntatis impletionem. Eodem: *quocumque voluntas gubernantis duxerit*. Item dicuntur *columbae* primo propter cordis compunctionem. Nahum 2: *gementes ut columbae*. Secundo propter vitae simplicitatem. Matth. 10: *estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae*. Tertio propter contemplationis altitudinem, vel velocitatem. Psal. 54: *quis dedit mihi pennas sicut columbae et volabo, et requiescam*; quarto propter

conscientiae puritatem. Cant. 5: *oculi tui sicut columbae*. Cant. 4: *oculi tui columbarum*.

Caput 61

[85021] Super Is., cap. 61 Spiritus domini super. Hic promittit populo jucunditatem. Et dividitur in duas partes. In prima gaudium promittit; in secunda populus promissionem suscipit, et gratias agit, ibi, *gaudens gaudebo in domino*. Circa primum duo. Primo officium ad annuntiandum gaudium accipit; secundo gaudii rationem seu materiam praedicat: *et vocabuntur*. Circa primum duo. Primo tangitur prophetiae donum: *spiritus domini super me*, Isaiam, *unxerit*, replens munere prophetiae. 2 Petri 1: *non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati loquuntur sancti Dei homines*. Vel de Christo, de quo supra 11: *requiescet super eum spiritus domini*. Et in Psalm. 44: *unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis prae consortibus tuis*. Luc. 4: *haec Scriptura hodie*. Secundo tangitur prophetae vel Christi actus, qui est duplex: bonis praedicere praemia, *ad annuntiandum*: Jacobi 1: *in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras*: et miseris conferre remedia. Quantum ad illos qui sunt pusillanimitate dejecti: *ut mederer*, consolando, vel peccata remittendo, si de Christo. Psalm. 146: *qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum*. Et quantum ad illos qui erant captivitate detenti, quibus annuntiat liberationis beneficium: *et praedicarem captivis*, ad litteram; vel sub Diabolo, et propriis erroribus. Supra 49: *ut diceres his qui vincti sunt, exite*. Et liberationis tempus: *et praedicarem annum placabilem*, quantum ad liberationem Judaeorum, *ultionis*, quantum ad Chaldaeos. Vel tempus gratiae, in quo de Diabolo ultionem accepit ejus potestatem reprimens. Joan. 12: *nunc judicium est mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras*. Ps. 64: *benedices coronae*, et Ps. 101: *quoniam venit tempus*. Et quantum ad eos qui sunt tristitia absorpti, quibus annuntiat gaudium: *ut consolarer omnes*, generaliter, *ut ponerem*, specialiter. Eccl. 48: *spiritu magno vidit ultima*. Et gaudii signum, dum signa tristitiae vertuntur in signa laetitiae, et hoc est, *et darem eis*. Supra 28: *in die illa erit dominus corona gloriae. Et vocabuntur*. Hic praedicat gaudii materiam: et primo quantum ad aedificiorum reparationem ponens reaedificantium conditionem: *vocabuntur in ea, scilicet Jerusalem*, praecepto et permissione Cyri, *fortes justitiae*, ad faciendum justitiam constantes, non commoti comminationibus adversariorum; vel apostoli. Eccli. 39: *quasi rosa plantata*. Et aedificiorum reparationem *et aedificabunt*, praedicti viri, vel apostoli. Supra 58: *et aedificabuntur in te deserta saeculorum*. Secundo quantum ad possessionum conservationem. *Et stabunt alieni*. Hoc ad litteram potuit impleri, ut aliqui advenae in his vilibus servitiis occuparentur, sicut de Gabaonitis: Os. 9: *vivant et in usus*. Vel mystice gentiles praedicatores postea simplices Ecclesiae et custodiunt et excolunt ipsam Ecclesiam meritis et doctrinis. Nota super illo verbo, *unxerit me*, quod Christum ungit Deus pater primo oleo sacerdotalis dignitatis, quasi sacerdotem ad sacrificia offerendum. Eccl. 45: *unxit eum oleo sancto*. Secundo regalis potestatis, quasi regem ad gubernandum. 2 Reg. 12: *ego te unxi regem et principem populi mei*. Tertio immensae fortitudinis, quasi pugilem ad pugnandum. 2 Reg. 1: *quomodo abjectus est clypeus fortium, clypeus Saul et Jonathae, quasi non sit unctus oleo?* Quarto eminentis jucunditatis, quasi liberalem ad miserendum. Psal. 111: *jucundus homo qui miseretur et commodat*. Psal. 44: *unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis*. Item Christum ungit servus devotus primo lacrymis compunctionis. Matth. 6: *unge caput tuum, et faciem tuam lava*. Secundo unguento devotionis. Lucae 7: *haec autem unguento unxit pedes meos*. Tertio oleo purae intentionis. Eccl. 9: *omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat*. Quarto oleo laudis et gratiarum actionis. Gen. 28: *surgens Jacob mane sumpsit lapidem et erexit in titulum, fundensque oleum desuper* et cetera. *Vos autem sacerdotes*. Hic praedicat materiam gaudii quantum ad hominum gloriam: et circa hoc tria facit. Primo ostendit gloriae perfectionem, quia gloriosi in spiritualibus, *sacerdotes*, quasi vitam sanctam sacerdotio dignam ducentes. Sicut 2 Reg. 8: *de filiis David*, Sap. 5: *quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est*. Gloriosi, etiam in temporalibus: *fortitudinem*, idest reficiemini, sustentabimini fortitudine Persarum et Medorum. *Superbietis*, exaltabimini. Supra 60: *quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi*. Mystice apostoli sacerdotes, quasi gentium magistri, et fortitudine martyrum delectati. Et assignat perfectionis rationem: *pro confusione*: quasi: ex defectu spiritualium et temporalium, confusionem habuistis. *Laudabunt*, vicini videntes, *partem*, recompensationem duplicium bonorum a Deo eis factam. Zachariae 9: *hodie quoque annuntians, duplicia reddam tibi*. Mystice Ecclesia praemia in bonis animae et corporis recipit pro duplici confusione de gentium et Judaeorum infidelitate. Secundo tangit gloriae durationem. *Laetitia sempiterna*. Verum est quamdiu in justitia permanserint, sicut

exponitur Jerem. 18. Supra 35: *laetitia sempiterna super capita eorum, gaudium et laetitiam obtinebunt*. Et assignat rationem: *quia ego dominus*. Et est sensus: per hoc quod dominus diligit justitiam, dabit vobis ut sitis justi, ut sic placeat sibi; et faciet vobiscum pactum sempiternae laetitiae. *Odio*: Eccl. 34: *qui offert sacrificium ex substantia pauperis, quasi qui victimat filium suum in conspectu patris sui*. *Foedus perpetuum*. Jer. 31: *et feriam domui Israel et domui Juda foedus novum*. Tertio gloriae divulgationem, *et scietur*; quod est referendum vel ad Judaeos qui fuerunt famosi de cultu religionis, vel ad semen spirituale apostolorum. Eccl. 44: *usque in aeternum*. *Gaudens gaudebo*. Hic populus promissionem suscipit, et gratias agit. Et circa hoc duo facit. Primo exprimit in persona populi, vel Ecclesiae, cordis gaudium, *gaudens*. Habac. 3: *ego autem in domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo*. Secundo confitetur divinum beneficium: et primo sub similitudine vestimentorum, in quantum divina beneficia protegunt a miseriis: *quia induit me vestimentis salutis*, supra 52: *induere vestimentis jucunditatis tuae*. Secundo sub similitudine ornamentorum, in quantum ornant: *quasi sponsum*, mystice quantum ad perfectos in Ecclesia vicem Christi agentes, *sponsam*, quantum ad imperfectos. Bar. 5: *circumdabo te diploide*. Tertio sub similitudine germinum, quantum ad fructum: *sicut enim terra*. Supra 35: *germinans germinabit*.

Caput 62

[85022] Super Is., cap. 62 *Propter Syon*. Hic promittit populo gloriae honorem: et primo ponitur prophetae petitio; secundo domini promissio: *juravit dominus*. Circa primum duo. Primo ipse petit; secundo alios ad petendum inducit, *qui reminiscimini*. Circa primum duo. Primo ipse petit ad hoc salvatoris ortum. *Propter Sion*, scilicet utilitatem, vel amorem, *non tacebo*, a precibus apud Deum: *salvator*, Cyrus: *ut splendor*, in gloria regni. Mystice *non tacebo*, a praedicatione Christi propter contradictionem; *Sion*, regis; *Jerusalem*, sacerdotum; *salvator*, Christus. Dan. 10 *facies eius ut species*. Secundo ostendit adventus fructum. Primo quantum ad civitatis gloriam, promittens ipsam gloriam in tribus. In dignitate regis: *et videbunt*, admirantes et venerantes, *justum*, Christum vel Cyrum. Ps. 97: *viderunt omnes termini terrae salutare Dei nostri*. In novitate nominis, *et vocabitur*, more antiquorum, qui ex novis eventibus nova nomina imponebant. Et hoc nomen postea exprimet. Mystice Ecclesia, quae prius synagoga. Apoc. 2: *dabo illi calculum*. In munimine divinae protectionis: *eris corona gloriae*: quia gloriabitur in te Deus tuus, sicut rex in corona regni *in manu*, idest in protectione sua. Sap. 5: *accipiens regnum speciei*. Mystice Ecclesia quasi corona Dei filius, a patre coronatur. Et excludit ignominiam, in quo etiam nomen novum exprimit, *non vocaberis*. Ez. 36: *pro eo quod dicunt de vobis*, et cetera. Secundo quantum ad habitantium laetitiam: et quantum ad pueros, *habitabit juvenis*; et quantum ad viros perfectos, *et habitabunt*; et quantum ad conjugatos, *et gaudebit*. Ier. 33: *adhuc audietur in loco*, et cetera. Mystice *juvenis cum virgine*, caste, sicut Maria cum Joseph; *sponsus*, Christus, *sponsam*, Ecclesiam. Tertio quantum ad aedificiorum diligentem custodiam, quae exprimitur 2 Esdrae 4: *una manu aedificabant, et alia pugnabant*. *Super muros non tacebo*: loquitur secundum similitudinem vigilum qui custodiunt civitatem: vel per metaphoram designat diligentiam principum, qui populum gubernaverunt, vel praedicatores in Ecclesia. Apoc. 4: *requiem non habebant clamantia: sanctus, sanctus*. *Qui reminiscimini*. Hic alios ad similem petitionem inducit. *Ne taceatis*, ab oratione ei, Deo 1 Thess. 5: *semper gaudete, sine intermissione orate*. *Juravit*. Hic dominus promittit implere petitionem: et primo quantum ad hostium propulsionem, *si dedero*: supple, non credatis mihi. Prov. 28: *qui operatur terram*, et non comedit fructum ex ea. Secundo quantum ad captivorum liberationem. Quantum ad praeparationem viae, *transite*, vos nuntii Cyri et Darii; *lapides*, impedimenta. Jerem. 50: *tollite de via lapides*. Vel vos custodes murorum, praedicatores. Quantum ad concessionem laetitiae, *elevate signum*, edictum Cyri ut omnes redirent, vel *signum crucis*. Supra 11: *levabit signum in nationibus*. Et quantum ad retributionem justitiae: *dicite filiae*, plebi Judaeorum, *salvator*, Deus vel Cyrus, *merces*, ut vobis bona, et hostibus mala reddantur. Mystice de adventu Christi ad iudicium. Supra 40 idem. Tertio, *ibi, et vocabunt*, ponit liberatorum honorem, qui in magna fama sanctitatis habebantur, propter beneficia eis praestita. Supra 1: *post hoc vocaberis*. Mystice de Ecclesia et populo Christiano. Nota super illo verbo, *propter Sion non tacebo*, quod sancti non tacent primo propter accensum desiderium. Jer. 20: *et factum est in corde meo verbum domini, quasi ignis aestuans*. Secundo propter evidens verum. Act. 4: *non enim possumus quae vidimus*; tertio propter injunctum officium. 1 Cor. 9: *necessitas mihi incumbit: vae enim mihi est, si non evangelizavero*. Quarto propter expectatum praemium. Gal. ult.: *bonum enim facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus non*

deficientes. Item super illo verbo, *donec egrediatur ut splendor*, quod Christus splendet primo patris imagine. Heb. 1: *cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus*. Secundo sanctorum lumine. Psalm. 109: *in splendoribus sanctorum ante Luciferum genui te*. Tertio gloriae plenitudine. Matth. 17: *resplenduit facies ejus sicut sol*. Quarto doctrinae rectitudine. Supra 60: *ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui*.

Caput 63

[85023] Super Is., cap. 63 *Quis est iste*. Hic incipit tangere discretionem malorum a bonis in consecutione promissae salutis. Et dividitur in partes tres. In prima introducit judicem, quasi ad discernendum; in secunda proponit iudici petitionem, ibi, *miserationum*; in tertia iudex pronuntiat sententialiter discretionem, 65 cap.: *quaesierunt me*. Circa primum duo. In prima movetur quaestio de persona iudicis; in secunda de qualitate habitus, *quare ergo rubrum?* Circa primum duo. Primo ponit quaestionem; secundo responsionem, *ego qui loquor*. Sciendum autem, quod omnes sancti communiter haec exponunt de Christo. Et quaestio ista est Angelorum, qui quidem ad plenum mysteria incarnationis Christi non intelligebant; et ideo quasi ignorantes quaesierunt, secundum quod dicit Hieronymus. Cui contrarium videtur dicere Augustinus super Genes., ubi dicit, quod Angeli a principio creationis suae cognoverunt omnia quae ipse erat facturus, sive rerum rationes seminales rebus indiderit, sive apud se tantum retinuerit ut fierent, quamvis rebus inessent ut fieri possent. Et sic videtur quod hujusmodi mysteria cognoverint. Ad quod solvit Glossa Eph. 3, super illud: *mihi autem omnium sanctorum*, et cetera. Et dicit, quod majores cognoverunt; sed minores, quorum est vox ista, ignoraverunt. Dionysius tamen aliter videtur dicere, 7 cap. Caelest. Hier.; vult enim quod haec quaestio sit supremorum Angelorum, qui a Deo immediate illuminationes recipiunt. Unde eis immediate respondetur a Deo: *ego qui loquor*; quamvis ipsi propter reverentiam Christi, a se invicem quaererent, sicut discipuli expectantes magistri responsionem. Quamvis autem supremi Angeli sciverint hujusmodi mysteria quantum ad substantiam facti, tamen quantum ad particulares circumstantias non perfecte sciebant. Unde etiam minus videntur a superiori intellectu perfecto, scilicet divino, quam angelico, unde super hoc magis illuminari quaerebant, ut perfectius intelligerent. Mirantur autem tria. Primo victoriosum adventum: *qui venit, in caelum, de Edom, mundo*, interpretatur enim sanguineus, vel terrenus; *de Bosra*, Inferno, prius munito custodia Daemonum. *Bosra* quandoque est nomen proprium cujusdam civitatis in terra Moab, quandoque nomen appellativum, et est idem quod terra vel urbs munita. Unde frequenter ponitur pro terra Idumaea munita montibus; hic autem pro Jerusalem, vel Inferno. *Vestibus*, idest membris corporeis, *tinctis*, sanguine passionis. Supra 34: *ecce super Idumaeam descendet, et super populum interfectionis meae, ad iudicium*. Secundo mirantur in ipso decorum aspectum: *iste formosus*, a forma calidum et sic est aliquis formosus qui propter calorem excitatur; vel a forma; et sic dicitur formosus, propter figuram, idest debitam commensurationem membrorum, *in stola*, habitu humanitatis. 1 Pet. 1: *in quem desiderant Angeli prospicere*. Tertio cunctantur virtuosum incessum, *gradiens*, in caelum, non auxilio angelico, sed sua virtute; quod hactenus inauditum. Heb. 1: *portans omnia verbo virtutis suae*. *Ego*. Hic ponit responsionem, et ostendit se judicem: *qui loquor justitiam*, idest qui habeo auctoritatem iudicium gentibus proferendi: supra 42; doctorem, supra 45: *ego dominus loquens justitiam*: et salvatorem: *et propugnator*, contra Daemones, *ad salvandum*, genus humanum. Exod. 15: *fortitudo mea et laus mea dominus, et factus est mihi in salutem*. Eodem: *dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus*. Nota super illo verbo, *iste formosus*, quod Christus est formosus, primo quia rutilans splendore divinitatis. Heb. 1: *cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus*. Secundo quia figuratus conformitate unionis. Psal. 44: *speciosus forma prae filiis hominum*. Tertio quia distinctus diverso colore virtutis. Cantic. 5: *dilectus meus candidus et rubicundus*; quarto quia vestitus honestate conversationis. Job 40: *esto gloriosus, et speciosis induere vestibus*. *Quare ergo rubrum?* Hic ponit secundam quaestionem de habitu: et primo ponit quaestionem, *quare ergo?* Ac si diceret: hujusmodi sanguinis insignia non justi, sed iniqui deferre consueverunt; non salvatores, sed potius occisores. *Quasi calcantium*: est enim vinum rubrum in partibus illis, quod tingit in modum sanguinis. Zach. 3: *indutus erat*. Secundo ponit responsionem, *torcular*: et primo assignat ruboris rationem; secundo prosequitur totum rei ordinem, *dies ultionis*. Circa primum tria. Primo narrat singularem victoriam: *torcular*, scilicet crucem in qua pondere passionis pressus, hostes, *calcavi solus*, patiens, et vincens; *et de gentibus non est vir mecum*, in auxilium, quia eo relicto omnes fugerunt. Et dicit signanter, *vir*, propter beatam virginem, in qua fides nunquam

defecit. Can. 1: *botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*. Thren. 1: *torcular calcavit*. Secundo tangit hostium vindictam: *calcavi eos*, Daemones, vel Judaeos, *furor*, ira accensa. Ps. 90: *super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Tertio quasi concludit ruboris causam: *et aspersus est sanguis, meus*, quia de corpore meo exiens, *eorum*, quia eorum potestati concessus ad effundendum. Loquitur secundum similitudinem victoris, cujus vestes caede inquinantur. Supra 9: *vestimentum mixtum sanguine*. *Inquinavi*, eorum reputatione. *Dies ultionis*. Hic prosequitur totum rei ordinem: et primo ponit temporis congruitatem: *ultionis*, quantum ad Daemones *retributionis*, quantum ad justos, quorum merces usque tunc dilata erat. Supra 34: *dies ultionis domino*. Secundo proponit salutis necessitatem: *circumspexi, et non erat auxiliator*, humano generi qui posset ipsum salvare, supra 59: *vidit quia non est vir; vel non erat auxiliator*, mihi in cruce. Job 19: *fratres mei elongaverunt a me, et noti mei recesserunt a me*. Ps. 141: *considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me*. Eccli. 51: *circumdede runt me undique*. Tertio salutis impletionem: *et salvavit*, idest salutem resurrectionis fecit mihi, vel salutem humani generis, *brachium*, virtus. Ps. 97: *salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus*. Quarto vindictae expositionem: *et conculcavi populos*, Judaeos per Romanos, *inebriavi*, replevi afflictione, *eorum*, Judaeorum, et Daemonum. Supra 23: *dominus exercituum tetigit hoc*. Posset autem exponi totum ad litteram, ut induceretur dominus metaphorice, quasi veniens ad delendos diversos populos hostes Judaeorum, et praecipue Idumaeos, secundum modum metaphoricum qui habitus est. Supra 59: *indutus est justitia ut lorica*. *Miserationum domini*. Hic propheta iudici qui justitiam locuturus et impleturus venit, petitionem porrigit: et primo inclinatur ipsum ad pietatem, (secundo) porrigit petitionem, 64 cap.: *utinam dirumperes*. Prima in duas. In prima inclinatur ad pietatem commemorans pristina beneficia quae defecerunt; in secunda, pericula quae incurrerunt, *quare errare*. Circa primum duo. Primo proponit intentum, *quae reddidit*, pro nostris meritis, tam in bonis, quam in malis poenae, *bonorum*, quae gratis dedit. Eccli. 51: *memoratus sum misericordiae tuae, domine*. Secundo prosequitur propositum: et primo commemorat beneficia, quantum ad evasionem periculorum, commemorans singularem electionem: *et dixit*, scilicet Deus: *verumtamen*, quamvis ipsi contra me essent, *non negantes*, scilicet Abraham. Vel *non negantes*, quia saltem fidem meam tenent. Exod. 15: *fortitudo mea et laus mea dominus*. Et quantum ad diligentem protectionem, *in omni tribulatione*. Et ipse est *tribulatus*, per compassionem: vel *non est*, statim, sed distulit etiam nunc, ut quasi corrigerentur: *et Angelum faciei*, idest faciem meam videns, *salvavit*, quasi dux eorum per desertum. Exod. 32: *duc populum istum*, Ps. 90: *Angelis suis mandavit de te ut custodiant te in omnibus viis tuis*. Et quantum ad paternam dilectionem: *in dilectione redemit*, ab Aegypto; *portavit*, in deserto; *levavit*, idest extulit, super alios in terra promissionis. Os. 11: *puer Israel*. Secundo tangit beneficia quantum ad remissionem culparum: et primo ponit culpam: *ipsi autem afflixerunt spiritum ejus*, scilicet Dei, vel *sancti*, Moysi, per diversa jurgia. Ps. 105: *et vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus*. Secundo ponit poenam: *et conversus est*, scilicet Deus. Thren. 2: *factus est dominus velut inimicus*. Job 30: *mutatus est mihi in crudelem*. Tertio ponit indulgentiam. *Et recordatus*, tandem Moysi, qui pro eis oravit. Exod. 32: *aut dimitte eis, aut dele me de libro in quo me scripsisti*. Ps. 104: *memor fuit in saeculum testamenti ejus, verbi quod mandavit in mille generationes*. Nota super illo verbo, *torcular calcavi*, quod de torculari crucis fluxit primo sanguis ad redimendum. 1 Pet. 1: *non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione, sed pretioso sanguine Jesu Christi*. Secundo aqua ad emundandum. Ps. 77: *eduxit aquam de petra*. Ezech. 36: *effundam super vos aquam mundam*. Tertio oleum ad sanandum. Job 29: *petra fundebat mihi rivos olei*. Quarto mel ad consolidandum. Deut. 32: *ut sugeret mel de petra*. Quinto vinum ad confortandum. Prov. 3: *vino torcularia redundabunt*. *Ubi est qui eduxit?* Hic plangit eadem beneficia eis subtracta: et primo plangit beneficiorum defectum: *ubi est qui eduxit?* Moyses, vel Deus, *cum pastoribus*, Maria et Aaron. Sap. 10: *deduxit eos in manibus*. *Ubi est. Spiritum sancti sui?* Moysi; quod legitur Num. 11: *ad dexteram*, prospere. *Qui scidit*, ubi est spiritus? Ps. 135: *qui divisit mare rubrum in divisiones*. Et ubi est *qui eduxit*, quasi equum scilicet sine impedimento; *descendens*, inoffenso curru, *eius*, populi. Sapient. 19: *et in mari rubro via sine impedimento*. Prov. 3: *ambulabunt fiducialiter*, Iud. 6: *ubi sunt mirabilia eius*. Secundo inclinatur iudicis affectum: et primo petit audientiam: *attende de caelo*. 3 Reg. 8: *tu exaudies de caelo*. Secundo provocat ad misericordiam. *Ubi est zelus?* Quo dilexisti nos. Ps. 88: *ubi sunt misericordiae tuae antiquae, domine?* Job 12: *si continuerit aquas*. Tertio proponit miserendi causam: *tu enim pater noster, Abraham nescivit nos*, adhuc vivus, quia nec nos tunc eramus. Vel etiam modo, nolens orare pro nobis, quia non invocamus ipsum. Vel, secundum Augustinum, quia mortui, etiam sancti, nesciunt quid agatur erga vivos. Sed hoc intelligendum est quantum ad virtutem cognitionis humanae, non quantum ad irradiationem

divini luminis. Deut. 32: *ipse enim est pater tuus, qui possedit te, fecit te et creavit te. Quare errare?* Hic proponit mala quae incurrerunt. Et primo quantum ad mala culpae. *Errare de viis, mandatis, fecisti*, permittendo, non immittens gratiam, et non corrigens, *indurasti*, permisisti. Rom. 9: *cujus vult miseretur, et quem vult indurat*. Secundo proponit mala poenae: et primo petit misericordiam: *convertere*, de ira ad misericordiam, *propter servos*, patres nostros. Ps. 89: *convertere, domine, usquequo, et deprecabilis esto super servos tuos*. Thren. ult. *converte nos, domine et convertemur; innova dies nostros sicut a principio*. Secundo proponit miseriam quantum ad servitutem: *quasi nihilum*, idest sine resistantia. Supra 26: *domine Deus noster, possederunt nos domini absque te*. Quantum ad sanctorum profanationem. *Et hostes nostri*; 1 Mach. 2: *sancta in manu*; quantum ad honoris pristini amissionem, *facti sumus*, sine rege sine templo, *in principio*, in Aegypto, vel etiam ante vocationem Abrahae. Jer. 14: *tu autem in nobis es domine, et nomen sanctum tuum invocatum est super nos: ne derelinquas nos, domine*.

Caput 64

[85024] Super Is., cap. 64 *Utinam dirumperes*. Hic porrigit petitionem et primo petit judicis praesentiam; secundo petit misericordiam, *ecce tu iratus*. Circa primum duo. Primo ponit petitionem; secundo petitionis impletionem, *descendisti*. Circa primum duo. Primo petit judicis adventum, *dirumperes*: figurative loquitur, quasi super caelos habitanti; vel exinanires temetipsum, despiciens majestatem, et carnem assumeres. Ps. 143: *inclina caelos tuos, et descende*. Secundo ponit adventus effectum in creaturis insensibilibus, scilicet in montibus: *a facie tua montes*: quasi dicat, non sustinentes praesentiam tuam, si tibi placeret. Vel *montes*, potentes, et superbi. Supra 34: *tabescent montes*. In aquis, *aquae arderent*, quia totus igneus es, si velles. Sapien. 16: *quodam tempore aqua super virtutem ignis exardebat*. Vel per aquas, populi. Apoc. 17. *Aquae multae, populi multi*. Secundo effectum in hominibus: et primo in gentibus, *a facie tua*. Ps. 64: *turbabuntur gentes*. Ad litteram, commovebuntur. Vel referendum ad conversionem gentium post Christi adventum. Secundo in Judaeis: *cum feceris; non sustinebimus*, idest nos, qui consueti sumus, videre, et audire prae stupore; sicut territi fuerunt, Exod. 20. Unde Hebr. 12: *excusaverunt se*, et cetera. Vel *non sustinebimus*, adventum, credentes etiam visis miraculis. *Descendisti*. Hic ponit petitionis impletionem: et primo quantum ad adventum, *descendisti*, ad judicandum nos: praeteritum pro futuro. Vel in uterum virginis. Vel melius, secundum litteralem sensum, ponit effectus probationem; quasi dicat: si modo descenderes, haec contingerent quae etiam contigerunt quando descendisti ut liberares populum tuum de Aegypto. Exod. 4. Ps. 17: *inclinavit caelos, et descendit, et caligo sub pedibus ejus*. Secundo quantum ad effectum. Primo in miraculis: *a facie tua montes*, scopuli Arnon, Num. 21. (Ps. 113) *montes exultaverunt*. Mystice Judaei, vel Daemones. Secundo in beneficiis. Et primo ponit beneficiorum magnitudinem: *a saeculo non audierunt*: quia nunquam similia visa vel audita, qualia Deus Judaeis fecit: et sanctis in gloria faciet. 1 Corinth. 2: *oculus non vidit nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se*. Secundo quantum ad benefaciendi promptitudinem: *occurristi laetanti*, in auxilium, dum adhuc erat in petendo, vel veniendo ad te: *laetanti*, in te. Sap. 6: *dignos se sapientia*. Mystice Simeoni. Luc. 2: *ecce tu iratus*. Hic ponit misericordiam: et primo ostendit petendi necessitatem; secundo porrigit petitionem, *et nunc, domine*. Circa primum duo. Primo ostendit necessitatem ex eminentia mali quantum ad culpam; tum ex malorum perpetracione: *ecce tu iratus, et peccavimus*: praeposterus ordo: ideo iratus, quia peccavimus: et tamen *salvabimur*, tua misericordia. Supra 59: *scelera nostra*. Et quantum ad bonorum imperfectionem, *et facti sumus*. *Universae justitiae*: quia aliis peccatis involuti. Job 9: *si lotus fuero quasi aquis nivis*. Et quantum ad poenam, *et cecidimus*, interfecti: vel a statu dignitatis. *Abstulerunt*, a terra nostra. Job 13: *contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam*. Secundo ostendit necessitatem quantum ad defectum auxilii: et primo humani: *non est qui invocet, et teneat te*, precibus. Cantic. 3: *teneo eum, nec dimittam*. Secundo divini: *abscondisti faciem tuam, misericordiae tuae, in manu*, idest in opere; juxta illud: *mors et vita in manu*, Proverb. 18. Deuteron. 32: *abscondam faciem meam ab eis. Et nunc, domine*. Hic ponit misericordiam: et circa hoc duo facit. Primo petit misericordiam, assignans rationem: *pater noster es tu*. Jerem. 18: *sicut lutum in manu figuli, sic nos in manu Dei*. Job 10: *memento, quaeso, quod sicut lutum feceris me*. Et porrigit petitionem: *ne irascaris satis*, idest nimis, vel secundum quod merita nostra exigunt. Ps. 78: *ne memineris iniquitatumstrarum antiquarum; cito anticipent nos misericordiae tuae*. Secundo proponit miseriam: *ecce, domine, omnes nos*; sumus, *sancti*, idest sanctuarii templi, scilicet Jerusalem. Thren. 1: *manum suam misit*

hostis ad omnia desiderabilia. Et miratur patientiam: numquid super?, Habac. 1: quare respicis super iniquitates nostras? Nota super illo verbo, quae praeparasti diligentibus te; quia Deus praeparat sanctis primo locum aeternae quietis. Joan. 14: si quominus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum. Secundo regnum aeternae dignitatis. Matth. 25: venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Tertio mensam divinae refectionis. Psal. 22: parasti in conspectu meo mensam. Quarto lucernam aeterni luminis. Ps. 131: paravi lucernam Christo meo. Item nota super illo quasi pannus menstruatae universae justitiae, quod opus justitiae immundatur inquinamento, primo mortalis maculae. Eccli. 47: dedisti maculam in gloria tua. Secundo commissae negligentiae. Jerem. 48: maledictus homo qui facit opus domini negligenter. Tertio intentionis perversae. Matth. 6: si oculus tuus; quarto insurgentis superbiae. Supra 57: omnes eos auferet ventus.

Caput 65

[85025] Super Is., cap. 65 *Quaesierunt*. Hic iudex, scilicet Deus, dat sententiam de discretionem malorum a bonis, in perceptione salutis promissae. Et dividitur in partes duas. In prima pronuntiat sententiam discretionis; in secunda determinat modum executionis, cap. 66: *haec dicit dominus*. Circa primum duo. Primo promittit responsionem, ostendens respondendi opportunitatem, *quaesierunt*; quasi dicat: hactenus vos Judaei non quaerebatis a me, sed ab idolis. Ex quo quaeritis, respondebo. Mystice de conversione gentium. Rom. 10: *inventus sum a non quaerentibus*. Et ponit promissionem: *dixi: ecce ego ad gentem*: respondebo scilicet Judaeis, vel *ad gentes* conversas convertar. Cant. 6: *ego dilecto meo, et dilectus meus mihi*. Secundo sententiat discretionem, *expandi manus*: et primo sententiat discretionem malorum a bonis, propter peccata transgressionis; secundo propter peccata omissionis, *et qui dereliquistis*. Prima in duas. In prima comminatur malis supplicia; in secunda promittit bonis praemia, *haec dicit dominus*. Circa primum duo. Primo arguit transgressionis culpam; secundo comminatur poenam: *isti fumus erunt*. Culpam ipsorum arguit ex tribus. Primo ex beneficiorum ingratitudine: *expandi*, dando multa beneficia, *tota die*, toto tempore ex quo eos mihi assumpsi. Mystice in cruce. Jerem. 16: *unusquisque ambulat*. Secundo ex peccandi continuitate: *populus ante faciem*, quia *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*. Hebr. 4. Vel quia in templo idolum ponebant. Deuter. 32: *ipsi me provocaverunt in eo qui non est Deus*. Tertio ex peccatorum diversitate vel gravitate, quantum ad quatuor. Primo quantum ad cultum idolorum: *qui immolant*, idolis, *in hortis*, quia in locis voluptuosus idola colebant, *super lateres*, super altaria ex lateribus constructa, ut ignem sacrificii sustinere possent. Supra 1: *confundentur ab idolis suis*. Secundo quantum ad studium divinationum: *qui habitant in sepulcris*; ut habeant responsiones a mortuis, *et delubris*, templis idolorum a diluendo dictis, quia ibi putabant omnia abluui. Vel propter fontes qui ibi erant ad abluendas hostias. Et sacerdotes *dormiunt*, super pelles hostiarum ad divinandum. Ezech. 6: *conterentur delubra vestra*. Tertio quantum ad immunditiam ciborum: *qui comedunt; et jus profanum*, porcinum. Infra ult.: *qui comedebant carnem suillam, et abominationem et murem simul consumentur*. Quarto quantum ad contemptum justorum, *qui dicunt*, scilicet non adorantibus idola; Sap. 2: *gravis est nobis*; vel *qui dicunt*, Deo, Job 21: *qui dicunt Deo: recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Isti fumus erunt*. Hic comminatur poenam: et primo poenae diuturnitatem, *fumus*; idest, sicut fumus igne consumitur, et incenditur ira mea. Deut. 32: *ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad Inferni novissima*. Secundo punitionis certitudinem: *ecce scriptum est*: quia firmiter in memoria peccatum, et in praefinitione poena. *Non tacebo*, dissimulans. Jerem. 17: *peccatum Judae scriptum est*, supra 42: *tacui, semper silui*. Tertio poenarum multitudinem, quia pro omnibus peccatis patrum: *sed reddam*. Exod. 20: *ego sum Deus Zelotes, visitans peccata patrum in filios. Exprobraverunt*, adorando idola in excelsis; et pro peccatis etiam juventutis ipsorum, *et remetiar*, quasi commensurabo poenam culpae. Supra 40: *recepit de manu domini duplicia. Haec dicit dominus*. Hic promittit bonis praemia: et primo quantum ad conservationem a malis: *granum*, uvae, *benedictio*, idest placet Deo ut pro benedictione reservetur, *propter servos*, patres nostros, *totum*, genus Judaeorum. Supra 17: *erit sicut congregans*. Secundo quantum ad promotionem in bonis: et primo quantum ad seminis multiplicationem: *et adducam de Jacob*. Supra 1: *nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis*. Secundo quantum ad hereditatis paternae restitutionem, *et hereditabunt*. Ezech. 36: *hereditate possidebunt te, et eris hereditas eorum*. Tertio quantum ad pascuorum ubertatem: *et erunt campestria et vallis Achor*, ab illo denominata, qui ibi lapidatus, Josue 7. Oseae 2: *dabo eis vallem Achor ad aperiendam spem. Et vos qui dereliquistis*. Hic discernit malos a

consolatione bonorum, propter peccata omissionis: et primo comminatur malis supplicia; secundo bonis praemia, *quia oblivioni*. Circa primum duo. Primo comminatur eis quia Deum dereliquerunt, ponens culpam: *et vos, Judaei, fortunae, Deo Aegyptiorum, mensam*: tangit ritum quo colebatur, quia in fine anni parabatur sibi mensa, omnibus cibus referta. Deut. 32: *dereliquerunt Deum factorem suum, et recesserunt a Deo salutari suo*. Ponens etiam poenam, *numerabo*; quasi dicat: ut nullus remaneat quin opprimatur. Jer. 44: *cadent in gladio et fame*. Secundo quia revocanti non obedierunt, ponens culpam: *pro eo quod vocavi*. Proverbior. 1: *vocavi, et renuistis*, et comminatur discretionis poenam primo in satietate corporis: *propter hoc haec dicit dominus*, Psal. 33: *divites eguerunt et esurierunt, inquirentes autem dominum non minuentur omni bono*. Secundo in laetitia cordis: *ecce servi mei laetabuntur*. Sap. 5: *paenitentiam agentes*. Tertio in diversitate nominis. Et primo ponit quale futurum sit nomen impiorum: *et dimittetis in juramentum*, ut confirmet dicta sua sic: si non est ita, ita accidat mihi sicut illis. Jer. 44: *in gladio et fame morientur; et erunt in jusjurando, et in miraculum, et in maledictionem, et in opprobrium*. Et deinde ponit quale sit futurum nomen bonorum: *et servos in quo* scilicet nomine, Jesus est nomen, *amen*, fideliter. Supra 62: *vocabitur tibi nomen novum, quod os domini nominavit. Quia oblivioni*. Hic promittit visa praemia. Et primo in generali quantum ad amotionem malorum, *quia oblivioni*, non defectu cognitionis, sed successione bonorum. Supra 54: *confusionis adolescentiae tuae oblivisceris*. Et quantum ad restaurationem bonorum: *ecce enim ego creo caelos novos, nova de caelo auxilia, terram novam, nova de terra beneficia*. Vel ad diem judicii, quando mundus ad gloriam sanctorum innovabitur. Apocal. 21: *prima abierunt*. Secundo in speciali: *quia ecce ego creo Jerusalem*. Et primo quantum ad cordium jucunditatem, *Jerusalem*, terrestrem; sed magis caelestem *exultationem*, emphatice, ut tota gaudio sit absorpta. Supra 35: *gaudium et laetitiam obtinebunt, et fugiet ab eis dolor et gemitus*. Secundo quantum ad vitae diurnitatem: *non erit amplius qui non impleat*: ante tempus moriens, sed *puer morietur centum annorum*, idest quando pervenerit ad talem aetatem, *et*, si sit, *peccator*, quamvis tantum vixerit, maledictioni subjacebit. Gen. 25: *mortuus est Abraham in senectute bona*. Mystice, in caelesti Jerusalem omnes dies suos implebunt, quia nullus morietur. *Puer centum annorum*, idest qui usque ad aetatem senectutis pueriliter vixit, *morietur*, morte aeterna. Sap. 4: *senectus enim venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata*. Tertio quantum ad bonorum prosperitatem, tum quantum ad securitatem possessionum, *et aedificabunt*. Ps. *et aedificaverunt domos*; Amos ult.: *plantabunt vineas*. Et assignat rationem: *secundum enim dies*, idest, quia diu vivent sicut diu durat lignum arboris. *Inveterabunt*; idest, usque ad vetustatem in usum eorum remanebunt. Psal. 1: *erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum*. Supra 49: *in vacuum laboraverunt*. Tum quantum ad pacem filiorum: *neque generabunt in conturbatione*, quasi generantes filios in servitutem hostium. Eccli. 44: *cum semine ipsorum perseverant bona*. Quarto quantum ad precum exauditionem: *eritque antequam clament*, ore. Supra 30: *ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi*. Quinto quantum ad pacis tranquillitatem, *lupus et agnus*: quia qui prius tyranni et malefactores, pacifice cum aliis morabuntur, supra 11 idem.

Caput 66

[85026] Super Is., cap. 66 *Haec dicit dominus*. Hic determinat modum executionis dictae sententiae: et primo specialiter quantum ad Judaeos; secundo universaliter quantum ad omnes, *ego autem opera eorum et cogitationes*. Prima dividitur in duas. In prima excludit falsam confidentiam; secundo proponit, et determinat datam sententiam, quantum ad modum executionis, *audite verbum domini*. Circa primum duo. Primo excludit falsam fiduciam a templi sanctitate, ostendens templum non esse Dei locum: tum ex Dei magnitudine qui omnia implet, cuius *caelum sedes* dicitur, quia multum participat de bonitatibus ipsius, sicut sedes magnam partem sedentis habet; *terra scabellum*, quia terra minimum participat de bonitatibus ipsius, sicut extrema pars ad scabellum pervenit; vel per caelum sanctos, per terram terrenos. 3 Reg. 8: *si caelum et caeli caelorum non te capiunt*. Jerem. 23: *caelum et terram ego impleo*. Act. 17: *non in manufactis templi*. Tum ex quiete, quia in loco quiescit unumquodque cujus est locus; Deus autem non quiescit in aliquo, sed omnia in ipso sicut ab ipso facta. *Et quis est locus?* Supra 40: *levate in excelsis*. Et dat utile remedium *ad quem autem; pauperculum* idest humilem qui se parvum reputat quantum ad praesentia, *contritum*, de peccatis praeteritis, *tremetem*, quantum ad propositum de futuris faciendis. Eccli. 15: *oculi ejus ad timentes eum*. Secundo excludit confidentiam quam conceperant ex ritu sacrificiorum: et primo ponit ipsorum reprobationem: *qui immolat bovem*; ac si diceret: ita sunt abominabilia ipsorum sacrificia, ac si aliquid contra legem facerent; quia eadem idolis offerebant. *Qui*

benedicat, laudat et veneratur. Supra 1: ne offeratis ultra sacrificium. Secundo ostendit reprobationis rationem, primo ponens culpam: haec omnia elegerunt, scilicet sacrificia, ambulantes, in viis suis, malis. Prov. 2: laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis. Secundo comminatur poenam, unde et ego, Prov. 3: illusores ipse deludet. Job 3: timor quem timebam evenit mihi, et quod verebar accidit. Tertio arguit peccantium duritiam. Quia vocavi. Prov. 1: vocavi et renuistis. Audite verbum domini. Hic exequitur modum executionis dictae sententiae: et primo quantum ad praemia bonorum; secundo quantum ad supplicia malorum, et cognoscetur. Prima in duas. Primo excitat attentionem: qui tremitis, ex reverentia verborum ipsius. Eccli. 2: qui timetis dominum credite illi. Secundo prosequitur promissionem: et primo quantum ad vindictam de irrisoribus, ponens eorum irrisorem: dixerunt fratres vestri. Glorificetur, quasi dicat: appareat gloria domini quam expectatis, quasi dicat: nunquam apparebit. Supra 5: festinus velociter veniet, non est deficiens neque laborans in eo. Et praedicens eorum confusionem: ipsi autem confundentur, hoc modo. Vox populi, timentis, vox domini, quantum ad hostium tumultus. Soph. 1: vox diei domini amara. Secundo exequitur promissionem quantum ad bonorum abundantiam: et primo quantum ad populi readunationem, ponens promissionem, antequam parturiret; idest, subito, et simul filii Jerusalem congregabuntur ad ipsam, sicut si mulier subito filium pareret, non praecedente partu. Supra 37: venerunt filii usque ad partum. Mystice exponitur de partu b. virginis, et de partu Ecclesiae in conversione fidelium, et de parturitione aeternae generationis. Et inducit admirativam quaestionem: quis audivit unquam talia? Supra 49: quis genuit mihi? Et ponit responsionem ex persona domini: numquid ego non pariam? Congregans Judaeos, vel fideles convertens, vel filium ab aeterno. Simile Psalm. 93: qui plantavit aurem, non audiet; aut qui finxit oculum, non considerat? Et haec argumenta tenent, si illud quod est perfectionis in creaturis, attribuatur, remoto omni eo quod imperfectionis est. Secundo promittit congregatis immensam consolationem. Et primo invitat alios ad congratulationem: laetamini cum Jerusalem, in ea, sicut in objecto gaudii, ponens conditionem congratulantium quantum ad affectum, qui diligitis. Cant. 5: comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi. Quantum ad affectus signum, qui lugetis. Matth. 5: beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et congratulationis fructum quantum ad participationes laetitiae, vel pacis, ut sugatis, Can. 1: meliora sunt ubera tua vino. Quantum ad participationem gloriae, ut mulgeatis, quasi mulgentes lac. Job 22: tunc super omnipotentem deliciis afflues. Secundo promittit copiosam collationem pacis: quia haec dicit dominus: declinabo. Ut vocetur redundantia sicut fluvius descendens cum magno impetu venit, nec redundat. Et gloriae, et quasi torrentem. Supra 48: facta fuisset sicut fluvius. Tertio promittit consolationis plenam perceptionem. Primo quantum ad gentium administrationem: quam sugetis, in gloriam gentium, quia ipsi reges gentium consolabuntur, et sustentabunt vos. Unde sequitur, ad ubera. Mystice loquitur de apostolis, qui in gloriam gentium velociter conversarum delectati sunt et eas quasi ad ubera blandis admonitionibus portaverunt. Supra 60: suges lac. Secundo quantum ad divinam protectionem: quomodo si cui mater. Heb. 12: obliti estis consolationis. Tertio quantum ad bonorum fruitionem, videbitis, bona a Deo vobis data, ossa, vos qui in adversitate sicut ossa arida eratis. Ezech. 37: ossa arida audite verbum domini. Vel videbitis divinam essentiam. Eccl. 11: dulce lumen, et delectabile oculis videre solem. Ossa, in resurrectionem. Et cognoscetur. Hic promittit malis supplicia: et primo comminatur poenam, ponens iudicis indignationem, manus, affligens impios in servis. Vel manus, consolationis, in servis, per effectum. Supra 27: indignatio non est mihi. Ponit etiam poenae magnitudinem: quia ecce dominus in igne, quo civitas comburenda erat, vel quo mundus purgandus. Quadrigae, exercitus Chaldaeorum, in quo quasi venit Deus; vel Angeli qui cum ipso ad iudicium venient. Psal. 96: ignis ante ipsum praecedet, Amos 9: gladio Dei peribunt. Ponit etiam punitorum multitudinem, multiplicabuntur. Supra 34: victima enim domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edom. Secundo impropere culpam, qui sanctificabantur putantes se mundare ab immunditiis aquis, vel etiam sacrificiis idolorum, in hortis, in quibus idola colebant, vel voluptati se exercebant, post unam, cum mulieribus more pecudum coeuntes. Vel post januam, ad litteram, murem, glirem, contra legem, Levit. 11: supra 65: comedunt carnem suillam, et jus profanum. Ego autem. Hic prosequitur modum discretionis quantum ad omnes communiter: et primo indicit universale iudicium, opera et cogitationes, quasi pro utrisque iudicans, venio, in die iudicii. Vel diversa regna hostium vestrorum, et in vobis malos destruens. Venient, in Jerusalem post vestrum reditum, vel ad iudicium, vel ad fidem. Joel. 3: ecce ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos. Secundo ponit citationem: et ponam in eis, idest Judaeis qui erunt cum Zorobabel et aliis ducibus, signum, edictum Cyri, ad gentes, ad quas dispersi erant Judaei, Lydiam, tenentes sagittam, quia sunt boni sagittarii: gloriam meam, quae apparebit in vestra liberatione. Supra 11: levabit signum in nationibus. Vel signum crucis ponit in apostolis, ut omnes ad Deum

convertant, quasi ad iudicium praeparantes. Tertio ponit iudicandorum praeparationem: et primo quantum ad bonos; secundo quantum ad malos: *et egredientur, et videbunt*. Prima in duas. Primo quantum ad Iudaeos ponens honorificam reversionem: *adducent in equis*, per quae significantur subsidia, quae a gentibus reverentes habuerunt. Baruch 5: *adducet hos dominus ad te*. Vel significantur diversae conditiones eorum qui convertuntur ad fidem, sicut exponit Glossa. Secundo reversionis exaltationem primo quantum ad dignitatem, *et assumam*; quod ad litteram impletum est in Iudaeis, et etiam in apostolis. Supra 61: *vos sacerdotes domini vocabimini, ministri Dei nostri, dicetur vobis*. Secundo quantum ad seminis conservationem: *quia sicut caeli novi*, ut supra 65: *sic stabit*, in perpetuum. Jer. 31: *si defecerint leges istae coram me, dicit dominus, tunc et semen Israel deficiet*. Vel sancti stabunt in aeternum innovati sicut caelum et terra. Tertio quantum ad gloriae durationem, *et erit mensis*; quasi, mensis mensi, et festum festo in vestra prosperitate succedet. Supra 29: *additus est annus ad annum, et solemnitates evolutae sunt*. Mystice Ecclesia post finem, quies spiritualis post carnalem. Secundo quantum ad gentiles, *et veniet omnis*, quia de diversis nationibus veniebant Ierusalem ad dominum adorandum. Ps. 85: *omnes gentes venient et adorabunt coram te, domine*. Vel in die iudicii: *et egredientur*. Hic ponit secundum iudicium quantum ad malos: et primo poenae emanationem: *et egredientur*, venientes Ierusalem, *et videbunt*, in monumentis antiquis, et in campis ossa mortuorum patrum. Supra 34: *interfecti eorum projicientur, et de cadaveribus eorum ascendet foetor*. Vel sancti videbunt damnatos in damnationem cadentes. Secundo ponit poenae durationem: *vermis eorum*, conscientiae, qua etiam mortui torquebuntur, *et ignis*, Inferni. Judith 16: *dabit ignes, et vermes in carnes eorum*. Tertio de poenis delectationem, quantum ad videntes: *et erunt usque ad satietatem omni carni*, idest sanctis. Ps. 57: *laetabitur justus cum viderit vindictam*. Ab istis poenis nos liberet, qui incipere, et consummare dedit. Et sic terminatur sententia et expositio ad litteram super Isaiam secundum fratrem Thomam de Aquino quam transtulit ad litteram legibilem cum complemento auctoritatum frater Iacobinus Astensis de provincia Lombardiae tunc temporis studens in studio generali Neapolitano. Ordinavit etiam collationes certis locis super quaslibet lectiones, et hoc fecit ad utilitatem fratrum ordinis nostri et ut de dictis scriptis copia haberetur. Laus ergo sit ei qui incipere dedit et consummare fecit. Amen.